

Mira Hirvonen

ROMANIKERJÄLÄISTEN UHKA

Diskurssianalyttinen tutkimus kerjäläisyydestä viranomaispuheissa ja verkkokeskusteluissa

Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos
Valtio-oppi
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2009

Tampereen yliopisto

Politiikan tutkimuksen laitos

HIRVONEN, MIRA: Romanikerjäläisten uhka – Diskurssianalyttinen tutkimus kerjäläisyydestä viranomaispuheissa ja verkkokeskusteluissa

Pro gradu -tutkielma, 89 s.

Valtio-oppi

Marraskuu 2009

Pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan vuosina 2007–2008 Suomeen saapuneiden romanikerjäläisten herättämää keskustelua. Kerjäläisten Suomeen saapuminen sai paljon julkisuutta osakseen niin painetuissa lehdissä kuin verkkomediassakin. Julkista keskustelua talvella 2008 vauhdittivat entisestään viitteet kerjäläisten oleskelun muuttumisesta ympärivuotiseksi. Tutkielmassa analysoidaan, millaisin diskurssein viranomaiset sekä verkkokeskustelijat määrittävät kerjäläisyyttä puheissaan. Aineiston viranomaiset edustavat Helsingin kaupunkia, poliisia, sosiaali- ja maahanmuuttoviranomaisia sekä sisäasianministeriön toimijoita. Verkkokeskusteluihin osallistujat jäävät anonyymeiksi. Aineistona tutkimuksessa käytettiin Helsingin Sanomien painetussa lehdessä lokakuun 2007 ja marraskuun 2008 välillä ilmestyneitä uutisia sekä Helsingin Sanomien verkkosivujen Keskustelu-osiossa käytyjä aiheeseen liittyviä mielipidekeskusteluja lokakuun 2007 ja elokuun 2008 välillä. Aineiston analyysissä käytettiin diskurssianalyysin välineistöä.

Tutkielmassa tarkastellaan romanien asemaa suomalaisena ja eurooppalaisena vähemmistöryhmänä sekä kerjäämisen historiallista taustaa ja nykytilaa. Tämän lisäksi pureudutaan nyky-kerjäämisen taustalla vaikuttaviin tekijöihin. Lisäksi tutkimuksessa pohditaan tiedotusvälineiden vallan eri muotoja ja mahdollisuuksia toimia mielipiteiden muokkaajana. Työn teoreettinen viitekehys pohjautuu kansallisen identiteetin rakentumisen kysymyksiin sekä toiseuden, erilaisuuden ja visuaalisen järjestyksen tarkasteluun.

Aineiston analyysi osoitti, että viranomaiset ohjaavat Helsingin Sanomien uutisten kautta keskustelua määritellään ilmiötä sekä siihen liittyviä toimenpiteitä. Keskeisiä viranomaisten käyttämiä diskursseja olivat uhka-, turvallisuus-, hallinta-, ratkaisu- ja humanisuusdiskurssit. Näistä viranomaisten puheenvuoroissa korostuivat etenkin uhan, turvallisuuden ja hallinnan diskurssit. Viranomaisten diskursseista muodostuu melko yhdenmukainen ja ongelmalähtöisiä näkökulmia korostava. Verkkokeskustelussa diskurssien kirjo on laajempi, vaikka myös näissä keskusteluissa diskurssien samankaltaisuus verrattuna viranomaisten diskursseihin on nähtävissä. Edellä kuvattujen diskurssien lisäksi verkkokeskustelussa muodostuu häiritsevyyden, hyvinvointivaltion ja suomalaisten ”ominaispiirteiden” diskurssit.

Viranomaispuheen diskursseja leimaa yksipuolisuus ja kielteisiä näkökulmia korostava. Verkkokeskustelussa kerjäläisten koettuun uhkaan vastataan tuottamalla diskursseja, jotka tukevat mielikuvia yhtenäisestä suomalaisuudesta. Sekä viranomaispuheessa että verkkokeskusteluiden diskursseissa kerjäläisistä muodostuu ’toisia’, joita peilataan suomalaisuuden vastakohtana eri elämän alueilla. Vaikka verkkokeskusteluissa diskurssit olivat moniäänisempiä, ne sulautuivat tukemaan viranomaisdiskursseja ja siten ne tuottivat melko yhdenmukaista sosiaalista todellisuutta. Tutkimuksessa esiin nousseiden diskurssien yksipuolisuus voi johtaa yhteiskunnallisen keskustelun

hiljenemiseen. Lisäksi yksipuoliset diskurssit saattavat hallitseviksi päästyään tukahduttaa vaihtoehtoiset diskurssit ja siten marginalisoida kerjäläisiä entistä enemmän.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskysymys	3
1.2. Aiempi tutkimus.....	6
1.3. Tutkielman rakenne.....	7
2. ROMANIT EUROOPPALAISENA JA SUOMALAISENA VÄHEMMISTÖNÄ.....	8
2.1. Kiertelystä kohti yhteiskunnan jäsenyyttä	8
2.2. Sosiaaliset ongelmat kasaantuvat.....	10
2.3. Kerjäläisyys historiallisena ilmiönä Suomessa.....	11
2.4. Viranomaisten suhtautuminen Suomen romaneihin	13
2.5. Itä-Euroopan romanit laajenevassa Euroopan unionissa	14
3. TIEDOTUSVÄLINEET	18
3.1. Tiedotusvälineiden aseman muutos	18
3.2. Yhteishengen tuottaja vai vallan vahtikoira?.....	19
3.3. Vallan eri puolia.....	21
3.4. Vaikutustutkimuksesta vastaanotontutkimukseen	23
3.5. Yleisö ja merkitysten synty.....	25
3.5.1. <i>Yleisö aktiivisena tulkitsijana</i>	25
3.5.2. <i>Representaatio</i>	26
3.6. Internet uudenlaisen osallistumisen muotona	27
4. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	30
4.1. Kansallinen järjestys: Suomi ja suomalaisuus	30
4.2. Identiteetti ja erilaisuuden määrittely.....	32
4.3. Toiseus	35
4.4. Stereotypiat, kategoriat ja mielikuvat	36
4.5. Tilan ja paikan merkitys.....	38
4.6. Visuaalinen järjestys ja sen rikkoutuminen	40
5. ANALYYSIN AVAIMET	43
5.1. Tutkielman metodologiset lähtökohdat.....	43
5.1.1. <i>Diskursseista</i>	45

5.2. Aineiston esittely.....	47
5.3. Tutkijan positio	49
6. AINEISTON ANALYYSI.....	50
6.1. Viranomaispuhe	50
6.1.1. Uutisoinnin eteneminen ja viranomaistoimijat	50
6.1.2. Uhkadiskurssi.....	51
6.1.3. Turvallisuuskurssi	54
6.1.4. Hallintadiskurssi	56
6.1.5. Ratkaisudiskurssi	57
6.1.6. Humaaniuskurssi	58
6.2. Verkkokeskustelu.....	60
6.2.1. Verkkokeskustelu mielipiteiden vaihdon areenana	60
6.2.2. Kerjäläisyys uhkana	61
6.2.3. Hallinnan ja ratkaisun diskurssi	62
6.2.4. Huoli hyvinvointiyhteiskunnan palveluista	63
6.2.5. Ahkeruus, työ ja tasa-arvo	65
6.2.6. ”Kerjääminen on häiritsevää”	67
6.2.7. Humaaniuskurssi	69
6.3. Suomen romanien suhtautuminen kerjäläisiin	70
6.4. Romanikerjäläiset – äänettömiä mediassa?.....	72
7. PÄÄTELMÄT	74
7.1. Viranomaiset suunnannäyttäjinä	74
7.2. Moniäänisyydestä yksipuolisuuteen	76
7.3. Kerjäläiset yhteiskunnan marginaalissa	77
LÄHDELUETTELO.....	79

1. JOHDANTO

Eri puolille Suomea ja erityisesti suurimpien kaupunkien katukuvaan on muutaman viime vuoden kuluessa ilmestynyt joukko Romanian romaneja, jotka hankkivat toimeentuloa kerjäämällä¹. Kerjääminen on ollut pääosin passiivista toimintaa eli henkilö ei ole pyrkinyt kontaktiin ohikulkijoiden kanssa. Osassa tapauksissa on lisäksi esiintynyt esimerkiksi katusoittamista sekä ruusujen tai muun tavaran myyntiä kaduilla ja maanteiden varsilla. Ilmiö on herättänyt värikästä julkista keskustelua, johon ovat osallistuneet niin viranomaiset, poliittiset toimijat kuin yksityiset henkilötkin.

Keskustelu kerjäläisten saapumisesta kietoutuu useiden, osin päällekkäisten, teemojen ympärille. Esillä ovat olleet niin kerjäämisen hyväksyttävyyden, laillisuuden kuin tarkoituksellisuudenkin. Keskustelun ja mediajulkisuuden määrä on osoittanut, että kerjäläisten saapuminen on koettu merkitykselliseksi asiaksi. Selityksiä kerjäläisyyden herättämälle keskustelulle voidaan etsiä suomalaisesta yhteiskunnallisesta, kulttuurisesta ja sosiaalisesta ilmapiiristä. Yhtenä tekijänä voi olla yleinen hämmennys maahan saapuneista tulijoista, sillä pelkällä olemassa olollaan kerjäläiset haastavat yhteiskunnassa vallitsevan järjestyksen.² Erilaisen kansallisen ja etnisen taustansa vuoksi romanikerjäläiset edustavat suomalaisille erilaisuutta ja vierautta. Romanikerjäläiset eroavat muista Suomeen pyrkivistä ryhmistä juridisesti, sillä samaan aikaan kun pakolaisiin ja turvapaikan hakijoihin sovelletaan tiukkoja säännöksiä, kerjäläisten liikkuminen perustuu EU-kansalaisuuden tuomiin oikeuksiin. Asian ympärille muodostuu siten useita ristiriitailottuvuuksia.

Kerjäläisyys ei ilmiönä ole uusi ja ennenkuulumaton asia Suomessa. Kerjäläisyyden häviäminen tapahtui Suomessa osin elintason nousun ja yleisen taloudellisen tilanteen parantumisen sekä osin sosiaalipolitiikassa tapahtuneiden muutosten seurauksena 1930-luvun jälkeen. Tuolloin maailmanlaajuisen laman seurauksena myös Suomessa suuri joukko ihmisiä jäi vaille työtä, mikä puolestaan ajoi heidät liikkeelle ja kerjäämään.³ Nykyisessä keskustelussa on pohdittu kerjäläisyyden, kiertelevän elämäntavan ja etnisen romanitaustan yhteyttä eli toisin sanoen esillä on ollut, onko kerjääminen romaneille kulttuurisidonnainen tapa ansaita rahaa. Verrattaessa tilannetta Suomen romanien kokemuksiin, voidaan todeta, että useimmiten kiertelevä elämäntapa on ollut

¹ Kerjäämisestä pidetään toimintaa, jossa henkilö ilman vastikkeita pyytää materiaalista korvausta (Määritelmä sisäasiainministeriön loppuraportista Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö 2008, 7).

² Vallitsevalla järjestyksellä viitataan yhteiskunnassa vallitseviin tapoihin, normeihin ja sääntöihin. Erilaisuuden ja vierauden määrittely tapahtuu suhteessa johonkin järjestykseen. Jotta asia määrittyy poikkeavuudeksi, tarvitaan jotakin, johon poikkeusta voidaan verrata. Tästä tarkemmin esim. Horsti 2005, 34.

³ Ks. tarkemmin esim. Häkkinen et al. (1991).

osin olosuhteiden tuoma pakkotila ja osin kulttuurin sanelema tapa. Suomen romaniväestön kohdalla kiertelevä elämäntapa ja siihen liittyneet perinteet olivat voimissaan 1950- ja 60-luvuille saakka, minkä jälkeen tapa on hävinnyt sosiaali- ja asuntopoliittisista syistä ja yleisestä romanien elinolosuhteiden ja -tapojen muutoksesta johtuen.⁴ Toisen maailmansodan jälkeen alkoi kehitys, jonka seurauksena Suomessa on totuttu valtion keskeiseen rooliin vähävaraisten auttamisessa, sillä tietty minimitulotaso on pyritty varmistamaan kaikille kansalaisille.⁵ Suomessa toteutettiin 1950-luvun lopulta 1970-luvun puoliväliin saakka universaalia sosiaalipolitiikkaa, jonka tavoitteena oli tasa-arvon toteuttaminen sosiaalisissa kysymyksissä. Hyvinvointipolitiikan laajentaminen jatkui Suomessa aina 1980-luvulle saakka.⁶ Uuden kerjäläisyyden myötä suomalaiset ovat kohdanneet hämmentyneinä uudenlaisen todellisuuden ja pohdinnan kohteena on ollut esimerkiksi kansallisvaltion voimavarojen rajallisuus.

Laajemmin kerjäläisilmiö liittyy Euroopan integraatioon ja yleiseen globalisaatiokehitykseen. Romanit ovat olleet vuosisatojen ajan eurooppalainen vähemmistöryhmä, jonka asema on ollut ja on edelleen alisteinen suhteessa alueen alkuperäisiin asukkaisiin. Romanit ovat levittäytyneet ympäri Eurooppaa asumaan, joten mistään yhtenäisestä romanikansasta ei voida puhua. Euroopan unionin on pyrkinyt vahvistamaan romanien asemaa ja kulttuuria, mutta kehitys on ollut hidasta. Suurimpia haasteita ovat romanien heikko koulutustaso, syrjintä sekä heidän epäluulonsa hallinnollisia uudistuksia kohtaan. Varsinkin Itä-Euroopan romanit kärsivät köyhyydestä, mikä on johtanut suuret määrät ihmisiä etsimään työtä ja parempia olosuhteita Euroopan rikkaampiin maihin.⁷ Suurimmat liikehdinnät ovat suuntautuneet esimerkiksi Italiaan, Espanjaan ja Ranskaan. Verrattuna esimerkiksi romanien työllistymiseen Espanjassa, Suomeen saapuneiden Itä-Euroopan romanien ongelmaksi on muodostunut työmarkkinoiden vaatimustason kovuus. Suomessa ei ole tarjolla työpaikkoja, joissa ei vaadittaisi koulutusta tai suomenkielen taitoa. Työllistymismahdollisuuksien puute ajaa tulijoita hankkimaan toimeentuloa muualta esimerkiksi kerjäämisen tai kaupustelun avulla. Toisaalta osalle Suomeen saapuneista romaneista kerjääminen ja erilaisten tavaroiden myynti näyttää olleen maahan saapumisen alkuperäinen motiivi ja tarkoitus.⁸

Kerjäläisten saapuminen on saanut runsaasti tilaa suomalaisissa tiedotusvälineissä. Helsingin Sanomat on käsitellyt laajasti Suomeen saapuneiden romanialaisten romanikerjäläisten tilannetta sivuillaan. Samaan aikaan lehden internetissä olevalla keskustelusivustolla on käyty, välillä

⁴ Ks. tarkemmin Pulma 2006.

⁵ Euroopan unionin myötä minimi on laajentunut koskemaan myös muita kuin Suomen kansalaisia tietyin ehdoin.

⁶ Kosonen 1998, 122–123.

⁷ Tanner 2000, 93–97, 101–103, 165.

⁸ Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö 2008, 9, 14–16.

kiivastakin, mielipiteiden vaihtoa aiheesta. Laajamittaista keskustelua poliittisten päättäjien keskuudessa asiasta ei sen sijaan ole syntynyt. Kysymys kerjäläisten kohtelusta ja erilaisista toimenpiteistä heidän suhteensa on täynnä erilaisia ristiriitailottuvuuksia, mikä on politisoanut keskustelun. Joukkoviestinten roolia uutisoinnissa, erilaisia merkityksiä luovana ja luonnollistavana instituutiona ei voi korostaa liikaa, minkä vuoksi se tarjoaa keskeisen areenan keskustelun tarkasteluun⁹.

1.1. Tutkimuskysymys

Tarkastelen tutkimuksessani viranomaisten puheenvuoroja Helsingin Sanomien uutisissa (1.10.2007–30.11.2008) sekä lehden verkkokeskustelujen mielipiteiden vaihtoa (20.10.2007–31.8.2008), sillä ne tarjoavat kaksi erilaista lähestymistapaa ja näkökulmaa tähän yhteiskunnallisesti merkittävään keskusteluun.¹⁰ Aikaväli rajautui kyseiselle jaksolle uutisoinnin vilkkauksen perusteella. Aineistossa esiintyvät viranomaiset ovat sisäasianministeriön, maahanmuuttoviraston, Helsingin kaupungin tai poliisin palveluksessa. Viranomaiset työskentelevät pääsääntöisesti turvallisuus-, sosiaali- ja terveyssektoreilla. Yksittäistä ja tarkkaa viranomaistahoa, joka kerjäläisiin liittyvistä asioista etupäässä Suomessa vastaa, on hankala määritellä. Tämä johtuu kerjäläisten asemasta Euroopan unionin jäsenvaltion kansalaisina sekä siitä, että kerjäämistä ei ole Suomessa kielletty lailla. Verkkokeskusteluihin osallistujat jäävät aineistossa anonyymeiksi.

Uutisartikkelit ja verkkokeskustelut toimivat toistensa vastakohtina ilmaisutapansa ja teknisen välineistönsä vuoksi. Uutisartikkelit ovat lähtökohtaisesti julkisia, kun taas verkkokeskustelussa toimitaan julkisen ja yksityisen rajapinnalla. Viranomaiset ovat selkeässä valtasuhteessa määritellesään kerjäläisiä ja kerjäläisyyttä sanomalehden sivuilla, mistä johtuen heidän sanomallaan on myös mahdollisesti vaikutusta käytäntöön. Toisin sanoen viranomaiset puhuvat julkisesta ja ohjaavasta institutionaalisesta asemasta käsin, kun taas verkkokeskusteluun osallistutaan yksityisesti muodollisista asemista vapaina, vaikkakin tilana verkko on julkinen. Verkkokeskustelut ovat epämuodollinen foorumi ihmisten mielipiteiden vaihdolle, minkä vuoksi ne saattavat toisinaan harhautua itse ”asiasta”. Tämä ei kuitenkaan horjuta tutkimuksen tavoitetta, sillä pyrkimyksenä on kartoittaa ja havainnoida mahdollisimman monivivahteisesti käytyä keskustelua.

⁹ Ridell 1998, 21.

¹⁰ Esittelen aineiston tarkemmin luvussa 5.2. Aineiston esittely.

Tutkimuskysymykseksi muodostuu: *Millaisia kerjäläisyyttä määrittäviä diskursseja Helsingin Sanomien uutisten viranomaispuheenvuoroissa ja verkkosivujen kansalaiskeskusteluissa¹¹ käytetään?* Lisäksi tarkastelen, *millaisena kerjäläisilmiö näyttäytyy puheenvuoroissa ja keskusteluissa.*

Näkökulma rajautui käsittelemään viranomaistoimijoita, sillä huomasin uutisointia seurattessani viranomaispuheen usein hallitsevaksi. Tutkimuksellisesti viranomaispuheen analysointi on mielestäni keskeistä siihen liittyvän (institutionaalisen) vallan ja sen käytön vuoksi. Viranomaiset käyttävät valtaa suhteessa kerjäläisiin, sillä he tekevät päätöksiä erilaisista toimitavoista kerjäläisten suhteen. Viranomaiset häivyttävät persoonansa ja korostavat sitä asemaa ja instituutiota, josta käsin he toimivat. Viranomaisten tuottamat kuvaukset ja määrittelyt ovat myös poliittisia, sillä ne kamppailevat (sekä lehden lukijoiden että laajemmin kansalaisten) hyväksynnästä. Se, mihin suuntaan viranomaiset vievät keskustelua, asemoi kerjäläisten toimintamahdollisuuksia yhteiskunnassa. Kun tietyt todellisuutta käsittelevät merkitykset saavat yleisesti hyväksytyt, jopa hegemonisen aseman suhteessa toisiin, ne ryhtyvät tukemaan ja ylläpitämään vallitsevia valtarakenteita¹². Myös tästä näkökulmasta on tärkeää tarkastella lähemmin viranomaisten puheenvuoroja kerjäläiskeskustelussa.

Verkkokeskustelut tuovat aiheeseen toisenlaisen spontaanin näkökulman, sillä ne eivät ole anonymiytensä vuoksi sidottuja esimerkiksi kirjoittajan yhteiskunnalliseen tai sosiaaliseen asemaan. Toisaalta verkko mahdollistaa lähes kenen tahansa pääsyn julkisuuteen kertomaan oman mielipiteensä. Siten verkkokeskustelut tarjoavat mahdollisuuden analysoida, millaisin diskurssein kerjäläisyyttä määritellään ”virallisten” näkökulmien ulkopuolella. Internet on mahdollistanut ihmisille uudenlaisen tavan kokoontua ja ilmaista näkemyksiään lähes aiheesta kuin aiheesta. Tutkimuksellisesti verkon mahdollistama uudenvuoroinen osallistuminen on mielenkiintoinen ilmiö. Esimerkiksi Lappalainen (2008) on viitannut muutokseen poliittisessa toiminnassa. Poiketen perinteisestä poliittisesta osallistumisesta ihmisten kiinnostus kohdistuu enemmän heitä itseään jollakin tasolla koskettaviin asioihin ja ilmiöihin. Tällainen henkilökohtainen kokemus myös laukaisee halun osallistua sekä pyrkimyksen muuttaa vallitsevaa asiantilaa. Tämänkaltaisesta ”henkilökohtainen on poliittista” ilmiöstä on viimeisen vuosikymmenen ajalta lukuisia esimerkkejä.¹³

¹¹ Nimittämällä verkkosivujen keskustelua kansalaiskeskusteluiksi pyrin määrittämään ne laajaksi suuren joukon ulottuvilla olevaksi foorumiksi, missä on mahdollistua esittää ja vaihtaa ajatuksia.

¹² Lehtonen 2000, 24.

¹³ Ks. tarkemmin esim. Micheletti 2003.

Viranomaiset käyttävät lehdistön asettamaa areenaa omien mielipiteidensä esittämiseen, muotoiluun ja perusteluun. Samoin verkkokeskustelijat saavat mielipiteensä kuuluviin internetin mahdollistaman foorumin avulla. Molemmille areenoille on ominaista, että erilaiset diskurssit käyvät kamppailua hyväksynnästä ja pyrkivät valta-asemaan. Verkkokeskustelun diskurssit saattavat olla hajanaisempia kuin viranomaispuheen diskurssit. Samalla tavalla niissä kuitenkin yhdistyy elementtejä vallan käytöstä, sillä myös näissä keskusteluissa rakentuvilla diskursseilla on vaikutusta erilaisiin käytäntöihin ja merkityksiin, joita kerjäläisyyteen liitetään. Erona kuitenkin on, että viranomaisilla on konkreettinen päätäntävalta toimista kerjäläisten suhteen huolimatta siitä, onko heidän mielipiteillään ihmisten hyväksyntä tai kannatus.

Vallan eri aspektien analyysi liittyy tutkielmaan kolmesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin, millaiseksi muodostuu viranomaisten rooli keskustelussa, ovatko he ohjaavassa vai tarkkailevassa asemassa? Toisen vallan aspektin asiaan tuo verkkokeskustelu, jonka osallistujat ei suoranaisesti käytä valtaa suhteessa kerjäläisiin, mutta joilla kuitenkin on määrittelyvaltaa. Kolmas vallan näkökulmasta mielenkiintoinen seikka on aiheeseen ja uutisointiin liittyvä tiedotusvälineiden valta. Tämä näkökulma liittyy tutkimukseen olennaisesti, sillä Helsingin Sanomat on keskeisessä asemassa merkitysten tuottajana julkaistessaan lukuisia artikkeleja ja uutisia kerjäläisiin liittyen vuoden 2008 aikana. Helsingin Sanomien mahdollisuutta vaikuttaa uutisointiin korostaa sen levikin laajuus sekä johtava asema suomalaisessa mediakentässä¹⁴. Tarkastelujakson aikana lehdessä julkaistiin yhteensä 52 uutista, jotka kaikki, kolmea lukuun ottamatta, sijaitsivat Kaupunki- tai Kotimaa-osiossa. Tähän lukuun ei ole laskettu pääkirjoituksia, painetun lehden mielipidekirjoituksia tai artikkelien ohessa olevia ”Tietokulmia”. Uutisten määrä osoittaa, että aihetta on pidetty esillä ja käsitelty toistuvasti.

¹⁴ Helsingin Sanomien kokonaislevikki oli vuonna 2009 412 421 kappaletta. Vastaavasti kokonaislukijamäärä oli 965 000 henkeä. Lähde Helsingin Sanomien verkkosivut 12.11.2009 (www.hs.fi/mediatiedot).

1.2. Aiempi tutkimus

Vaikka keskustelua uudesta kerjäläisyydestä on Suomessa käyty melko paljon, sitä ei ole vielä juurikaan kartoitettu tutkimuksellisesti. Uusin teos, joka käsittelee kerjäämistä ja kerjäläisyyttä on Mäkisen ja Pessin (2009) toimittama teos *Kerjääminen eilen ja tänään – Historiallisia, oikeudellisia ja sosiaalipoliittisia näkökulmia kerjäämiseen*. Maahanmuuton ja siirtolaisuuden tutkimus on viime vuosina sen sijaan ollut runsasta.¹⁵ Tätä kautta on myös hahmoteltu Itä-Euroopan maista lähtöisin olevien ihmisten arvioitua liikehdintää muualle Eurooppaan. Samoin Itä-Euroopan romanien historiaa, asemaa ja tulevaisuuden näkymiä on tutkittu. Uusimpia katsauksia aiheeseen on esimerkiksi Euroopan komission raportti (2004) ”*The Situation of Roma in an Enlarged European Union*”. Samoin Tannerin (2000) *Keski- ja Itä-Euroopan romanit historia, yhteisöt ja nykyolot* on keskittynyt tarkastelemaan romaneja historiallisena, kulttuurisena ja etnisenä vähemmistönä eri Euroopan maissa.

Sanomalehtiaineistojen diskurssianalyttinen tutkimus on viime vuosina ollut vilkasta. Esimerkiksi Pietilä (2000) on tutkinut Helsingin Sanomien uutisointia etnisyydestä ja maahanmuutosta vuosina 1985–1993. Samoin Horsti (2005) on omassa tutkimuksessaan tarkastellut monikulttuurisuutta ja turvapaikanhakijoita journalismissa. Molemmat ovat lähestyneet aineistojaan diskurssianalyttisiä välineitä hyväksi käyttäen. Edellä mainituista varsinkin Horstin tutkimus on oman tutkimukseni näkökulmasta erityisen mielenkiintoinen, sillä hän on tutkinut Slovakian romanien turvapaikanhakuprosessia Suomesta 2002 ja siihen liittyntä uutisointia.

Viime vuosina suomalaisuuden ja suomalaisten identiteetin tutkimus on ollut runsasta. Kylmäsen (1994) toimittamassa *Me ja muut* teoksessa pureudutaan suomalaisuuden historialliseen ja kulttuuriseen muotoutumiseen. Lehtonen (2004) et al. lähestyy kirjassaan *Suomi toisin sanoen* suomalaisuutta ja monikulttuurisuutta pohtimalla, mitä suomalaisuus tänä päivänä on ja miten suomalaisuutta tuotetaan kielen avulla. Kansainvälisesti varsinkin Hallin (1992, 1999) identiteetteihin liittyvä tutkimustyö on ollut urauurtavaa. Yhteisön ja kulttuurien olemassaololle eronteot meihin ja muihin ovat tärkeitä, sillä niiden kautta muodostuvat symboliset ja kulttuuriset järjestykset. Nämä järjestykset ovat eräällä tapaa yhteisöä koossa pitäviä, sillä ne määrittävät yhteisön ”normaalin” tilan ja sen jäsenyyden. Douglas (1966/2000) käyttää esimerkkinä lian käsitettä puhuessaan symbolisen järjestyksen häiriintymisestä. Samoja teemoja käsittelee myös

¹⁵ Ks. esim. Trux 2000 tai Lepola 2000.

Seppänen (2001) kirjassaan *Katseen voima kohti visuaalista lukutaitoa*, tosin visuaalisen järjestyksen nimellä. Edellä mainitut teokset, samoin kuin lukuisat muut teokset, ovat olleet keskeisesti esillä pyrkiessäni hahmottamaan sitä kontekstia, jossa kerjäläiskeskustelua käydään.

Tiedotusvälineiden tutkimus eri muodoissaan on Suomessa ja maailmalla vilkasta. Kunelius (2003) on omassa tutkimustyössään tarkastellut laajasti tiedotusvälineiden ja yhteiskunnan välisiä kytköksiä. Ridell (1998) on puolestaan tarkastellut, miten yleisö ottaa vastaan tiedotusvälineiden viestejä. Internetin merkityksestä uudenlaisen osallistumisen mahdollistajana on puhuttu jo vuosia. Strandberg (2004) on artikkelissaan pohtinut näiden väitteiden paikkaansa pitävyyttä sekä analysoinut verkon kautta tapahtuvan vaikuttamisen mahdollisuuksia. Lappalainen (2008) on puolestaan arvioinut internetin vaikutuksia poliittiseen osallistumiseen.

1.3. Tutkielman rakenne

Koska kerjäläisyyden taustalla on myös historiallisia ja kulttuurisia syitä, haluan luvussa kaksi tuoda esille romanien historiaa yleisellä tasolla. Melko pitkää aikaperspektiiviä puolustan pyrkimyksellä tuoda esille vuosisatoja jatkunut syrjinnän ja yhteisön ulkopuolelle sulkemisen mekanismi. Toisaalta katsaus menneeseen valottaa niitä yhteiskunnallisia romaneihin kohdistettuja suhtautumis- ja toimintatapoja, jotka ovat olleet yllättävän samankaltaisia ajasta toiseen. Historiallinen katsaus painottuu pääosin Suomeen sivuten yleiseurooppalaista kehitystä, minkä jälkeen siirryn käsittelemään nykyisen romanikerjäläisyyden taustoja ja syitä.

Kerjäläisiin liittyvä keskustelu käydään suomalaisessa kontekstissa. Toisin sanoen taustalla on suomalaisten, ainakin jollakin tasolla, yhteisesti jakama ja tuottama sosiaalinen konteksti. Tästä muotoutuneen todellisuuden taustalla on lukuisia käsityksiä, oletuksia ja luuloja, joista myös nykyinen käyty keskustelu ja uutisointi ponnistavat. Luvussa kolme erittelen tiedotusvälineiden vallan muotoja, yleisön merkitystä sekä tiedotusvälineiden asemaa yhteiskunnassa. Samaisessa luvussa pohdin myös internetin merkitystä keskusteluforumina sekä poliittisen toiminnan areenana.

Neljännessä luvussa käsittelen tutkielman teoreettista viitekehystä. Tutkielman teoreettiset lähtökohdat muodostuvat kansallisen järjestyksen, identiteetin rakentumisen, toiseuden, erilaisuuden sekä tilan ja paikan ulottuvuuden kokonaisuuksista. Luvussa viisi keskityn tutkimuksen metodologisten lähtökohtien esittelyyn. Luvussa kuusi puolestaan siirrytään aineiston temaattiseen

tarkasteluun sekä analyysiin. Käsittelen tässä yhteydessä sekä viranomaispuheiden diskurssien rakentumista että analysoin internetin keskusteluketjujen diskursseja. Analyysi rajautuu käsittämään vain tietyn ajanjakson, jolloin keskustelua on käyty, eikä se sellaisenaan pyri kaikenkattavaan tutkimukseen kerjäläisten tulon syistä tai Suomessa oleskelun yksityiskohdista.

2. ROMANIT EUROOPPALAISENA JA SUOMALAISENA VÄHEMMISTÖNÄ

2.1. Kiertelystä kohti yhteiskunnan jäsenyyttä

Ensimmäiset romanit saapuivat Eurooppaan ja Pohjoismaihin 1500-luvulla.¹⁶ Aluksi vastaanotto oli suopeaa, mihin lienee vaikuttanut esimerkiksi kiinnostus tulijoiden eksoottisuuteen. Asennoituminen kuitenkin muuttui ja pian kiertäviä romaniryhmiä ryhdyttiin pitämään irtolaisina, joiden vierasmaalaisuus ja uskonnollinen epämääräisyys herättivät epäilyä. Kielteisen suhtautumisen taustalla oli halu pitää romanit poissa seurakuntien jäsenyydestä ja sitä kautta kansalaisuudesta. Ruotsi-Suomen alueella irtolaislakien valvonta oli melko tehotonta, ja siten alueella oleskelevat romanit saivat olla melko rauhassa. Ruotsin valtion sotilaallinen ja maantieteellinen laajeneminen vaikutti myös romanien elämään, sillä kaikki köyhälistöryhmät joutuivat tarkkailun alaisiksi. Tällöin kohtelua määrittävänä tekijänä ei ollut etninen tausta, vaan se, miten kunkin ryhmän nähtiin hyödyttävän kasvavaa valtiomahtia ja toisaalta sopeutuvan asetettuihin sääty-yhteiskunnan normeihin.¹⁷

Alkuun romanien etnisen taustan määrittely oli epämääräistä, sillä tulijoista käytettiin sekaisin nimityksiä tattari ja mustalainen, mikä aiheutti erimielisyyksiä siitä, oliko kyseessä yksi vai kaksi ryhmää. Epäilyjä romaneja kohtaan aiheutti erityisesti heidän kiertelevä elämäntapansa, sillä kiertelestä johtuen he eivät asettuneet aloilleen harjoittamaan laillisina pidettyjä elinkeinoja, ja toisaalta heidän ulkomaalaisuudestaan johtuen heitä pidettiin mahdollisena uhkana kruunua kohtaan. Lisäksi myös luterilainen kirkko suhtautui romaneihin epäluuloisesti, sillä he eivät omaksuneet kristillisiä tapoja, kuten vihkimistä tai kastetta. 1600-luvulla korostui entistä enemmän asuinpaikan merkitys, sillä niin kutsutusta kotipaikkaoikeudesta tuli tärkein ”laillisen köyhän” ja

¹⁶ Pitkän aikaperspektiivin käyttö on tarpeen, sillä pyrin tuomaan esille romanien kokeman syrjinnän vuosisatoja jatkuneena ilmiönä.

¹⁷ Pulma 2006, 21–22, 195–196.

”rikollisen irtolaisen” erottava tekijä niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Huomion arvoista on kuitenkin, että tässä vaiheessa etnisyyden ja irtolaisuuden suhde oli hämärä.¹⁸

Romanit alkoivat 1700-lukua lähestyttäessä integroitua yhteiskuntaan varsinkin armeijan kautta. Ruotsin suurvalta-armeija tarvitsi miehiä riveihinsä, ja tämä mahdollisti monelle romanille myös pääsyn siviiliammatteihin, kuten piiskuriksi, salvuriksi tai pyöveliksi. Vaikka edellä mainitut ammatit olivatkin yhteisön silmissä halveksuttuja, ne kuitenkin tarjosivat pääsyn laillisen suojelun piiriin. Toisaalta romaneille alkoi tarjoutua mahdollisuuksia myös porvarioikeuksien ostoon ja tätä mahdollisuutta käytettiin hyväksi. Myös kirkon asenteet muuttuivat, sillä nyt ryhdyttiin tekemään eroa omiin ja vieraisiin romaneihin. Tämä suuntaus jatkui läpi 1700-luvun siirtyen myös Suomen suuriruhtinaskunnan lakeihin. Tänä aikana romanit tunnistettiin selkeästi omaksi ryhmäkseen, jonka etnistä erilaisuutta ei pidetty ongelmana. Sen sijaan kynnyksymykseksi muodostui romanien elämäntapojen sopimattomuus ajan sääty-yhteiskuntaan. Toisin sanoen romanit rikkoivat ajalle ominaisia yhteiskunnan ja yksilön rooliin asetettuja odotuksia. He pukeutuivat muun yhteisön silmissä asemaansa nähden epäsovinnaisesti ja koristellusti, he eivät välttämättä asettuneet asumaan aloilleen eikä heillä ollut laillista ammattia. Myöskään heidän kristillisyytensä ei vastannut odotuksia.¹⁹ Tässä on mielenkiintoinen yhtymäkohta nykyhetkeen, sillä omalla tavallaan Suomeen kerjäämään tulleet romanit rikkovat asetettuja odotuksia esimerkiksi hyväksytyjen rahan ansaitsemistapojen suhteen. Tämä osoittaa, että erilaisuus niin ulkonäöllisesti kuin käyttäytymisen osalta voi johtaa ristiriitatilanteisiin.

1800- ja 1900-lukujen aikana Suomessa korostui taistelu romaneja kohtaan harjoitettavan erityispolitiikan ja eristämisen sekä yleisen yhteiskuntapolitiikan kautta tapahtuvan sopeuttamisen välillä. Keskeisenä ajatuksena oli, että romanien oman kielen hävittäminen oli välttämätöntä assimiloitumisen kannalta. Tämän lisäksi ehdotettiin, että romanit olisi syrjäytetty yhä voimakkaammin yhteiskunnan ulkopuolelle muun muassa eristämällä heidät omiin kouluihinsa. Ehdotus ei kuitenkaan toteutunut. Yhtenäisen romanipolitiikan luominen Suomessa epäonnistui ja vallitseva sekava tilanne jatkui aina toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Suomessa romanikysymyksen käsittelyssä ja assimilaatiopolitiikan luomisessa vastuu oli pitkään Mustalaisalähetyksellä, joka oli valtion tukema toimija, mutta jonka asema romanien keskuudessa oli kiistanalainen. 1960-luvun jälkipuoliskolla Suomen romanipolitiikassa ryhdyttiin painottamaan romanikulttuurin erityispiirteitä, mikä puolestaan johti romanien asettamiseen etusijalle esimerkiksi sosiaalisten kysymysten ratkaisuisissa. Muutos tapahtui kansainvälisen yhteisön herättyä ajamaan

¹⁸ Pulma 2006, 21–22, 195–196.

¹⁹ mt, 197.

vähemmistöjen oikeuksia ja tiedonkulun nopeutumista seuranneen etnisen organisoitumisen seurauksena. Kolmas taustalla vaikuttanut tekijä oli romaniväestön nopea urbanisoituminen ja siitä seuranneet ongelmat asunto- ja työmarkkinoilla.²⁰

2.2. Sosiaaliset ongelmat kasaantuvat

Romanien kiertely maaseudulla talosta toiseen oli tavallista Suomessa aina 1950- ja 60-luvuille saakka, tosin toisen maailmansodan jälkeen kiertely ja varsinkin yösjän saanti vaikeutuivat merkittävästi. Tämä johtui uusien talojen tilan puutteesta ja tehostuvan maataloustuotannon vähentyneestä apu-työvoiman tarpeesta. Näin vanhat kerjäläisyys- ja majoituskäytännöt alkoivat kadota. Käytännössä romanien kiertelyyn liittyi niin kaupankäyntiä, ennustamista ja työntekoa kuin kerjäämistäkin. Ihmisten suhtautuminen vaihteli, mutta yleisesti vaikuttaa siltä, että ”omalla alueellaan” romanien oli pääsääntöisesti melko helppo saada esimerkiksi majoitusta. Mikäli omalta alueeltaan poistui, tilanne vaikeutui.²¹

Kuten edellä kuvattiin, romanit ovat historiansa saatossa useaan otteeseen olleet törmäyslinjalla yhteiskunnan ja sen instituutioiden kanssa. Usein ristiriitojen taustalla on ollut ajatus heidän sopeutumattomuudestaan yhteiskunnan ja yhteisön jäseniksi. Seurauksena tästä ’vieraudesta’ on ollut pyrkimyksiä romanien sulkemiseksi yhteiskunnan ulkopuolelle. Toisen maailmansodan jälkeinen romanien urbanisoituminen johti romanien asumisen keskittymiseen suurten kaupunkien läheisyyteen. Tähän ajanjaksoon liittyy Suomen romanien slummiutuminen, sillä esimerkiksi Helsingin ja Espoon rajalle muodostui Mäkkylän telta- ja hökkelikylä ja Helsingin Malmi-Puistolan alueelle toinen keskittymä.²² Romanien siirtyminen kaupunkeihin asumaan johti heidät kiertämään ja harjoittamaan esimerkiksi myyntitoimintaa kaupunkialueille. Muistona tästä ajasta ovat edelleen monien vanhojen kerrostalojen rapuissa kyltit ”Kerjääminen ja kaupustelu kielletty”. Toisin sanoen romanien kiertely on herättänyt myös tuolloin vastareaktioita ja johtanut lopulta kieltoihin.

Romanit siis asuivat Pohjoismaissakin teltoissa ja muissa väliaikaisasumuksissa aina 1950- ja 60-luvulle saakka. Samoihin aikoihin saakka jatkui myös heidän kiertelevä elintapansa. Sosiaalisten ongelmien kasaantuminen on selkeästi havaittavissa. Tätä taustaa vasten silmiin pistävää on ollut

²⁰ Pulma 2006, 201–202.

²¹ Tervonen 2005, 271, 288.

²² Pulma 2005, 370–371.

keskustelu ”kerjäläisilmiön uutuudesta” Suomelle. Kerjäläisyys ei itsessään ole ilmiönä uusi, kuten eivät myöskään romanien kohtaamat ennakkoluulot, köyhyys ja syrjintä. Menneinä vuosikymmeninä kiertolaisuus on kenties ollut helpommin hyväksyttävissä, sillä olihan Suomessa pitkään romanien lisäksi muitakin kiertäviä ryhmiä, kuten sekatyömiehet. Toisaalta elintaso oli aikaisemmin yleisesti matalampi, joten romanien köyhyys ei välttämättä vastaavalla tavalla tullut esiin. Kolmas suhtautumiseen vaikuttava tekijä saattaa olla nykyisen ilmiön saama julkisuus ja näkyvyys. Aikaisemmin romanit kiersivät kerrostaloissa ja maaseudulla kauempana kaupunkien keskustoista. Nyt kerjäävät Romanian romanit sen sijaan ovat Helsingissä ja muissa kaupungeissa keskeisillä paikoilla kaikkien nähtävissä. Lisäksi tiedonvälitys on lisääntynyt valtavasti parissa vuosikymmenessä, mikä on osaltaan ollut lisäämässä ihmisten tietoisuutta kerjäläisistä.

Nyt Romaniasta saapuneiden romanien kohtaaminen on monessa suhteessa noudattanut tuttua kaavaa, sillä kerjäläiset on pyritty sulkemaan ulkopuolelle vetoamalla muun muassa heidän kansallisuuteensa. Jo Ruotsi-Suomen aikana ’vieraita’ irtolaisia pyrittiin karkottamaan maasta. Tosin tuohon aikaan esteeksi muodostui valtion heikko ote kaukaisempiin kolkkiin ja alamaisiinsa, jolloin irtolaisuutta oli vaikeampi valvoa. Nyt omat rajansa tulijoiden kohtelulle asettaa Euroopan unioni, joka on mahdollistanut jäsenvaltioiden kansalaisten vapaan liikkuvuuden.

2.3. Kerjäläisyys historiallisena ilmiönä Suomessa

Suhtautuminen kerjäläisyyteen noudatteli Suomessa keskiajalla yleiseurooppalaista kehitystä. Erojakin kuitenkin löytyy, sillä Suomessa kerjäläisyys ei missään vaiheessa ammattimaistunut. Keskiajalla Euroopan suurissa kaupungeissa kerjäläiset nimittäin muodostivat oman ammattikuntansa. Yleisesti ottaen kerjääminen oli elämäntapa, jonka seurauksena ihmiset liikkuvat paljon. Suomessa, kuten Euroopassakin, oman kaupungin kerjäläisiä suvaittiin paremmin. Kerjäläisille pyrittiin järjestämään erilaisia töitä, jotka usein olivat muiden yhteisön jäsenten hyljeksimiä. Suojaa köyhille tarjosivat hospitaalit ja vaivaistalot, silti irtolaisten lähettäminen pakkotöihin oli yleistä. 1500- ja 1600-lukujen taitteessa pyrittiin lainsäädännön keinoin määrittelemään valtion, kaupunkien ja seurakuntien vastuun rajat köyhien ja vaivaisten hoidossa. Hiukan myöhemmin 1620-luvulla kerjääminen kiellettiin Ruotsi-Suomen alueella kokonaan, mutta kiellon valvominen todettiin mahdottomaksi ja niin parikymmentä vuotta myöhemmin kerjuu laillistettiin vaivaishoidon muodoksi.²³

²³ Pulma 1994, 15–16, 18, 30.

Köyhyys ja kerjäläisyys ovat usein kulkeneet käsi kädessä. Keskiajalla kerjäläisyys nähtiin ihmisen henkilökohtaisena onnettomuutena, joka johtui yleensä työkyvyn menettämisen, sairauden ja köyhyyden yhteistuloksesta. Nämä tekijät myös määrittivät ihmisen aseman yhteiskunnassa. Pitkään vaivaishoito oli tiukasti perheen, suvun ja kyläyhteisön vastuulla. Herkimmin köyhyys kosketti maaseudun tilattomia ja kaupunkien liikkaväestöä. Laajempia köyhyyden ja kerjäläisyyden aaltoja aiheuttivat usein katovuodet sekä epidemiat, jolloin suuriakin kerjäläisjoukkoja saattoi liikkua ympäri maata etsiytyen erityisesti suuriin kaupunkeihin. Tällaisista suuremmista liikehännöistä esimerkkinä voidaan mainita 1690-luvun sekä 1860-luvun nälkävuodet.²⁴

Sekä keskiajalla että uudella ajalla köyhäinhuoltopolitiikan pyrkimyksenä oli erottaa ne kerjäläiset, jotka todella olivat kykenemättömiä työhön, laiskoina pidetyistä. Tämä ajattelutapa näkyi sosiaalikesymysten hoidossa vielä pitkään. 1800-luvulle tultaessa havahduttiin huomaamaan, että köyhyys kosketti ajoittain myös työkykyisiä ihmisiä, mikä tarkoitti, että pelkästä työnpuutteesta ei enää voitu rangaista esimerkiksi pakkotyö- tai kehruhuonetuomiolla. Tähän ajanjaksoon sisältyi myös ajatus köyhien kasvattamisesta, jotta heistä tulisi kunnan kansalaisia. Toisaalta irtolaisuus ryhdyttiin yhä vahvemmin yhdistämään pahatapaisuuteen, rikoksiin sekä huonomainaisuuteen. Tätä kehitystä myös vahvistettiin lainsäädännön kautta.²⁵

Teollistuminen lisäsi voimakkaasti työvoiman tarvetta niin kaupungeissa kuin maaseudulla, mikä myös näkyi absoluuttisen köyhyyden vähenemisenä. Kerjäläisyys alkoi näyttäytyä yhä enemmän sosiaalisena ongelmana, jolloin yksilön rooli jäi taka-alalle. Esimerkiksi 1930-luvun alun lama aiheutti paljon työttömyyttä, minkä seurauksena Suomessa esiintyi kerjäläisyyttä. Laman jälkeen kerjäläisyyttä ei enää ilmennyt, sillä valtio ryhtyi ohjaamaan sosiaalipolitiikkaa entistä enemmän. Ennen toista maailmansotaa sosiaaliturva muodostui köyhäinhoidon lisäksi erilaisista lähimmäisenavun muodoista sekä avustuskassojen ja -renkaiden toiminnasta. Varsinaista kattavaa sosiaalisten avustusten ja tukien runkoa ryhdyttiin toteuttamaan 1930-luvulta lähtien, mutta kunnolla vauhtiin päästiin vasta sodan jälkeisinä jälleenrakentamisen vuosina. Sodan jälkeinen hyvinvoinnin kasvu ei alkuun ollut sosiaalipolitiikan ansiota, vaan enemmän vaikuttivat taloudellinen kasvu sekä parantunut työllisyys.²⁶

²⁴ Pulma 1994, 32, 34, 55.

²⁵ mt, 41, 56–57, 62.

²⁶ Urponen 1994, 192, 227.

2.4. Viranomaisten suhtautuminen Suomen romaneihin

Vaikka tutkimus ei suoranaisesti käsittele Suomen romaneja, katson aiheelliseksi syventyä hetkeksi Suomen romanien ja muun suomalaisen yhteiskunnan kohtaamiseen ja siihen mahdollisesti liittyvin jännitteisiin. Mielestäni tämä on aiheellista, sillä se kuvastaa sitä asenneilmapiiriä, joka Suomessa yleisesti vallitsee romaneja kohtaan ja nostaa esille romaneja leimaavia stereotyyppisiä käsityksiä. Tavoitteenani ei ole tehdä laajoja yleistyksiä asian suhteen, vaan pohtia yleisellä tasolla romanien ja valtaväestön suhteita. Yhteiskunnissa vallitsevat toimitavat ovat erilaisista normeista, tavoista ja merkityksistä syntyneitä, joten niitä on mahdollista tarkastella vain luomalla käsitys pitkän aikavälin ajatus- ja toimintatavoista.

Martti Grönfors (1981) on tutkinut suomalaisten poliisiviranomaisten mielikuvia romaneista osana laajempaa väitöskirjatutkimustaan.²⁷ Romaneilla on vahva ryhmäidentiteetti, jonka sosiaalista muotoa, sosiaalista organisaatiota ja kulttuuria he pyrkivät suojelemaan. Mitä suuremmiksi erot eri ryhmien välillä koetaan, sitä vaikeammaksi niiden välinen suhde usein muodostuu. Näin on käynyt Suomen romanien ja valtaväestön keskuudessa. Romanit myös kokevat valtaväestön vaikuttamispyrkimykset oman kulttuurinsa muuttamiseksi uhkaavana. Suomalaisen kulttuurin ja romanikulttuurin välillä on ollut vuosisatoja voimakas jännite, sillä romaneihin on kohdistettu vahvoja valtaväestöön sulauttamispyrkimyksiä. Tämä kehitys on aiheuttanut molemmin puolin kielteisiä näkemyksiä ja asenteita. Grönforsin tutkimuksessa erityistutkimuskohteeksi valikoituivat poliisit, koska he ovat ”vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ja moraalien etuvartio”. Tästä johtuen poliisin suhtautuminen todennäköisesti heijastaa enemmistön yleistä suhtautumista.²⁸

Grönforsin tutkimukseen haastatellut poliisit uskoivat, että kaikki romanit ovat mukana rikollisessa toiminnassa ja rikollisuutta pidettiin yhtenä romanien kulttuuripiirteenä. Toisaalta poliisit katsoivat, että romanit eivät piittaa yhteiskunnan moraalisäännöksistä, mikä näkyy esimerkiksi heidän tavassaan olla virallistamatta avioliittojaan. Myöskään romanien koettua spontaaniutta ja vapauden kaipuuta ei poliisien keskuudessa pidetty sopivana, vaan sen nähtiin rikkovan yhteiskunnan stabiiliutta. Poliisit katsoivat romanien liikkumisen olevan päämäärätöntä ja ennustamatonta, minkä vuoksi se järkyttää yhteiskunnallista järjestystä. Romanien turvautumista väkivaltaan välien selvittämiseksi poliisit pitivät poikkeavana spontaaniutena eli eräänlaisena

²⁷Grönforsin tutkimus on toteutettu havainnointitutkimuksena, joka on laajuudessaan ainutlaatuinen tutkimus suomalaisten romanien romanikulttuurista.

²⁸Grönfors 1981, 175–178. Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös uudemmassa tutkimuksessa. Esimerkiksi Vanamo (2003) on tutkinut romanien kokemuksia eri viranomaistahoilta saamastaan palvelusta. Kyseiseen tutkimukseen vastanneista romaneista epäasiallista kohtelua poliisien taholta koki saaneensa peräti 50,8 % vastaajista.

kontrollin puutteena. Juuri väkivallan ennustamattomuus tekee siitä poliisin mukaan kulttuuripiirteen, joka on koko yhteiskunnan vastainen. Tutkimuksen haastatteluissa nousee esille myös näkemys romanien laiskuudesta, sillä heidän katsotaan välttelevän työtä.²⁹

Romanikulttuuri näyttäytyy poliiseille Grönforsin tutkimuksessa yhteiskunnan vastaisena anarkismina, sillä romanit eivät poliisin näkemyksen mukaan noudata käyttäytymisessään valtakulttuurin asettamia normeja tai edes välttämättä pyri tähän. Koska romanien arvostukset poikkeavat valtakulttuurin arvostuksista, poliisit eivät pidä heitä ”kunnon kansalaisina”, vaan käyttäytymistä pidetään tuomittavana ja yhteiskunnan vastaisena. Näin romaneista muotoutuu ryhmä, joka ikään kuin omalla toiminnallaan ja kulttuurillaan oikeuttaa poliisien kielteisen asennoitumisen. Poikkeavuuksista johtuen romanit eivät ansaitse muiden kansalaisten kanssa yhdenvertaista ja tasa-arvoista kohtelua. Romanit näyttävät edustavan poliisille yhteiskunnan alinta kerrosta.³⁰

Tutkimukseen haastatelluilla poliiseilla on kontakteja romaniväestöön, mutta jo heidän toimenkuvansa puolesta kohtaamiset tapahtuvat kielteisissä merkeissä. Tällä on luultavasti vaikutusta myös mielipiteiden muodostumiseen. Yhteenvetona Grönforsin tutkimuksesta voidaan todeta, että se kuvastaa poliisien melko kielteisiä mielikuvia romaneista, jotka nähdään yhteiskunnan järjestyksestä tai moraalista piittaamattomina, laiskoina ja vähempiarvoisina kuin muut suomalaiset. Tutkimuksen teosta on jo aikaa, mutta romaneja kohtaan vuosisatoja tunnettu epäluuloisuus sekä kulttuuristen stereotyyppien hitaasti muuttuva luonne viittaavat siihen, että ainakin osittain tämänkaltaiset mielikuvat vaikuttavat edelleen ihmisten mielisissä, vaikka ne eivät näin kielteisiä enää olisikaan. Nykyisten mielikuvien tarkempaa arviointia vaikeuttaa uudemman tutkimuksen vähäisyys. Romaneihin liitetyt ennakkokäsitykset ja epäluulot kumpuavat mitä ilmeisimmin romanikulttuurin heikosta tuntemuksesta, sillä kontaktit muiden suomalaisten ja Suomen romanien välillä ovat edelleen rajattuja.

2.5. Itä-Euroopan romanit laajenevassa Euroopan unionissa

Euroopan unionin itälaajentumisen myötä vuonna 2007 Bulgarian ja Romanian kansalaiset saivat oikeuden vapaaseen liikkumiseen unionin sisällä. Euroopan unionin eräs keskeisin periaate on pyrkimys ihmisten ja tavaroiden vapaaseen liikkumiseen unionin sisällä. Tällä tavoin on pyritty

²⁹ Grönfors 1981, 180–182.

³⁰ mt, 183–184, 186–188.

helpottamaan talouden mekanismien toimintaa ja koko unionin laajuisten työmarkkinoiden kehitystä.³¹ Unionin itälaajentumisen yhteydessä käytiin keskustelua mahdollisista siirtolaisuuden aiheuttamista vaikutuksista, joita mahdollisesti ilmenisi köyhempien maiden liittyessä unioniin. Huolena tuolloin oli, että laajentuminen toisi mukanaan huomattavan siirtolaisten joukon Itä-Euroopan maista rikkaampiin unionimaihin. Toisaalta pohdittiin, kuinka laittomien siirtolaisten määrää pystyttäisiin tehokkaasti kontrolloimaan unionin rajojen siirtyessä yhä idemmäksi. Laajempiin toimenpiteisiin asian suhteen ei kuitenkaan ole ryhdytty ja vaikuttaa siltä, että suurta muutosta esimerkiksi muuttovirroissa ei ole tapahtunut.³²

Esimerkiksi Suomeen vuonna 2007 ja 2008 saapuneet Romanian kansalaiset ovat tulleet Suomeen vapaan liikkuvuuden nojalla. Koska he ovat toisen unionimaan kansalaisia, heidän maahantuloaan ei voida rajoittaa. Pääosin tulijat ovat etniseltä taustaltaan Romania romaneja, joiden asema kotimaassaan on monessa suhteessa heikko ja syrjitty. Useimmat heistä elävät köyhyydessä eristettynä yhteiskunnan reunoille. Suomeen he tulevat mitä ilmeisimmin paremman toimeentulon toivossa. Heidän on kuitenkin useassa tapauksessa vaikea tai jopa mahdotonta löytää Suomesta töitä, sillä monet heistä ovat kielitaidottomia ja jopa luku- ja kirjoitustaidottomia. Toisaalta muualla Euroopassa yleisempi kerjäläisyys ja siihen liittyvät traditiot ovat nyky-Suomessa melko tuntematon ilmiö. Saapuneiden kerjäläisten ilmiö on tällä hetkellä määrällisesti melko marginaalinen, minkä lisäksi heidän oleskelunsa pituus vaihtelee suuresti. Toisin sanoen mittasuhteiltaan melko pieni ilmiö on saanut osakseen laajaa huomiota. Osin tähän on voinut vaikuttaa myös muiden Länsi-Euroopan maiden vastaavat tilanteet, sillä kerjäläiset ovat olleet esillä viime aikoina myös esimerkiksi Norjassa ja Italiassa.³³

Kysymys suhtautumisesta romanialaisiin kerjäläisiin on poliittisesti hankala, sillä pääsääntöisesti Suomeen saapuneet kerjäläiset ovat Euroopan unionin jäsenvaltion kansalaisia. Suomen poliittinen johto on jättäytynyt lähes tyystin keskustelun ulkopuolelle. Eduskunnassa asia on otettu esille vain kerran oman tutkimusajanjaksoni aikana ja tällöinkin lyhyesti suullisella kyselytunnilla. Kysymyksen nosti esiin kokoomuksen Juha Hakola, joka halusi tietää hallituksen aikeista ohjeistaa viranomaisia kerjäläisten suhteen.³⁴ Koska Euroopan unionilla on sopimukset vapaasta liikkuvuudesta ja se on eräs unionin perusajatuksista, ei halukkuutta laajamittaiseen keskusteluun ole ollut. Asia voidaan nähdä ongelmana juuri kansallisvaltion näkökulmasta, sillä viranomaiset

³¹ Ks. lisää esim. Rogers 2005.

³² Ks. esim. Laczko 2002, 3.

³³ Esim. Helsingin Sanomat 1.3.2008; Helsingin Sanomat 15.5.2008.

³⁴ Eduskunnan suullinen kyselytunti 7.2.2008.

toteavat useasti, että asialle ei voida tehdä mitään, sillä unioni kansalaisilla on oikeus liikkua vapaasti maasta toiseen³⁵. Kysymyksessä kohtaavat siten myös ylikansallinen ja kansallinen päätöksenteko. Ilmeisesti myös ilmiön kokoluokan pienuus on hillinnyt keskustelua. Kysymys on kuitenkin ihmisoikeuksien kannalta keskeinen, sillä Euroopan unioni on sitoutunut parantamaan vähemmistöjen tilannetta³⁶. Tästä näkökulmasta poliittisen keskustelun vähäisyys on silmiinpistävä. Keskustelun kuluessa voimakkaimmin kantaa ovat ottaneet Helsingin kaupungin työntekijät ja poliisiviranomaiset. Toisenlaista näkökulmaa keskusteluun on tuonut Vapaa liikkuvuus verkosto, joka on omalla toiminnallaan ryhtynyt tukemaan Romaniasta saapuneita romaneja.

Suhtautuminen Romanian romaneihin on vaihdellut myös Euroopan maiden välillä. Romanit ovat muuttaneet varsinkin Etelä- ja Keski-Euroopan maihin paremman toimeentulon toivossa. Tämä on johtanut yhä kielteisempään suhtautumiseen. Useat Euroopan maat ovat palauttaneet romaneja kotimaihinsa maksamalla heidän matkakustannuksensa ja kertakorvauksen sekä vaatineet näiltä lupauksen olla palaamatta. Unionimaista varsinkin Italian toimet Itä-Euroopasta saapuneita romaneja kohtaan ovat olleet tiukkoja³⁷. Erilaisten toimenpiteiden järjestyksestä voidaan keskustella, sillä muutaman sadan euron maasta-avustamisraha ei auta, mikäli sosiaalisiin epäkohtiin romanien asemassa ja olosuhteissa ei tartuta tiukemmin.

Myös Suomessa kerjäläiset tuntuvat jäävän monessa suhteessa harmaalle vyöhykkeelle, sillä heidän ei käytännössä ole mahdollista saada turvapaikkaa tai pakolaisstatusta, mutta toisaalta heitä ei myöskään pidetä potentiaalisina työntekijöinä. Maahan tulevilla Euroopan unionin kansalaisilla on halutessaan mahdollisuus hakeutua suomalaisen sosiaaliturvan piiriin, mutta jatkuvaa turvautumista näihin tukiin voidaan pitää maasta karkottamisen perusteina. Aluksi Suomessa viranomaisilla oli omia alueellisia toimintaohjeita kerjäläisten suhteen, kunnes vuoden 2007 lopulla Helsingin kaupunki teki Valtioneuvostolle aloitteen viranomaisten valtakunnallisten toimintatapojen yhdenmukaistamisesta. Tuloksena oli raportti, joka pyrki luomaan yhtenäisiä ohjeita viranomaisten käyttöön.³⁸

Keski- ja Itä-Euroopan romanien huonojen olosuhteiden taustalla on useita syitä. Ensinnäkin romanien työttömyys kasvoi Neuvostoliiton ja sosialistisen järjestelmän ”täystyöllisyyden”

³⁵ Esim. Helsingin Sanomat 6.1.2008; Helsingin Sanomat 9.2.2008.

³⁶ Ks. tarkemmin esim. Tanner 2000, 93–101.

³⁷ Ks. esim. Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö 2008, 15.

³⁸ Ks. tarkemmin Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö 2008.

romahduksen jälkeen. Toisaalta avoin syrjintä ja romanivastaisuus ovat yleistyneet.³⁹ Romaneja kohtaan suunnattu rasismi ja mielivalta ovat Euroopassa melko yleistä, mikä entisestään vaikeuttaa romanien asemaa. Kerjäläisyyden taustalla on useita eri tekijöitä. Suurin niistä lienee Itä-Euroopan romanien köyhyys. Köyhyyden taustalla ovat niin sosiaaliset kuin asenteellisetkin tekijät.⁴⁰ Romanit kokevat lähtömaissaan syrjintää, minkä lisäksi sosiaaliset ongelmat, kuten kouluttamattomuus, kasaantuvat usein. Suurin osa Itä-Euroopan romaneista on esimerkiksi ilman kunnollisia henkilöllisyyspapereita, minkä vuoksi he jäävät erilaisten avustusten ulkopuolelle. Euroopan unionin itälaajentumisen yhteydessä vähemmistöjen olosuhteiden parantaminen oli esillä, sillä hakuvaiheessa maat velvoitettiin luomaan erilaisia ohjelmia romanien aseman parantamiseksi. Tavoitteeksi asetettiin esimerkiksi romanien koulutusolojen, ihmisoikeuksien sekä kansalaisosallistumisen lisääminen.⁴¹ Näiden ohjelmien vaikutukset ovat jääneet laihoiksi eikä todellisia tuloksia ole juuri saavutettu.

Oikeastaan vasta Euroopan unionin jäsenyyden hakemisen myötä Itä-Euroopan maat alkoivat kiinnittää huomiota romanien oloihin, minkä vuoksi todellista halua romanien auttamiseksi ei välttämättä ole, vaan kyse on ennemminkin välinearvosta. Toisaalta romanit saattavat olla haluttomia integroitumaan ympäröivään yhteiskuntaan, sillä heille on tärkeää pitää kiinni omasta identiteetistään. Lisäksi romanien asemaa vaikeuttaa monesti yksimielisen ja yhtenäisen ylikansallisen organisaation olemassaolon puute.⁴² Tähän asiaan saatiin muutos vuonna 2004. Tällöin perustettu romanifoorumi on itsenäinen neuvoa-antava elin, joka toimii Euroopan neuvoston yhteydessä. Foorumin tavoitteena on vähentää romanien syrjintää ja rasismia sekä kohentaa romanien koulutusta, työllistymistä ja yleisiä elinoloja. Toiminnan tarkoituksen on tuoda romanien kannat esille Euroopan unionin päätöksenteossa. Lisäksi Euroopan unioni on pyrkinyt parantamaan romanien, Euroopan syrjityimmän vähemmistön, asemaa lainsäädännöllä ja perustamalla Euroopan rasismien ja muukalaispelon seurantakeskuksen.⁴³

³⁹ Tanner 2000, 101.

⁴⁰ Ks. lisää esim. Geremek 1994.

⁴¹ Tanner 2000, 102.

⁴² mt, 102.

⁴³ Salonen & Villa 2006, 109–113.

3. TIEDOTUSVÄLINEET

3.1. Tiedotusvälineiden aseman muutos

Tiedotusvälineiden ja keskustelukanavien määrä on kasvanut viime vuosina huimasti. Niin sanomalehdet, radio, televisio kuin internetkin mahdollistavat ja tarjoavat mahdollisuuksia seurata ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun.⁴⁴ On puhuttu jopa yhteiskunnan medioitumisesta tai medialisoitumisesta, millä viitataan mediavälitteisyyden kasvuun yhteiskunnan kaikilla osalualueilla.⁴⁵ Julkisessa keskustelussa tiedotusvälineillä on usein johtava rooli. Media pystyy nostamaan esille tärkeiksi katsomiaan teemoja ja siten vaikuttamaan ihmisten mielipiteiden muodostukseen. Syitä tähän voidaan hahmottaa esimerkiksi tutkimuksen kohteena olevan kerjäläisuuksien kautta. Ensinnäkään suurimmalla osalla lukijoista ei ole omakohtaisia kokemuksia kerjäläisistä, minkä vuoksi tiedotusvälineiden tiedot antavat ihmisille mahdollisuuden rakentaa käsityksiään aiheesta. Toiseksi lukijoilla ei välttämättä ole vaihtoehtoja kanavaa saada tietoa kerjäläisistä muutoin kuin tiedotusvälineiden avulla. Vastaavasti kerjäläisten muodostamalla vähemmistöllä ei ole mahdollisuutta tai resursseja esittää omia mielipiteitä tiedotusvälineissä.⁴⁶

Hall on puolestaan esittänyt, että viestintien toimintaa eivät määritä niinkään niissä toimivat henkilöt, vaan olemassa olevat diskurssit, joiden rajoissa viestimet rakentavat tietoa tapahtumista⁴⁷. Osaksi näin varmasti on, sillä osa diskursseista on niin luonnollinen osa vallitsevaa kulttuurista järjestystä, että niitä ei tulla kiistäneeksi. Toisaalta tiedotusvälineet pyrkivät välttämään tiettyjen raamien sisään juuttumista ja myös rikkomaan vallitsevia käsityksiä ja raameja. Mediajulkisuutta voidaan siis pitää keskeisenä paikkana, jossa erilaiset ryhmittyvät taistelevat tavoista määrittellä todellisuus omista lähtökohdistaan käsin.⁴⁸

⁴⁴ Ruuska 2004b, 161.

⁴⁵ Rasimus 2006, 198.

⁴⁶ Cottle 2000, 36–37.

⁴⁷ Hall 1992, 288.

⁴⁸ Karvonen 1998, 36.

3.2. Yhteishengen tuottaja vai vallan vahtikoira?

Joukkoviestimet voi tänä päivänä nähdä laajassa merkityksessä eli niihin luetaan kuuluvaksi radion, television ja sanomalehtien lisäksi myös verkkomedia. Funktionalistisen yhteiskuntateorian mukaan tiedotusvälineiden yhteiskunnallinen tehtävä voidaan nähdä niiden toiminnallisen ulottuvuuden kautta. Funktio tarkoittaa ”*tointa tai tehtävää, joka jollakin vakiintuneella toiminnalla tai instituutiolla on yhteiskunnan kannalta.*” Tämänkaltainen näkemys pitää sisällään oletuksen yhteiskunnasta ihmisten organisoitumisen luonnollisena muotona, mikä puolestaan tarkoittaa, että yhteiskunta on melko yhtenäinen kokonaisuus.⁴⁹

Joukkoviestimillä on keskeinen institutionaalinen rooli luotaessa yhteiskunnan yhteisöllisyyttä ja niin kutsuttua ”me-henkeä”. Tuomalla julkiseen keskusteluun yhteisiä puheenaiheita sekä tarjoamalla yhteisiä kokemuksia joukkoviestimet luovat käsityksiä yhtenäisyydestä. Yhteiskunnan kiinteyden kannalta ei välttämättä ole merkitystä, mistä puhutaan, vaan ennemminkin kyse on siitä, että mikäli yhteisiä puheenaiheita ei ole, yhtenäisyys voi horjua. Yksi tiedotusvälineiden yhteiskunnallisista tehtävistä on juuri tämä yhteiskunnallisen kiinteyden ja keskustelun ylläpito. Toki tällainen yhtenäisyyden luominen on entistä vaikeampaa pirstoutuvassa nykymaailmassa. Ihmiset jakautuvat ja samaistuvat lukuisiin erilaisiin ryhmiin, mielipiteisiin ja olosuhteisiin.⁵⁰ Samoin ihmiset myös jakautuvat entistä useamman tiedotusvälineen käyttäjäksi. Siinä missä ennen saattoi riittää puoli yhdeksän uutisten seuraaminen, nyt tietoa hankitaan eri tietolähteistä. Tiedotusvälineillä on siis keskeinen sosiaalista todellisuutta rakentava ja muokkaava funktio. Tosin tämä tapahtunee osin myös tiedostamatta.

Joukkoviestimillä on myös identiteettiä luova tehtävä, sillä niissä määritellään jatkuvasti esimerkiksi suomalaisuutta tai jonkin ryhmän ulkopuolisuutta. Toisin sanoen tiedotusvälineet voivat tietynlaista todellisuutta kuvaamalla määrittää ja muovata ihmisten identiteettejä. Tämä tapahtuu samalla kun tiedotusvälineet toistavat ja ylläpitävät tärkeimpiä identiteettejä koskevia erontekoja.⁵¹ Erilaisia identiteettejä tuotetaan vaikkapa jääkiekon maailmanmestaruuskisojen uutisoinnissa, jossa otsikot vaativat leijonilta huippusuorituksia. Toisin sanoen tiedotusvälineet luovat sankareita, joihin meidän ”tavallisten ihmisten” on helppo samastua ja siten rakentaa myös omaa identiteettiämme suomalaisina. Toisaalta osa median identiteetin luomistehtävää on toisten määrittely. Tästä käy

⁴⁹ Kunelius 2003, 180–182.

⁵⁰ Kunelius 2003, 184–185; Nieminen & Pantti 2004, 12.

⁵¹ Kunelius 2003, 186.

esimerkkinä myös Helsingin Sanomien kerjäläisuuksitoiminta, joka käynnistyy laajassa mittakaavassa kerjäläisten ja ilmiön taustoituksella ja esittelyllä.

Joukkoviestintä ylläpitää yhteiskunnan arvoja ainakin kahdella tavalla. Toisaalta se tarjoaa materiaalia, jota kuluttamalla yleisö voi uusintaa omia arvo- ja normijärjestelmäänsä. Toisaalta joukkoviestintä tuo arvoja, malleja ja normeja ihmisten käyttöön. Joukkoviestintä perustuu yhteiskunnan normeille ja arvoille, sillä sen tuotanto edellyttää jatkuvia arvovalintoja ja ihmisten käyttäytymisen arviointia. Samalla kun yhteiskunnasta ja maailmasta puhutaan näiden arvojen ja normien pohjalta niitä tullaan lähes huomaamatta vahvistaneeksi ja uusintaneeksi. Tämänkaltainen kehitys vahvistaa yhteiskunnan arvopohjan vakautta.⁵²

Millainen vaikutus tiedotusvälineillä on sitten poliittiseen päätöksentekoon? Usein tiedotusvälineitä tituleerataan neljänneksi valtiomahdiksi, millä viitataan journalismin mahdollisuuksiin valvoa tavallisten kansalaisten puolesta julkisen vallan käyttöä. Tässä tapauksessa edellytyksenä kuitenkin on, että tiedotusvälineet ovat riippumattomia ja ”vapaita” valtiosta. Näin toimiessaan journalismi sekä pitää yllä päätöksentekojärjestelmän toimivuutta sekä sen uskottavuutta. Toisaalta Nieminen ja Pantti esittävät, että tämänkaltainen vallan vahtikoira-näkemyksen on 2000-luvulla vanhentunut ajatus. Heidän mukaansa median tulisi tarkkailla sekä yksityistä että julkista valtaa, mikä taas on ongelmallista, sillä suuri osa mediasta on nykyisin yksityisessä omistuksessa.⁵³

Eräällä tavalla tiedotusvälineet toimivat eliitin keskinäinen viestinnän välineenä, sillä sen avulla eri toimijat tietävät tai ainakin voivat tehdä arvauksia toisten aikeista ja toimista. Toisaalta journalismi pitää päättäjien mielessä myös tavalliset kansalaiset, sillä päätöksiä tehtäessä on otettava huomioon, miten asiat esitetään kansalaisille. Koska tiedotusvälineet kertovat jatkuvasti, mitä yhteiskunnassa tapahtuu, se pitää päättäjät tietoisina siitä, millaisessa ympäristössä he toimivat. Lisäksi tiedotusvälineiden rooliin kuuluu, että ne tiedottavat suurelle yleisölle tulevista tai jo tehdyistä ratkaisuista. Tiedotusvälineillä on siten keskeinen rooli poliittisen järjestelmän uskottavuuden ylläpitämisessä.⁵⁴

Tiedotusvälineet limittyvät osaksi muita yhteiskunnan instituutioita ja toimijoita. Arvioitaessa näitä joukkoviestinnän yhteiskunnallisia tehtäviä, on erotettava toisistaan, mitä tehtäviä joukkoviestintä tai media yhteiskunnassa tosiasiallisesti toimittavat, ja millaisia tehtäviä niiden meidän

⁵² Kunelius 2003, 190, 192.

⁵³ Nieminen & Pantti 2004, 27.

⁵⁴ Kunelius 2003, 193–194.

mielestämme pitäisi hoitaa. Toisaalta funktionaaliseen lähtökohtaan limittyä ongelma. Funktionalismilla on nimittäin taipumus luonnollistaa vallitsevaa yhteiskuntaa ja sen järjestystä. Tästä on seurauksena, että luonnollisesta tapahtuvat poikkeamat alkavat vaikuttaa poikkeuksilta.⁵⁵

3.3. Vallan eri puolia

Syvennyn seuraavaksi kolmeen erilaiseen näkökulmaan, joiden avulla on mahdollista arvioida joukkoviestinnän ja yhteiskunnallisen vallan välistä suhdetta. Näiden näkökulmien väliset erot perustuvat siihen, kuinka määräävänä taloutta pidetään, miten valta ymmärretään ja millaisena nähdään ”ideologinen työ”, johon joukkoviestimet osallistuvat.⁵⁶

Ensimmäistä näkökulmaa voidaan kutsua poliittisen taloustieteen (politekonomia) nimellä. Tämän näkemyksen mukaan yhteiskunnallinen valta on jotain, mitä yksillä on ja toisilla ei. Politekonomian mukaan yhteiskunnan taloudelliset valtasuhteet ovat tärkein viestintää ja joukkoviestintää selittävä tekijä. Vallitsevana ideologiana pidetään tällöin niitä ajatusmalleja, joita joukkoviestintä levittää ikään kuin valtarakenteen asiamiehenä. Poliittisen taloustieteen näkökulmasta ihmiset eivät ole vapaita toimimaan markkinoilla, vaan heidän taloudelliset suhteensa (esimerkiksi sosiaalinen asema) rajoittaa heidän ymmärrystään ja sitä kautta toimintaa. Politekonomian näkökulmasta joukkoviestintä palvelee vallitsevaa valtarakennetta tuottamalla ”väärää tietoisuutta” ja ohjaamalla ihmisten huomion epärelevantteihin sisältöihin. Lisäksi tiedotusvälineet pystyvät rajaamaan niitä ryhmiä, jotka pääsevät julkisuuteen. Toisin sanoen on kyse myös sananvapausresurssien epätasaisesta jakautumisesta.⁵⁷

Toinen yhteiskunnallisen vallan ja tiedotusvälineiden välistä suhdetta tarkasteleva teoria korostaa vallan arkipäiväisyyttä ja käytännöllisyyttä. Tämän näkökulman mukaan kaikki yhteiskunnan jäsenet ovat mukana uusintamassa yhteiskunnan valtasuhteita. Tämä tapahtuu osallistumalla ja olemalla mukana erilaisten instituutioiden, kuten koulun, perheen tai tiedotusvälineiden arkipäivän toiminnassa. Valta uusiutuu ja se uusintaa itseään joka päivä ihmisten välisissä suhteissa, mikä tarkoittaa, että olemme kaikki jollakin tavalla vallan subjekteja. Ihmiset toimivat erilaisissa instituutioissa ja rooleissa ollen yhtä aikaa sekä vallan ylläpitäjiä että sen kohteita. Tässä yhteydessä ideologialla viitataan rutiineihin ja käytäntöihin, joiden avulla ja mukaan ajatellaan ja toimitaan.

⁵⁵ Kunelius 2003, 207.

⁵⁶ mt, 209, 212.

⁵⁷ mt, 212, 214, 220.

Ideologia toisin sanoen määrittää rajat, joiden sisällä saamme ja osaamme ajatella. Joukkoviestimet on yksi ideologinen koneisto, joka tuottaa erilaisia diskursseja. Diskurssit luovat sosiaalisen todellisuuden rajoja ja erotteluja vaikuttaen ihmisten toimintaan. Kun diskurssit vaikuttavat toimintaan, ne myös vaikuttavat ihmisten arkipäivän käytäntöihin ja toimijarooleihin.⁵⁸

Kolmannen teoria mukaan valtaa on yhteiskunnassa kaikkialla, mutta sen muodot vaihtelevat ja se on epätasaisesti jakautunutta. Tämän näkemyksen mukaan ideologia tai hegemonia joutuu kamppailemaan jatkuvasti, jotta se säilyttäisi uskottavuutensa niiden silmissä, joita se pyrkii alistamaan. Valta on siis ennen kaikkea suhde, jossa molemmilla, sekä alistajalla että alistetulla, on vaikutusta suhteen muotoutumiseen. Tosin tämä suhde ei ole tasa-arvoinen. Ajatuksena kuitenkin on, että joukkoviestinnän on muokattava sanomansa siten, että myös vähemmän valtaa halussaan pitävä yleisö löytää siitä jotakin mielekkään tulkinnan mahdollistavaa ainesta.⁵⁹

Myös Street (2001) on tarkastellut tiedotusvälineiden vallan muotoja. Ensinnäkin tiedotusvälineet omaavat ja käyttävät diskursiivista valtaa. Tämän näkökulman mukaan ihmisten ajattelu vaikuttaa toimintaan ja sitä kautta myös tiedotusvälineiden välittämään kuvaan asioista. Kyse on siis siitä, miten yhteinen ja yleinen tietämys asioista luodaan. Tämänkaltainen tiedonsiirto ei välttämättä tapahdu tietoisesti. Toiseksi tiedotusvälineiden on mahdollista valita, kuka tai mikä pääsee esittämään näkemyksiään, jolloin kyse on näkyvyyden mahdollistamisen vallasta. Kolmas tekijä on resurssivalta, millä viitataan median vaikutukseen kansallisiin hallituksiin tai muihin toimijoihin. Tiedotusvälineiden vallan vastapainona on pidetty kahta tekijää. Ensinnäkin nyky-yhteiskunnissa on useita eri valtakeskittymiä eli toisin sanoen tiedotusvälineiden vallan tasapainona on useita muita vallan lähteitä. Toiseksi ihmisten poliittiset kiinnostuksen kohteet riippuvat enemmän heidän sosiaalisesta asemastaan ja kokemuksistaan kuin siitä, mitä he lukevat sanomalehdistä.⁶⁰ Street ei tässä huomioi sitä konstruktivistista valtaa, jota tiedotusvälineillä on. Toisin sanoen tiedotusvälineet pystyvät, niin halutessaan, ohjaamaan lukijoita tiettyjä merkityksiä kohti. Kuten jo aiemmin tuli todettua, tämä merkityksellistäminen voi olla joko tiedostamatonta tai tietoista.

⁵⁸ Kunelius, 221–222, 225.

⁵⁹ mt, 213, 239.

⁶⁰ Street 2001, 234–236, 239.

3.4. Vaikutustutkimuksesta vastaanotontutkimukseen

Me kaikki, sinä ja minä, olemme joukkotiedotusvälineiden yleisöä. Olemme yleisön ja vastaanottajan roolissa, sillä ainakin perinteisten tiedotusvälineiden osalta osallistumismahdollisuutemme ovat rajallisia. Tietyn sanomalehden tai television lähettämän yksittäisen viestin vaikuttamismahdollisuuksia on vaikea, ellei jopa mahdotonta arvioida. Näin on myös kerjäläiskeskustelun suhteen. Keskeisempää on tarkastella yleisellä tasolla tiedotusvälineiden mahdollisuuksia vaikuttaa yleiseen mielipideilmastoon. Joukkoviestintätutkimuksen historiasta voidaan todeta, että joukkoviestinnän vaikutusten tutkimus kiihtyi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Vaikutustutkimuksessa on ollut useita eri vaiheita. Aivan viime vuosisadan alussa tutkimus keskittyi tarkastelemaan joukkoviestinnän vaikutuksia yhteiskuntaan laajan käsitteellisen kehikon avulla. Toisessa vaiheessa tutkimuksen keskiöön nousi niin sanottu MCR-perinne (*mass communication research*), jolloin kiinnostus kohdistui yksilöihin vaikuttamiseen lyhyellä aikavälillä sekä sanoma-annosten tehoon. Tällöin vaikutus käsitettiin ennen kaikkea asenteissa tapahtuviksi muutoksiksi.⁶¹ 1960-luvulla tämä suuntaus ajautui kriisiin, sillä MCR-perinne oli ymmärtänyt yleisön joukkoviestinnän passiiviseksi kohteeksi, mikä herätti arvostelua. Tämän jälkeen tutkimus suuntautui niin joukkoviestinnän käyttöön kuin joukkoviestinnän vastaanoton eri puoliin. Kiinnostuksen kohteeksi alkoi siten nousta tiedotusvälineiden kulttuurisesti välittynyt luonne ja vaikutus laajemmin yhteiskunnassa.⁶²

Niin kutsutun agenda setting -teorian mukaan joukkoviestimet eivät millään muotoa määrää ihmisten ajattelua, mutta niiden lähettämällä viesteillä on merkittävä vaikutus siihen, mistä asioista ihmiset muodostavat mielipiteitään. Joukkoviestimet siis suuntaavat ihmisten huomioon tiettyihin erityisiin kysymyksiin ja ongelmiin. Yleinen mielipide taas vaikuttaa siihen, millaisia poliittisia päätöksiä tehdään. Tämän vuoksi agendalle eli keskusteluun nostettavilla asioilla voi olla suurta merkitystä ja vaikutusta käytännön toimiin. Tiedotusvälineiden roolia korostaa entisestään se, että yleinen mielipide tuodaan esille tiedotusvälineiden kautta eli niillä on niin sanottu ”tupla-vaikutus”. Tämä median esityslista muotoutuu yleensä journalistien käyttämien vakiotietolähteiden kautta eli viranomaisten, poliitikkojen, tutkijoiden ja muiden yhteiskunnallisten vaikuttajien toimesta. Toisin sanoen jo muutoinkin valtaa pitävät tahot pystyvät ohjaamaan myös julkiseen keskusteluun nostettavia aiheita.⁶³

⁶¹ Pietilä 1998, 398; Kunelius 2003, 128–129, 134.

⁶² Ridell 1998, 437–438, 440.

⁶³ Kunelius 2003, 142–143; Nieminen & Pantti 2004, 164–165.

Toinen joukkoviestinnän vaikutusmekanismiteoria on niin kutsuttu hiljaisuuden spiraali. Tämän teorian mukaan tiedotusvälineet vääristävät ihmisten käsityksiä muiden ihmisten mielipiteistä. Toisin sanoen ihmiset ajattelevat muiden ajattelevan asioista siten kuin julkisuus näyttää heidän ajattelevan. Teorian mukaan, henkilö ei uskalla kertoa omaa mielipidettään, jos ja kun hän luulee muiden vastustavan näkökantojaan. Näin julkisuus pystyy vahvistamaan tiettyjä ajatuksia. Ihminen nähdään teoriassa yhteisöllisenä, sillä periaatteessa ihminen pelkää yhteisön ulkopuolelle jäämistä. Kyse on ennen kaikkea kollektiivisella tasolla syntyvästä kuvitellusta ryhmäpaineesta. Teoria siis painottaa vahvasti yksilön kiinnittymistä ryhmään, mikä antaa myös mahdollisuuden kriittiseen suhtautumiseen. Avoimessa länsimaisessa yhteisössä ei välttämättä ole tarvetta takertua muiden mielipiteisiin, vaan omaa mielipidettä ryhdytään tuomaan esille rohkeasti. Lisäksi teoria perustuu yhteisön jäsenten väliseen puhumattomuuteen, sillä mikäli ihmiset keskustelevat, he ovat myös selvillä toistensa mielipiteistä. Hiljaisuuden spiraali edellyttää siten pitkälle massoitunutta yhteiskuntaa.⁶⁴

Kolmas teoria, joilla tiedotusvälineiden vaikuttamismahdollisuuksia arvioidaan, on kehystäminen. Kehystämällä tarkoitetaan, kuinka tiedotusvälineet vaikuttavat ihmisten ajattelutapoihin suosimalla tietynlaisia rajoituksia ja näkökulmia asioihin. Tiettyihin asioihin liitettävät assosiaatiot alkavat suhteellisen yhdenmukaisen journalismin myötä lähes automatisoitua. Mikäli tiedotusvälineet toistavat samoja jäsennyksiä asioista, seurauksena on julkisen puheen ja ajattelun monimuotoisuuden väheneminen.⁶⁵

Kultivaatioteorian mukaan tiedotusvälineiden vaikutukset ovat pitkäaikaisia, kasautuvia, kiistattomia ja yhteiskunnallisesti merkittäviä. Kultivaatioteoria painottaa ennen kaikkea sitä ympäristöä, jossa ihmiset elävät. Teorian mukaan media yhtenäistää, vahvistaa ja valtavirtaistaa ihmisten käsityksiä maailmasta ja todellisuudesta. Teorian keskipisteessä on televisio, sillä sen mukaan ihmiset kasvavat televisioon kiinni, mikä taas merkitsee elämistä fiktiivisen väkivaltaisessa symboliympäristössä. Näin ollen teorian mukaan ei voida edes puhua viestien valikoimisesta. Tämä vaikuttaminen ihmisten käsityksiin yhteisestä todellisuudesta vaikuttaa koko yhteiskuntaan. Kultivaatioteoria eroaa muista teorioista sen muutokseen pyrkivän roolin vuoksi. Toisin sanoen teoria pyrkii muuttamaan vallitsevia asiantiloja.⁶⁶

⁶⁴ Kunelius 2003, 143–144.

⁶⁵ Kunelius 2003, 144–145; tästä tarkemmin ks. Horsti 2005.

⁶⁶ Kunelius 2003, 145–146.

3.5. Yleisö ja merkitysten synty

3.5.1. Yleisö aktiivisena tulkitsijana

Seuraavaksi tarkastellaan, millaiseksi muodostuu joukkotiedotusvälineiden yleisön rooli kriittisen viestintätutkimuksen mukaan. Erilaisten tiedotusvälineiden jatkuva läsnäolo ihmisten elämässä on muokannut yleisöstä aktiivisen joukkotiedotusvälineiden lukijan ja tulkitsijan. Yleisö tulkitsee tiedotusvälineiden sanomaa omien kokemustensa pohjalta syntyneiden paikallisten kulttuuristen koodien avulla. Tällöin lähetetty sanoma ei välttämättä välity yleisölle lähettäjän haluamalla tavalla. Siihen, millaisten koodien avulla lukija viestin purkaa, vaikuttavat useat tekijät, kuten sukupuoli, rotu, ikä, taloudellinen asema, koulutus ja alakulttuurit. Listausta olisi mahdollista jatkaa lähes loputtomiin. Tämä yleisön heterogeenisyys on korostunut entisestään jälkimodernina aikana. Toisin sanoen yleisön jäsenillä on halussaan useita mahdollisia lukutapoja, jotka liittävät heidät eri tavalla erilaisiin ryhmiin ja rakentavat heille erilaisia identiteettejä. Lisäksi yleisön tulkinnat riippuvat myös tilanteesta, jossa he tekstiä kuluttavat ja mihin he sitä käyttävät. Yhteenvedona voidaan todeta, että joukkoviestinten sanomia vastaanottaessaan ihmiset siis painottavat asioita itselleen tyypillisillä tavoilla.⁶⁷

Suurimmalla osalla suomalaisista ei ole henkilökohtaista kontaktia kerjäläisiin, vaan heidän käsityksensä muodostuvat tiedotusvälineiden luoman kuvan perusteella. Nämä kuvat vain vahvistuvat, mikäli kyseenalaistavia kokemuksia ei synny. Maahanmuuttajien esittämistä tiedotusvälineissä tutkinut Horsti onkin todennut, että kun sosiaalinen etäisyys on pitkä, yleistyvät kategorisointi ja tyypittely. Etäisyys antaa mahdollisuuden yleistyksiin, mikä myös vaikuttaa reaktioihin, jotka kohdistuvat yleistyksien kohteeseen.⁶⁸

⁶⁷ Kunelius 2003, 236–237.

⁶⁸ Horsti 2005, 33.

3.5.2. Representaatio

Representaation käsitteen avulla on mahdollista analysoida, millä tavoin erilaiset mediat esittävät ja tuottavat todellisuutta, kenen näkökulmasta ja millaisin välinein. Tiedotusvälineillä on mahdollisuus luoda erilaisia merkityksiä käyttämällä hyväksi esimerkiksi kuvia, tekstejä tai ääntä.⁶⁹ Näin esimerkiksi uutisjuttujen ohessa olevat valokuvat tai ”tietokulmat” voivat ohjata lukijan tulkintaa. Representaatioiden tulkinta on kulttuurisidonnaista, sillä ne ovat tietyn joukon kulttuurin yhteisesti jakamia rakennusaineita. Näin voidaan jälleen palata yhteiskunnassa vallitsevaan tilaan, jossa tietyt normit, tavat ja käytännöt ovat saaneet vakiintuneen aseman ilman, että niitä kyseenalaistetaan. Näin esimerkiksi vuosisatoja jatkunutta kielteistä suhtautumista romaneihin on vaikea murtaa.

Representaatio on moniulotteinen käsite, joka viittaa kulttuuristen merkitysten muodostumisen prosesseihin. Käsite pitää sisällään sekä esittämisen että edustamisen ulottuvuuden.⁷⁰ Stuart Hall ymmärtää representaation sekä käsitteeksi että käytännöksi. Yksinkertaistaen representaatio voidaan nähdä käytäntönä, joka luo kuvaa jostakin asiasta tai ilmiöstä. Representaatio luo merkityksiä ja mahdollistaa erilaisten tulkintojen tekemisen. Esimerkiksi erilaisuutta pyritään Hallin mukaan usein kuvaamaan täysin vastakkaisten ääripäiden kautta, kuten vastinparilla ruma - kaunis.⁷¹ On siis kyse siitä, miten jotakin kuvataan ja millaisin keinoin. Nämä valinnat kertovat puolestaan ympäröivästä todellisuudesta ja tilanteesta. Samasta tilanteesta on mahdollista tehdä hyvin erilaisia ja joskus jopa täysin vastakkaisia tulkintoja. Tilanteelle ei ole olemassa yhtä ainoaa tai oikeata merkitystä. Tilanteeseen liittyvistä monista mahdollisista tulkintavaihtoehdoista representaatio pyrkii asettamaan yhden etusijalla muihin nähden.⁷² Valta kietoutuu läheisesti representaatioon, sillä toisilla ryhmillä ja yksilöillä on enemmän mahdollisuuksia tuottaa, julkistaa ja levittää representaatioita kuin toisilla. Lisäksi representaatio on aina valintojen tulos, joka tapahtuu sosiaalisesti hyväksytystä ja vakiintuneen aseman saavuttaneesta näkökulmasta.⁷³

Myös sanomalehtikirjoitusten kautta rakennetaan asioille erilaisia merkityksiä. Kun jotakin asiaa merkityksellistetään tarpeeksi kauan, se muuttuu lähes huomaamatta vallitsevaksi käsitykseksi. Merkitykset alkavat myös vaikuttaa ympäröivään yhteiskuntaan ja saavat poliittisia seuraamuksia

⁶⁹ Seppänen 2005, 77, 82.

⁷⁰ Sihvonen 2006, 131.

⁷¹ Hall 1999, 140, 144.

⁷² mt, 143.

⁷³ Sihvonen 2006, 131.

sekä kulttuurista valtaa.⁷⁴ Prosessiin siis liittyy läheisesti vallankäytön elementti, sillä näin media nousee vallankäytön areenaksi. Eri toimijoiden näkemykset voivat olla keskenään ristiriidassa, mutta todennäköisesti suurimman ja vaikutusvaltaisimman toimijan mielipide tulee parhaiten kuulluksi. Kerjäläisten määrittely eri viestimissä ja areenoilla on mitä suurimmissa määrin poliittinen kysymys, sillä tähän määrittelyyn liittyy aina valta-aspekti. Kerjäläisten tapauksessa kerjäläinen ei välttämättä saa mahdollisuutta puolustautua, esimerkiksi kielitaidottomuuden tai vain areenan puuttumisen vuoksi. Kerjäläiset joutuvatkin helposti hierarkkisen puheen ja kategorisoinnin kohteeksi, sillä heidät ikään kuin ulkoistetaan käydystä keskustelusta ja samalla heiltä viedään mahdollisuudet vaikuttaa asemaansa.

3.6. Internet uudenlaisen osallistumisen muotona

Internet on yhdistänyt ihmisiä luomalla mahdollisuuksia tiedon hankintaan, yhteydenpitoon ja sisällön tuottamiseen. Yksi sen mukanaan tuomista suurista muutoksista liittyy sen osallistumiskynnystä alentavaan merkitykseen. Internetissä jokainen voi periaatteessa ilman ennakkokarsintaa osallistua monilla eri foorumeilla. Verkkoa voidaankin pitää melko samanlaisena sosiaalisen toiminnan alueena kuin tavallista reaali maailmaa. Kommunikaatio ja vuorovaikutus ovat keskeisessä asemassa myös verkossa. Oman mausteensa tämän tutkimuksen aineiston keskusteluiden analysointiin tuo internetin anonymiteetti, mikä antaa mahdollisuuden hyvin moniääniseen keskusteluun ja mielipiteiden vaihtoon. Internetsivustojen keskusteluille ominaista on juuri eriytymättömyys. Toisin sanoen samoilla sivuilla esiintyy monitahoista ja rönsyilevää, asiallista ja vähemmän asiallista tekstiä.⁷⁵

Tarkastellaan hetki tarkemmin ihmisten toimintaa verkossa. Verkkoa on mahdollista lähestyä kahdesta eri näkökulmasta, jolloin näkökulman valinta riippuu siitä, millaisena toiminnallisena tilana ja mahdollisuutena verkkoa pidetään. Verkko voidaan hahmottaa joko avoimena julkisena tilana, jossa tapahtuu sosiaalista toimintaa ja myös identiteettien luomista tai verkon voi nähdä mediana, jolloin se toimii julkaisukanavana. Ihmiset rakentavat verkkoidentiteettejään tässä kontekstissa. Verkko voi myös yhdistää nämä kaksi näkökulmaa, jolloin verkko toimii kaikille avoimena julkaisukanavana, joka mahdollistaa erilaisten identiteettien tuottamisen. Joillekin verkko voi esimerkiksi tarjota ainoan mahdollisen kanavan julkaista omia tekstejä.⁷⁶ Monien lehtien mielipidekirjoitukset valitaan tarkoin, jolloin vain harvoilla on mahdollisuus saada oma teksti

⁷⁴ Lehtonen 2000, 23.

⁷⁵ Ruuska 2004b, 162, 166.

⁷⁶ Matikainen 2006, 113.

julkaistua painetussa lehdessä. Internetin tarjoama julkaisukanava voi siten olla tärkeä. Toinen keskeinen tekijä verkon käytössä on sen tasapainoilu yksityisen ja julkisen välillä. Internet häivyttää yksityisen ja julkisen välistä rajaa, koska se on yhtä aikaa sekä yksityinen että julkinen. Ihminen istuu kotikoneellaan yksityisessä tilassa, mutta samalla hän voi osallistua esimerkiksi poliittiseksi kokemaansa julkiseen toimintaan verkon välityksellä. Viestinnästä onkin teknologisen kehityksen myötä tullut entistä kaksisuuntaisempaa. Toisin sanoen periaatteessa kenellä tahansa on mahdollisuus tulla julkisuuteen. Joukkoviestimet puolestaan pyrkivät seulomaan mielenkiintoisia verkkokeskusteluja tai -liikkeitä ja tuomaan niitä esille uutisoinnissaan.⁷⁷

Poliittinen vaikuttaminen voidaan määritellä toiminnaksi, jossa kansalainen osallistuu yhteisön asioiden hoitoon ja kehityslinjojen luontiin. Perinteisesti poliittisen osallistumisen ja vaikuttamisen esimerkkinä pidetään vaaleissa äänestämistä. Ihmisten äänestysaktiivisuus on kuitenkin ollut esimerkiksi Suomessa laskussa jo vuosia. Perinteisen instituutiokeskeisen poliittisen osallistumisen ja toiminnan kohtaamat ongelmat johtuvat kahdesta tekijästä. Ensimmäinen syy on muutos ihmisten henkilökohtaisissa arvoissa. Toinen vaikuttava tekijä on perinteisen institutionaalisen politiikan jäykkyys ja kyvyttömyys reagoida kansalaisten epäkohdiksi kokemiin asioihin. Koska ihmisten kiinnostus äänestää on ollut laskussa, huomio on kiinnitetty poliittisen toiminnan, tyylin ja motiivien muutokseen.⁷⁸

Lappalaisen mukaan poliittisessa toiminnassa on tapahtunut viime vuosina muutos. Perinteinen poliittinen toiminta, joka nojaa vaaleihin ja edustukselliseen järjestelmään, on saanut kilpailijakseen kokemukselliseen toimintaan perustuvan poliittisen toiminnan. Tällöin ihmisen oma kokemus laukaisee poliittisen toiminnan, sillä oman toiminnan kautta pyritään saamaan aikaan muutos vallitsevaan tilanteeseen. Poliittisen toiminnan synnyttävä kokemus voi olla esimerkiksi järkyttävä, uhkaava tai pelottava.⁷⁹ Häyhtiö ja Rinne puhuvat puolestaan refleksiivisestä politiikasta, millä he viittaavat sekä uusien poliittisten kysymysten nousuun agendalle että henkilökohtaisten valintojen ohjaamaan poliittiseen toimintaan.⁸⁰ Näin on käynyt myös kerjäläisten suhteen. Ihmiset ovat järkyttyneet esimerkiksi kerjäläisten lasten oloista ja lähteneet vaatimaan muutosta tilanteeseen. Toisaalta kerjäläisten saapuminen on saanut liikkeelle myös kansalaisaktivistit.⁸¹ Tämänkaltainen toiminta on mitä suurimmissa määrin poliittista, sillä sen pyrkimyksenä on muuttaa vallitsevaa

⁷⁷ Häyhtiö & Rinne 2007, 87.

⁷⁸ mt, 77–78, 80.

⁷⁹ Lappalainen 2008, 10–11.

⁸⁰ Häyhtiö & Rinne 2007, 87.

⁸¹ Esim. Helsingin Sanomat 26.6.2008; Helsingin Sanomat 11.7.2008.

asioiden tilaa. Lappalainen katsoo, että spontaanin kansalaistoiminnan laukaisijana toimii ongelma ja sen aiheuttama epävarmuus.⁸²

Mikä sitten saa ihmiset keskustelemaan ja osallistumaan internetin välityksellä? Onko internet mahdollistanut uudenlaisen poliittisen osallistumisen? Internetin etuna verrattuna perinteisempiin vaikuttamisen muotoihin, on sen nopeus ja laajuus. Lappalainen ottaa esille, että internet edistää kansalaisaktivismia, sillä se on avoin kommunikaatiojärjestelmä. Lisäksi verkko on kansalais- ja toimintaystävällinen, koska sisällön tuottaminen verkkoon ei vaadi erikoisosaamista. Internet myös pienentää ihmisten välistä etäisyyttä, sillä olivatpa itse tapahtumat kaukana tai lähellä, verkon kautta niitä on mahdollista seurata lähes mistä tahansa.⁸³ Dahlgrenin mukaan internetin tehokkuus viestimenä perustuu ennen kaikkea sen kykyyn mahdollistaa horisontaali viestintä kansalaisten ja kansalaisryhmittymien välillä nopeasti ja vaivattomasti.⁸⁴ Keskustelun käymisen helppous vetoaa ihmisiin, sillä osallistumalla keskusteluun verkon välityksellä myös vastaukset tulevat nopealla tahdilla. Tämä taas pitää keskustelun kiinnostavana ja ”elävänä”. Tätä kautta osallistujien on helppo kokea, että heidän mielipiteitään kuunnellaan ja, että heillä on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa asian käsittelyyn.

Internetin ja poliittisen osallistumisen yhteydestä on kiinnostuttu verkon yleistymisen ja kehityksen myötä. Strandberg on esittänyt kaksi erilaista näkemystä verkon vaikutuksesta kansalaisten osallistumiskäyttäytymiseen. Niin kutsutun mobilisaatioteorian mukaan internet helpottaa poliittista kansalaisosallistumista. Teorian mukaan ne kansalaiset, jotka aiemmin olivat kiinnostuneita politiikasta, mutta jotka pitivät politiikkaan osallistumista jostakin syystä hankalana, ovat nyt löytäneet erinomaisen vaikuttamiskanavan. ”Vahvistumisteorian” mukaan taas internetillä ei tule olemaan huomattavaa vaikutusta ihmisten poliittiseen aktiivisuuteen. Teorian mukaan internet lisää jo entuudestaan samanmielisten ihmisten mahdollisuuksia olla yhteydessä toisiinsa. Lisäksi teoria huomioi, että kaikilla ei ole mahdollisuutta käyttää internetiä. Näin ollen ne, joilla on parhaat taloudelliset ja sosiaaliset resurssit ovat etulyöntiasemassa.⁸⁵ Toisaalta kaikki eivät syystä tai toisesta verkkoa käytä. Tästä syystä internetiä ei tule nähdä kaikki ihmiset täysin tavoittavana tai kattavana virtuaaliyhteiskuntana.⁸⁶

⁸² Lappalainen 2008, 11.

⁸³ mt, 10.

⁸⁴ Dahlgren (2005) Häyhtiön & Rinteen mukaan 2007, 87.

⁸⁵ Strandberg 2004, 18–19.

⁸⁶ Ruuska 2004b, 167.

4. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

4.1. Kansallinen järjestys: Suomi ja suomalaisuus

Ajatus suomalaisista homogeenisenä kansana on ollut pitkään vallalla ollut näkemys, vaikka käytännössä tilanne on ollut toinen.⁸⁷ Suomi on historiallisesti tarkasteltuna ollut alue, jossa on asunut ihmisiä, joilla on erilaisia etnisiä taustoja. Kuitenkin ajanjakso toisesta maailmansodasta Euroopan unioniin liittymiseen asti loi kuvaa Suomesta väestöltään hyvin yhdenmukaisena maana. Neuvostoliiton hajoamisen ja inkeriläisten paluumuutto kuitenkin aloitti kehityksen, joka on muuttanut Suomen väestöpohjaa. Maahanmuutto on lisääntynyt läpi 2000-luvun. Tämän kehityksen seurauksena Suomessa asuu nykyään aiempaa enemmän erilaisia etnisiä ja kulttuurisia vähemmistöjä. Suomeen saapuneet Romanian romanit ovat yksi uusi ryhmä tässä joukossa. Suomessa on perinteisesti ollut myös ”oma” romanivähemmistö, joka on elänyt alueella vuosisatojen ajan.

Yleensä, kun viittaamme suomalaiseen yhteiskuntaan, sillä tarkoitetaan Suomen valtiota ja suomalaisen kulttuurin muodostamaa kokonaisuutta. Tämänkaltaisen ajatus kansallisvaltion ja kansallisen kulttuurin kietoutumisesta toisiinsa on melko uusi ilmiö. Sitä tuottavan ja ylläpitävän nationalistisen ideologian nousu tapahtui vasta 1800-luvulla. Kehittämällä erilaisia symboleja ja kertomuksia annetaan ihmisille mahdollisuus ymmärtää itsensä kansakunnan jäseniksi, osaksi jotakin suurempaa yhteisöä. Näiden kertomusten avulla tuotetaan ihmisille yhteistä, luonnolliselta tuntuvaa identiteettiä, vaikka yhtenäisyys onkin ennen kaikkea konstruoitua. Myös kulttuuri voidaan nähdä tällaisena tuotettuna keinotekoisena järjestyksenä.⁸⁸ Toisin sanoen kulttuuri ei ole millään muotoa ikuista tai pysyvää, vaan se tuotetaan kunakin aikana ihmisten tarpeista.

Konstruktiiivisen luonteensa vuoksi kansakunta on olemassa vain niin kauan kuin sen jäsenet yhteisten kertomusten ja symbolien tuella kokevat olevansa tämän ryhmän jäseniä. Kansakunnan tehtävä on myös paljon rationaalisempi, sillä sen avulla maailmasta on mahdollista tehdä helpommin ymmärrettävissä ja hallittavissa oleva yksikkö. Arjen pienistä asioista, kuten Helsingin Sanomien lukemisesta tai Marimekon raitapaitaan pukeutumisesta, muodostuu kansan kaltaista kuviteltua yhteisöä ylläpitävä voima. Jotta ihmiset alkaisivat nähdä yhteiskunnan me-yhteisöksi, heille täytyy muodostua käsitys yhteisestä historiasta tai myyttisestä menneisyydestä, joka yhdistyy

⁸⁷ Esimerkiksi Kylmänen 1994, 6.

⁸⁸ Jokinen & Saaristo 2002, 26, 29.

nykyisyyteen ja jatkuu tulevaisuuteen. Kollektiivinen identiteetti muodostuu tarinoista, joita itse kerromme. Näissä tarinoissa on valintaa, uudelleenjärjestelyä ja yksinkertaistamista eivätkä ne peilaa täysin todellisuutta. Näiden kertomusten avulla tarjotaan näkökulmia maailmaan ja ihmisiin, jotka kyseisessä maailmassa elävät. Tarinoiden rooli on keskeinen prosessissa, jonka kautta ihmiset sosiaalistuvat ajattelemaan, havainnoimaan ja toimimaan hyväksyttävällä tavalla. Tällaiset kertomukset eivät edusta mitään yhtenäistä kokonaiskuvaa ja usein painottuvatkin valtaa pitävien ryhmien mieltymykset. Ajan lisäksi tarinat ankkuroituvat paikkaan.⁸⁹

Suomalaisuuteen liitetään usein määreitä, joiden katsotaan kuvaavan suomalaisuutta. Voi esimerkiksi olla, että suomalainen mielletään aina valkoihoiseksi, mikä kuitenkin käytännön elämässä sulkee suuren joukon suomalaisia ulkopuolelle. Nämä määreet ovat saattaneet saavuttaa luonnollisen aseman, jolloin niitä ei arkielämässä aseteta edes kyseenalaisiksi. Nämä määritelmät ovat kuitenkin ennen kaikkea kuvauksia, mielikuvia ja stereotyyppioita, jotka esitetään suomalaisuudeksi. Ne ovat päässeet asemaan, josta käsin ne ovat alkaneet määrittää suomalaisuutta.⁹⁰ Suomalaisuus määrittyy kaiken aikaan sitä koskevassa puheessa. Suomalaisuus eli ”me” muodostuu aina suhteessa ja kanssakäymisessä ”muiden” kanssa. Suomalaisuus ei koostu pelkästään puhutusta tai kirjoitetusta, vaan siihen sisältyy myös paljon symbolisia ulottuvuuksia, kuten kansallislaulu tai maajoukkueen kannattaminen. Suomalaisuus ei ole olemassa itsestään, vaan se tuotetaan, tehdään ja kerrotaan. Koska käsitykset suomalaisuudesta ovat konstruoituja, niitä on myös mahdollista muuttaa. Suomen ja suomalaisten, kuten myös muiden valtioiden ja niiden kansalaisten, identiteetit rakentuvat muistoille, fantasioille, kertomuksille ja myyteille.⁹¹ On silti pidettävä mielessä, että kuvitteellisuudesta huolimatta, ne eivät kuitenkaan ole yhtään vähemmän todellisia vain sen vuoksi, että ne ovat symbolisia.⁹²

Puhe suomalaisuudesta liittyy keskinäiseen ymmärrettävyyteen. Tämä ei tarkoita, että suomalaisuus edellyttää yksimielisyyttä, vaan että suomalaisuus sisältyy tulkintasääntöihin. Suomalaiset siis ymmärtävät toisiaan puheen, eleiden, olemisen ja tuntemisen kautta.⁹³ Nämä yhteiset tulkintasäännöt liittyvät kulttuuriseen olemiseen. Tämä keskinäinen ymmärrettävyys on keskeisessä asemassa myös arvioitaessa viranomaisten tai verkkokeskustelijoiden mahdollisuuksia rakentaa ja ohjata erilaisten diskurssien muodostumista. Suomalaiset pyrkivät vaikuttamaan puheellaan toisiin suomalaisiin, jolloin heidän täytyy vedota, tai ainakin pyrkiä vetoamaan, yhteisesti jaettuihin

⁸⁹ Jokinen & Saaristo 2002, 31, 40–41.

⁹⁰ Kylmänen 1994, 6.

⁹¹ Lehtonen 2004a, 15; Harle & Moisio 2000, 56.

⁹² Hall 1999, 13.

⁹³ Ruuska 2004b, 156.

näkemyksiin. Tämänkaltaisissa tilanteissa erilaiset stereotypiat ja yksinkertaistukset saavat jalansijaa. Kun suomalaisuutta tai Suomen kansaa määritellään, sen seurauksena otetaan myös kantaa siihen, ketä oikeudet koskevat. Vetoaminen esimerkiksi suomalaisuuteen ja yhteiseen taustaan sulkee ehdottomasti tietyt ihmiset näiden oikeuksien ulkopuolelle.⁹⁴ Näin puhe suomalaisuudesta tai puhe kerjäläisistä on myös vallankäyttöä. Samalla keskustelun kautta puhujat vahvistavat omia identiteettejään suhteessa toisiinsa.

Oma osansa kansallisessa järjestyksessä on myös suomalaista yhteiskuntaa leimaavalla hyvinvointivaltio-ajattelulla. Tällä viitataan valtion rooliin tulojen, verojen ja palvelujen jaossa. Suomessa on totuttu niin kutsuttuun universaalisuuden ajatukseen eli erilaiset palvelut ja etuudet ovat laajoja. Kattavat sosiaalipalvelut ovat häivyttäneet köyhyyden Suomessa pois kaduilta. Toisin sanoen yhteiskunnassa on pyritty huolehtimaan huono-osaisista siten, että he saavat toimeentulonsa valtion kassasta, mikäli he eivät itse sitä pysty hankkimaan. Hyvinvointivaltiota ylläpidetään verovaroin toteuttamalla erilaisia tulonsiirtoja.⁹⁵ Järjestelmän juuret ovat toisen maailmansodan jälkeisessä ajassa, mutta varsinaisesti hyvinvointivaltio luotiin vasta myöhemmin. Hyvinvointivaltio on siten melko uusi ilmiö, joka on kuitenkin jättänyt oman leimansa suomalaisen yhteiskuntaan. Myös tämä hyvinvointivaltioajattelu näkyy tavassa, jolla suomalaiset tuottavat merkityksiä ja joilla he jäsentävät sosiaalista todellisuutta.

Suomalaisuuden määrittely voidaan nähdä symbolisen vallan tavoitteluna ja käyttämisenä. Puhuttaessa symbolisesta vallasta viitataan kykyyn muokata niitä ajattelukategorioita ja tunteita, joiden avulla maailmaan ja sen tapahtumia koetaan ja luokitellaan. Symbolinen valta saa ihmiset toimimaan ja ajattelemaan ikään kuin ”omasta tahdostaan”. Suomalaisten näennäisesti yhteiset ja pitkälle tiedostamattomat käsitykset eivät synny itsestään, vaan ne tuotetaan symbolisella työllä.⁹⁶ Tämänkaltaisen ”näennäisen yhtenäisen” tulkinnan tuottaminen vaatii paljon työtä ja aikaa. Mahdollisia areenoita tulkintojen tuottamiseen ovat esimerkiksi koulut ja tiedotusvälineet.

4.2. Identiteetti ja erilaisuuden määrittely

Ihminen määrittää itseään identiteetin avulla. Identiteetti rakentuu pienistä osatekijöistä, jotka puolestaan liittyvät isompiin kokonaisuuksiin. Identiteetti myös koostuu erilaisista tasoista. Ihminen

⁹⁴ Ruuska 2004a, 89.

⁹⁵ Ks. tarkemmin esim. Kosonen 1995, 21, 23.

⁹⁶ Lehtonen 2004b, 129–130.

voi olla yhtä aikaa poika, isä, esimies, suomalainen ja eurooppalainen. Näin ollen ei voida puhua kaikkien suomalaisten yhtenäisestä suomalaisesta identiteetistä. On vain paljon erilaisia kiintopisteitä, joista sitä kenties haetaan ja joista käsin sitä tuotetaan. Identiteetin määrittelyssä on kyse ennen kaikkea symboliikasta ja määrittelyvallasta. Sisälle ja ulossulkemisilla on konkreettisia vaikutuksia. Yhteiskunnan jäsenyyden saavuttamisessa ei siis esimerkiksi ole kyse pelkästään juridisesta prosessista eli itse kansalaisuuden saamisesta. Aivan yhtä paljon ihmisen mahdollisuuksiin yhteisön sisällä vaikuttaa se, miten muut suhtautuvat hänen jäsenyyteensä osana yhteiskuntaa. Identiteetit ovat siten mitä suuremmissä määrin poliittisen kamppailun kohteita.⁹⁷

Identiteetin käsitettä tarkasteltaessa eteen avautuu laaja ja kirjava joukko erilaisia tapoja määrittellä, käsitteellistää ja selittää sitä. Identiteetti itsessään on siis hyvin monitahoinen ja -merkityksinen asia. Hall on määritellyt identiteetin käsitettä seuraavasti: *”identiteetti sijaitsee siirtymässä, se muodostuu siinä epävakaassa pisteessä, missä ”ääneenlausumattomat” subjektiviteettia koskevat tarinat tapaavat historian ja kulttuurin kertomukset”*. Kun ihminen tunnistaa, rakentaa ja määrittelee itseään ja omaa identiteettiään, syntyy joukko vastakohtia ja eroja suhteessa johonkin muuhun. Tämä erottautuminen tapahtuu sosiaalisessa kanssakäymisessä. Toisin sanoen identiteetti rakentuu erojen ja vastakohtaisuuksien kautta. Usein identiteetin määrittely on konkreettista ulkopuolelle määrittelyn politiikkaa. Identiteetti muotoutuu sosiaalisissa ja poliittisissa prosesseissa, mistä johtuen se on alati muutoksen tilassa.⁹⁸ Mikäli ihminen törmää esimerkiksi suomalaisuuden määrittelyyn tai traditioihin toistuvasti, hän alkaa myös samaistua niihin ja kokea ne läheiseksi uusintaa ja vahvistaen näin jatkuvasti omaa identiteettiään.

Identiteetti liittyy läheisesti valtion ja kansan käsitteisiin, sillä perinteisesti kansallisvaltiot on nähty territoriaalisina alueina, joissa asuu homogeeninen kansa. Tällöin kansaa yhdistää samankaltaisen etnisen taustan lisäksi myös esimerkiksi kieli ja kulttuuri. Kansallisvaltion sisäisiä eroja ei nosteta esille, vaan yhtenäisyyttä korostetaan juuri erilaisin sosiaalisin ja symbolisin välinein. Kansallisen identiteetin käsite on melko nuori, sillä se on ollut käytössä vasta 1960-luvulta lähtien. Kansallisella identiteetillä voidaan tarkoittaa joko yksilön identifioitumista kansalliseen ryhmäänsä tai kansallisuutensa symboleihin. Sillä voidaan myös viitata yhteen kollektiivisen identiteetin tai ryhmäidentiteetin erityistapaukseen, jolloin tietyillä piirteillä viitataan johonkin tiettyyn ryhmään. Kolmas vaihtoehto on korostaa kansallisen kokonaisuuden erityisluonnetta muihin ryhmiin ja

⁹⁷ Harle & Moisio 2000, 57.

⁹⁸ Hall 1999, 11, 12, 13, 39; Harle 2000, 4.

yhteisöihin verrattuna. Tällöin erityisyyttä luova tekijä on ihmisten suhde poliittiseen organisaatiomuotoon eli valtioon.⁹⁹

Suomen liittyttyä Euroopan unioniin Suomea ja suomalaisia on haluttu eurooppalaistaa eli luoda eurooppalaista identiteettiä. Kehityksessä on ollut kaksi päälinjaa. Toisaalta vallitsevaa on ollut halu suojella ja puolustaa suomalaisuutta ”vierailta” vaikutteilta ja toisaalta taas eurooppalaistaa. Eurooppalaisten yhtenäisen identiteetin perustan etsiminen ja luominen on kohdannut vaikeuksia, sillä Euroopan alueelle mahtuu laaja ja alati kasvava joukko erilaisia kulttuuri- ja kansallisidentiteettejä. Tälle keskustelulle on ollut ominaista pinnallisuus, ja se onkin liitetty kunakin hetkenä ajankohtaisiin tilanteisiin ja tapahtumiin.¹⁰⁰

Lehtonen ottaa esille kansallisen identiteetin performatiivisen luonteen. Tässä yhteydessä hän tarkoittaa performatiivisuudella asioiden tuottamista sanoilla ja teoilla korostaen ennen kaikkea toiston merkitystä. Identiteettiä tuotetaan niin arkipäiväisissä kuin juhlallisissakin tilanteissa toistamalla ja samaistumalla esimerkiksi tiettyihin tapoihin. Näin identiteettiä tuotetaan ennen kaikkea sanoilla, ajatuksilla ja teoilla. Identiteetin tuottaminen toiston kautta luo kuvan jatkuvuudesta ja ”ikiaikaisuudesta”. Näkemys ikiaikaisuudesta ei kuitenkaan kestä läheisempää tarkastelua, sillä monet asiat, joista on muodostunut ”traditioita”, ovat itse asiassa melko nuoria. Esimerkistä käy vaikkapa itsenäisyyspäivän viettoon kuuluvat linnan juhlat.¹⁰¹

Identiteetin rakentaminen voidaan nähdä myös symbolisena työnä, kuten kulttuurintutkija Willis on aihetta analysoinut. Ihmiset rakentavat identiteettiään esimerkiksi pukeutumisellaan, keskusteluilla, harrastuksillaan. Useimmiten tämänkaltainen identiteetin rakennus tapahtuu kulutuksen ja vapaa-ajan alueella. Sitä voisi kutsua myös arjen kulttuuriksi tai symboliseksi työksi, johon kuuluu neljä ominaispiirrettä. Ensimmäisenä on kieli, joka on ensisijainen kommunikaation väline. Se mahdollistaa vuorovaikutuksen ja solidaarisuuden tunteen toisia kohtaan. Toinen piirre liittyy toimivaan kehoon, joka viestii merkein, symbolein ja tuntein. Kolmanneksi Willis nostaa esille draamallisuuden. Hänen mukaansa kommunikaatio tapahtuu aina yhteisesti tuotetuissa rooleissa, rituaaleissa ja esityksissä, kuten esimerkiksi tanssiessa tai vitsaillessa. Neljäs symbolisen työn ulottuvuus on uusien merkitysten tuottaminen kolmen edellä mainitun avulla. Yhdistettäessä kieltä, kehon viestejä sekä tilanteet, joissa niitä päästään käyttämään, on mahdollista olla luova. Ihmiset voivat näissä tilanteissa luoda ja rakentaa uusia merkityksiä asioille tai asettaa ja purkaa rajoja.

⁹⁹ Saukkonen 2007, 213–215.

¹⁰⁰ Kylmänen 1994, 6.

¹⁰¹ Lehtonen 2004b, 122–124, 130.

Symbolisen työn tärkein tuote on identiteetti, sillä se sekä mahdollistaa identiteetin rakentamisen että purkamisen. Toisaalta symbolinen työ myös asettaa identiteetin suhteisiin toisten kanssa ja osaksi laajempaa kokonaisuutta. Juuri tässä mielessä identiteetit ovat historiallisia, aikaan ja paikkaan sidottuja.¹⁰²

4.3. Toiseus

Identiteettiin liittyy läheisesti toiseuden käsite, jonka avulla jäsennetään suhdetta tutun ja vieraan tai normin ja poikkeuksen välillä.¹⁰³ Kun ihmiset ovat tekemissä erojen kanssa, tilanteisiin liittyy paljon tunteita, asenteita ja emootioita. Nämä tunteet myös herättävät pelkoja ja levottomuutta huomattavasti syvemmillä tasoilla kuin mitä arkijärjellä on mahdollista selittää.¹⁰⁴ Erilaisuutta käsitellään ja esitetään usein ääripäiden kautta. Esittämistä voivat ohjata esimerkiksi vastakkainasettelu hyviin ja pahoihin, sivistyneisiin ja alkukantaisiin tai rumiin ja kauniisiin.

Identiteetti rakentuu eron tekemisen kautta suhteessa johonkin toiseen. Jollakin tavalla erilaisen 'toisen' määrittelyn avulla tullaan muodostaneeksi käsitys tästä erilaisesta ja itselle vieraasta. Esimerkiksi Suomeen saapuva kerjäläisen määrittelemisen muukalaiseksi perustuu ”yhteiseen kansalliseen kuvastoon”. Tämä järjestelmä tuottaa muukalaiset ja näkee heidät kansakuntaan kuulumattomana. Erilaisuus tuotetaan siis suhteessa johonkin tiettyyn luokitteluun. Edelleen tämä järjestelmä luokittelee erilaisia tulijoita, sillä tutkimukset ovat osoittaneet niin kutsutun etnisen hierarkian olemassa olon. Toisin sanoen toisista maista saapuvat tulijat ovat tervetulleita Suomeen, kun taas toiset eivät.¹⁰⁵ Näin myös toiseuden määrittely kietoutuu osaksi kansallisen ja symbolisen järjestyksen määrittelyä.

Yksin helpoimmista tavoista määritellä toiset, on määritellä heidät täysin erilaisiksi kuin itse olemme. Toiseuden tai vierauden määrittely on tärkeää myös sosiaalisen järjestyksen kannalta. Jotta sosiaalinen järjestys säilyy, on myös sen sisällä kyettävä nimeämään ne, jotka toimivat sovitulla tavalla erotukseksi niistä, jotka eivät toimi. Eronteko meihin ja muihin on kuitenkin ennen kaikkea määritelmällinen. Suhtautuminen toisiin ei välttämättä ole kielteistä, vaan sen avulla pyritään vain vahvistamaan tietoisuutta itsestä, jolloin käsite on neutraali tai myönteinen. Toki on myös paljon tilanteita, joissa suhteet ovat kiristyneet äärimilleen ja aiheuttaneet jopa väkivaltaisia konflikteja.

¹⁰² Willis (1990) Seppäsen mukaan 2001, 133–134.

¹⁰³ Löytty 2005, 162.

¹⁰⁴ Hall 1999, 140.

¹⁰⁵ Lehtonen 2004d, 249–250.

Ääritilanteissa toiset suljetaan ”meidän” ulkopuolelle ja heitä pidetään hierarkkisesti alempiarvoisina.¹⁰⁶

Kun esimerkiksi viranomaiset luovat vaikutelmaa huijaavista romanialaisista kerjäläisistä vastakohtanaan hyväuskoiset rahaa antavat suomalaiset, on kyse ennen kaikkea pyrkimyksestä luoda vaikutelma ’meistä’ ja ’niistä’. Meistä, jotka olemme osa yhteisöä ja niistä, jotka eivät sen jäseniksi kuulu. Eroja tehdään esimerkiksi vetoamalla stereotyyppisiin käsityksiin eri ryhmistä. Ei siis ole väliä, onko tarina todenmukainen vai ei, keskeistä on se, mihin arvoihin tai merkityksiin, sillä pyritään vetoamaan. Luomalla ainakin näennäisesti yhtenäisen mielipiteen asian suhteen, on esimerkiksi paljon helpompi saada hyväksyntä omille toimille asian suhteen.

Toiseuden määrittely on myös vallan ilmaisemista, sillä meidän ja toisten väliset rajat ovat ennen kaikkea sosiaalisen ja kulttuurisen erottelun väline. Nämä rajat ilmenevät yleensä kollektiivisten representaatioiden muodossa, kuten määritelmänä, arvoina, normeina tai tuntemuksina, jotka puolestaan muokkautuvat yhteiskunnallisessa käytännössä ja erilaisten sosiaalisten yhteisöjen vuorovaikutuksena.¹⁰⁷ Yksi esimerkki tällaisesta on työn merkitys suomalaisille. Agraarisessa Suomessa yksinselviytymisestä ja ruumiillisesta työstä muodostui selviytymisstrategia, joka mahdollisti rankasta arjesta selviämisen.¹⁰⁸ Samoin suomalaisten ja työn suhdetta on korostettu esimerkiksi kirjallisuudessa.¹⁰⁹ Näin muodostui perusta suomalaisten arvostamalla työn kultille.

4.4. Stereotypiat, kategoriat ja mielikuvat

Stereotypialla viitataan yksipuoliseen kuvaukseen, jonka avulla usein monimutkaiset erot pelkistetään yksinkertaistetuiksi mielikuviksi. Nämä yksinkertaistetut käsitykset liitetään esimerkiksi tiettyyn ihmisryhmään tai paikkaan.¹¹⁰ Stereotyyppien avulla on mahdollista niputtaa yhteen suuri joukko ihmisiä, jolloin heistä muodostuu homogeeninen ja ylikorostetun yhtenäinen joukko. Koko ryhmään liitetään esimerkiksi käyttäytymiseen, ulkomuotoon tai muihin piirteisiin liittyen yhtenäisiä ominaisuuksia. Lisäksi näiden homogeenisten piirteiden katsotaan olevan

¹⁰⁶ Harle 2000, 10–11.

¹⁰⁷ Paasi 1998, 220.

¹⁰⁸ Apo 1996, 181.

¹⁰⁹ Ks. lisää Rantanen 1994, 13–20.

¹¹⁰ Hall 1999, 122–123.

pysyviä, luonnollisia ja myötäsyntyisiä.¹¹¹ Esimerkiksi Suomen romaneihin on liitetty runsaasti erilaisia stereotyyppioita.

Stereotyyppiat pelkistävät, luonnollistavat sekä jähmettävät eroja erilaisten asioiden, ihmisten ja paikkojen välillä. Lisäksi stereotyyppittämisessä käytetään hyväksi niin kutsuttua kahtia jakamisen strategiaa. Toisin sanoen erotetaan normaali ja hyväksyttävä epänormaalista ja epämiellyttävästä. Tämä tarkoittaa, että epänormaalina pidetyt asiat pyritään sulkemaan ulkopuolelle tai karkottamaan. Näin stereotyyppittämiseen liittyy poissulkemisen käytäntö. Myös tällä tavoin voidaan määritellä yhteisön tai yhteiskunnan symbolisia rajoja sekä sitä, ketkä sen jäseniksi kuuluvat tai eivät kuulu. Näin myös stereotyyppiat voidaan nähdä sosiaalisen ja symbolisen järjestyksen ylläpidon osana. Kun epänormaalit ja poikkeavat on määritelty, on yhteisön jäseneksi helppo sitoutua ja ajatella kuuluvansa yhteisön jäseneksi.¹¹²

Kategorioiden avulla asioita ja ihmisiä on mahdollista luokitella ja siten hahmottaa niiden paikkaa laajemmissa kokonaisuuksissa paremmin. Kategoriat voivat olla huomattavasti joustavampia kuin stereotyyppiat, sillä kategoriat eivät ole pysyviä määrittelyjä tai luokittelua. Kategorioita voidaan muovata havaintojen ja tietämyksen kasvaessa.¹¹³ Kategoriat voivat olla erilaisten luokittelujen välineitä, ilman yksittäisten ominaisuuksien tai piirteiden ylikorostamista.

Mielikuvat ovat osa kulttuurien välisiä kohtaamisia, sillä ihmisille on aikojen saatossa muodostunut mielikuvia ja käsityksiä esimerkiksi joistakin ihmisryhmistä tai maista. Erilaiset mielikuvat, jotka muotoutuvat ihmisistä tai asioista, voivat säilyä ihmisten mielissä pitkään. Yleensä ne myös ovat vahvempia kuin mielipiteet tai asenteet. Mielikuvat muotoutuvat helposti olemaan yksinkertaistuksia todellisuudesta. Mielikuvien alisteisuutta suhteessa stereotyyppioihin kuvaa, että erilaisten stereotyyppioiden vastaiset mielikuvat eivät tule helposti hyväksytyiksi. Itselle vieraisiin ihmisiin ja kulttuureihin liitetyt mielikuvat ovat usein kielteisiä. Mielikuvat voivat muuttua aikojen kuluessa, mutta muutos ulottuu vain harvoin syvälle juurtuneisiin mielikuviin.¹¹⁴ Mielikuvat kertovat yleensä enemmän niiden tuottajista kuin itse mielikuvien kohteesta. Ne ovat osoitus kohdetta ympäröivän yhteiskunnan ja ihmisten käsityksistä maailmasta. Näihin käsityksiin taas vaikuttaa muun muassa ihmisten henkilökohtaiset ominaisuudet ja kokemukset. Mielikuvat heijastavat helposti ihmisten pelkoja ja epäluuloja vierautta kohtaan.

¹¹¹ Lehtonen 2004a, 21.

¹¹² Hall 1999, 190–191.

¹¹³ Lehtonen 2004a, 22.

¹¹⁴ Fält 2002, 8–9.

4.5. Tilan ja paikan merkitys

Kun puhumme paikoista, emme tarkoita sillä pelkästään maantieteellistä aluetta, vaan myös ihmisiä sekä heidän eri paikoille antamia merkityksiä ja mielikuvia. Tästä johtuen paikat ovat sekä reaalisia että symbolisia. Myös paikkojen identiteetit syntyvät ja rakentuvat muistoille, kertomuksille ja myyteille. Alueet ja tilat ovat oleellinen osa erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen luokittelujen syntyä ja sisältöä.¹¹⁵ Paikkojen luonnetta ja rakentumista ei oikeastaan voi ymmärtää ilman aikaa, sillä ne ovat riippuvaisia toisistaan. Esimerkiksi Suomea ei tule nähdä vain staattisena paikkana, vaan erilaisten suhteiden kimpuna. Toisin sanoen Suomi ei ole tyhjiössä, vaan vaikutteita haetaan ja saadaan muualta. Nämä vaikutteet muovaavat Suomea ja sitä, mitä tarkoitetaan, kun sanotaan jotakin tapahtuvan 'täällä'.¹¹⁶

Tilan käsitteeseen liittyy läheisesti vallankäytön elementti. Erilaiset alueet, rajat ja maisemat ovat poliittisesti latautuneita ilmiöitä, joiden kautta realisoituu yhteiskunnan vallankäyttö.¹¹⁷ Esimerkiksi Suomi on suvereeni valtio, joka valvoo omaa aluettaan ja rajojaan. Tämä tehtävä on annettu puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen vastuulle. Maantieteellisten rajojen konkreettinen merkitys on tosin Euroopan unionin myötä vähentynyt. Tämä ei kuitenkaan tarkoita etteivät ne olisi edelleen symbolisesti äärimmäisen tärkeitä. Tässä kiteytyy kerjäläiskeskustelussa esiin nostettu kysymys Suomen mahdollisuudesta toimia ja valvoa omia rajojaan sekä alueitaan.

Käsityksiä tilasta ja sen hallinnan mukanaan tuomasta vallasta on mahdollista lähteä tarkastelemaan myös vastakkainasettelun avulla. Kerjäläisten saapuminen idästä, tarkemmin sanottuna Itä-Euroopasta sekä heidän matkansa Suomeen, liittyy kerjäläiskeskusteluun tilaan ja paikkaan liittyvän toisen näkökulman. Idän ja lännen vastakkainasettelu ja itäisen uhan kokemus saa kaikupohjaa suomalaisten lähimenneisyydestä. Toisaalta esimerkiksi suomalaisten alkuperästä käytyä keskustelua leimaa ristiriitainen suhtautuminen itään. Idästä olevat juuret voivat olla eksoottinen lisä, mutta toisaalta ne voivat olla kielteinen asia, sillä eurooppalaisuudesta halutaan pitää tiukasti kiinni. Kansojen juuria koskevia tulkintoja on tehty paljon ja ne ovat yleensä poliittisesti erittäin latautuneita. Itä esiintyy lännen vastakohtana myös mentaalisisällä tasolla.¹¹⁸ Tästä esimerkkinä käy kysymys suomalaisten alkuperästä. Nimittäin, jos suomalaisten juuret ovat idässä, suomalaiset ovat Euroopassa jotenkin irrallaan kansallisten asioiden järjestyksen vaatimasta "oikeasta paikasta".¹¹⁹

¹¹⁵ Paasi 1998, 223.

¹¹⁶ Lehtonen 2004c, 175, 177, 184.

¹¹⁷ Paasi 1998, 222–223.

¹¹⁸ Harle 2000, 68–71.

¹¹⁹ Ruuska 2004a, 90, 91–92.

Jos taas juuret ovat lännessä, viime vuosien kehitys on ollut ”paluu alkuperäisille” eurooppalaisille juurille.

Käsitykset idästä ja lännestä ovat, kuten suomalaisuus ja eurooppalaisuuskin, konstruoituja käsitteitä, jotka ovat muotoutuneet pitkän ajan kuluessa. Termien merkitykset muuttuvat ajan kuluessa. Ajatus Euroopasta ja erityisesti ”lännestä” johtavana ja edistyneimpänä alueena koko maailmassa alkoi muotoutua valistuksen aikana. Tosin lännen käsite ei ole enää pitkään aikaan ollut sidottu maantieteeseen, vaan sillä viitataan laajemmin tietynlaiseen yhteiskuntaan ja kehitystasoon. Länsi on siis ennen kaikkea idea, ei maantieteellinen alue. Läntisellä viitataan usein yhteiskuntaan, joka on kehittynyt, teollistunut, kaupungistunut, kapitalistinen ja maallinen. Onkin käynyt niin, että nykyisin kaikki yhteiskunnat, joista on nähtävissä edellä kuvatut piirteet, luetaan kuuluviksi länteen. Käytännössä sanasta länsi on muodostunutkin synonyymi sanalle moderni. Lännen käsite, joka alun perin syntyi kuvaamaan läntistä Eurooppaa, viittaa nykyään esimerkiksi Yhdysvaltoihin, joka eivät ole maantieteellisesti lähelläkään Eurooppaa, mutta toisaalta Itä-Euroopan ei katsota kuuluvan siihen.¹²⁰ Tulevaa kehitystä on vaikeampi arvioida, joten jää nähtäväksi, kuinka paljon Itä-Euroopan maiden liittyminen Euroopan unioniin ”läntistä” niitä. Esimerkiksi taloudellisilta resursseiltaan ne ovat edelleen jäljessä monia Euroopan valtioita, mutta toisaalta ne ovat myös pystyneet houkuttelemaan ulkomaisia investointeja ja teollisuutta. Osassa entisiä itäblokin maita on ollut selviä pyrkimyksiä erottautua menneestä. Tästä kertoo esimerkiksi Baltian maiden nopea liittyminen Pohjois-Atlantin liiton jäseniksi.

Käsitteenä länsi pitää sisällään useita erilaisia tasoja, jotka myös vaikuttavat ihmisten käsityksiin. Ensinnäkin lännen käsitteen avulla on mahdollista muodostaa hierarkioita ja ottelemalla yhteiskuntia läntisiin ja ei-läntisiin. Toiseksi länsi on representaatio, sillä se tiivistää yhteen joukon erilaisia mielikuvia. Länsi luo kuvaa, millaisia eri yhteiskunnat ovat sekä millaisia kulttuureja, kansoja ja paikkoja on. Kolmanneksi länsi luo näkymättömän merkkipaalan, johon muita verrataan. Näin lännen avulla voidaan määrittää, miten muut eroavat tai muistuttavat sitä. Neljänneksi muita yhteiskuntia arvioidaan ja laitetaan järjestykseen suhteessa länteen. Tästä johtuen länsi näyttäytyy helposti kehittyneenä ja hyvänä suhteessa kehittymättömään ja ei-toivottavaan.¹²¹

Länteen liitetyt mielikuvat vahvistuvat huomaamatta, sillä syntynyt ajatus kehittyneestä lännestä ruokkii itse itseään. Tämä lännen hegemoninen asema on päässyt määrittämään myös puhetapoja. Esimerkiksi me ja muut -diskurssia voidaan pitää länsikeskeisenä. Tämä erottamisen diskurssi on

¹²⁰ Hall 1999, 78–79.

¹²¹ mt, 79–80.

melko yleinen ja vaikutusvaltainen, joka osaltaan osallistuu julkisten käsitysten ja havaintojen muovautumiseen. Termi länsi saa lännen näyttämään yhtenäiseltä ja yhdenmukaiselta, vaikka näin ei todellisuudessa ole. Länsi, kuten muutkin paikat sisältävät eroja ja erimielisyyksiä. Esimerkiksi Euroopan unionin läntiset maat eivät toimi kerjäläisten suhteen yhdenmukaisesti. Toisaalta myös lännellä on ollut omat sisäiset toisensa, kuten juutalaiset tai romanit. Vastaavasti itäeurooppalaisia on herkästi pidetty barbaarisina.¹²² Tästä johtuen onkin mielenkiintoista tarkastella kohdistuuko Itä-Euroopasta tuleviin romaneihin kaksinkertaista toiseutta.

Onko siis mahdollista, että Itä-Euroopasta saapuvat romanit jäävät heti alkuun vahvan mentaalisen ajattelun vangeiksi? Romanit saapuvat länsikeskeiseen Suomeen näennäisesti hierarkkisesti alempiarvoisesta maasta, jolloin myös suhtautuminen heihin mahdollisesti heijastaa näitä luonnolliselta vaikuttavia ja osin tiedostamattomia asenteita. Tämänkaltainen alempiarvoisuus saattaa myös johtaa välinpitämättömään suhtautumiseen kerjäläisiä ja heidän asemaansa kohtaan. Tiedostamaton lähtökohta voi nimittäin olla, että köyhässä ja kehittymättömässä Romaniassa ihmiset todella ovat köyhiä verrattuna länsimaisiin ihmisiin, jolloin kerjääminen ja hökkelissä asuminen on heille ikään kuin luonnollinen olotila, joka ei vaadi muutosta.

Kerjäläisten etninen romanitausta voi lisätä näitä ennakkoluuloja ja -asenteita. Suhtautuminen romaneihin on Suomessa, kuten koko Euroopassa, ollut vuosisatoja epäluuloista ja syrjivää. Heidän elintapoihinsa kuulunut liikkuvuus on aiheuttanut levottomuutta aiemminkin. Liikkuminen liittyy tilan ulottuvuuteen, sillä asettumista asumaan tiettyyn paikkaan, pidetään suotavana tai jopa pakollisena nyky-yhteiskunnissa. Samalla nykyihmiset rajaavat selkeästi oman yksityisen alueensa, joka muodostuu keskeisesti kodin piiristä. Useinhan suomalaiset pitävät viimeiseen asti kiinni oman kotinsa yksityisyydestä. Kutsu vierailulle toisen kotiin on suomalaisen mittapuun mukaan läheinen ystävyuden osoitus. Ihminen, joka kieltäytyy asettumasta aloilleen, joutuu helposti epäluulojen kohteeksi.

4.6. Visuaalinen järjestys ja sen rikkoutuminen

Douglasin mukaan ihmiset sosiaalisina ryhminä järjestävät ja organisoivat omaa maailmaansa tuottamalla erilaisia symbolisia järjestelmiä ja luokitteluja. Tämä kulttuurinen järjestys voi häiriintyä, mikäli asiat nousevat esille väärässä paikassa.¹²³ Symboliset rajat pitävät edellä mainitut

¹²²Hall 1999, 80, 83.

¹²³Douglas 2000, 85–86.

luokat puhtaina ja antavat kulttuureille ”niiden ainutlaatuisen merkityksen ja identiteetin”. Tästä johtuen kulttuuria järkyttää kaikki, mikä rikkoo näitä kategorioita. Näin tulkittuna esimerkiksi kerjäläisen kohtaaminen Roomassa tai Johannesburgissa ei hätkäytä samalla tavalla suomalaista kuin tämän kohtaaminen Aleksanterinkadulla Helsingissä. Kuvatunkaltainen tilanne on merkki symbolisten rajojen ja tabujen rikkomisesta. Tämän seurauksena voi olla reaktio tilanteen korjaamiseksi eli pyrkimys tilan palauttamisesta normaaliin järjestykseen. Tästä on kyse myös kulttuurin vetäytymisessä kohti sulkeumaa, joka jättää vieraat, toiset, ulkomaalaiset ulkopuolelle.¹²⁴

Lian käsitteen avulla on mahdollista tarkentaa ja havainnoida asioiden symbolisia rajoja ja erilaisia luokittelujärjestelmiä. Käsitteet likaisuudesta ilmaisevat symbolisia järjestyksiä. Lika näyttäytyy aineena väärässä paikassa. Lian käsite syntyy systemaattisen järjestämisen ja luokittelun oheistuotteena, kun järjestelmä hylkii siihen sopimattomia elementtejä. Lika on suhteellinen käsite, sillä asian ”likaisuus” riippuu asian saamasta merkityksestä. Esimerkiksi kengät eivät itsessään ole likaiset, mutta kun ne nostetaan keittiön pöydälle, ne muuttuvat liaksi. Samoin saattaa käydä kerjäläiselle, jonka joku voi kokea olevan väärässä paikassa tämän kerjätessä kaupungin keskustassa. Näin liasta muodostuu jäännöskategoria sille, mikä ei mahdu luokittelujärjestelmiimme.¹²⁵

Miten sitten ihmiset muodostavat havaintoja ja luovat järjestyksiä? Havainnot järjestyvät sellaisten mallien mukaan, jotka juontuvat havainnoijasta itsestään. Toisin sanoen kaikki havaintomme ovat tiettyjen mallien mukaan määrittäneitä. Näistä vaikutelmista, jotka vaihtuvat ja muuntuvat, jokainen ”rakentaa vakaan maailman”, jotka sopivat helpoimmin valmisteilla olevaan rakennelmaan. Varmimmin hyväksytyksi tulevat vihjeet, jotka sopivat rakennelmaan ja vastaavasti helpoimmin hylätään siihen sopimattomat vihjeet. Mikäli toimija hyväksyy rakennelmaan ristiriitaisia vihjeitä, koko oletusten rakenne on muokattava uudelleen. Mitä enemmän aikaa kuluu sitä voimakkaammin toimija nojaa tähän opittuun nimeämisen järjestelmään. Näihin oletuksiin sopimattomat ja epämiellyttävät asiat eivät saa häiritä vakiintuneita oletusarvoja, joten niitä joko vääristellään tai jätetään huomioimatta. Kulttuuri antaa joukon perusluokkia, johon aatteet ja arvot järjestetään. Kulttuurin julkinen luonne tekee sen kategorioista tiukkoja, sillä yksilön on helpompi tarkistaa omia arvojaan ja myös muuttaa niitä, mutta kulttuuriset kategoriat ovat yhteisiä.¹²⁶

¹²⁴ Hall 1999, 156–157.

¹²⁵ Douglas 2000, 85–86.

¹²⁶ mt, 86–87, 90.

Seppänen puolestaan puhuu visuaalisesta järjestyksestä, millä hän viittaa visuaalisen todellisuuden säännönmukaisuuksiin ja niihin kytkeytyviin merkityksiin. Teoreettista määrittelyä voidaan avata muutaman esimerkin voimin. Esimerkiksi ihmisen koti viestii visuaalisella järjestyksellä merkityksiä, asioiden ja esineiden kertomuksia, jotka puolestaan kertovat, millainen henkilö asunnossa asuu. Erilaisista visuaalisista järjestyksistä kamppaillaan ja mukaudutaan. Usein esimerkiksi kiistoja herättävät suuret rakennusprosessit kirvoittavat vilkasta mielipiteiden vaihtoa. Toiset katsovat, että esimerkiksi suuren kerrostalon rakentaminen Näsijärven rannalle on järkevää kaupunkiasuttamista eikä se riko heidän käsitystään visuaalisesta järjestyksestä. Toisille sama kerrostalo voi olla kauhistus. Samalla tavoin Suomeen saapuneet kerjäläiset ovat herättäneet kamppailun visuaalisesta järjestyksestä. Visuaalinen järjestys voi viitata niin elinympäristöemme esinemaailmaan, sen vakiintuneisiin piirteisiin ja niiden merkityksiin kuin myös kuvallisiin esityksiin. Ihminen muokkaa ja rakentaa visuaalista ympäristöään tehden erilaisia kuvallisia esityksiä erilaisista yhteiskunnallisista käytännöistä. Visuaalinen järjestys on siis aina inhimillisen toiminnan tulos. Visuaaliset järjestykset ovat myös merkityksellisiä järjestyksiä, sillä niihin liittyy erilaisia odotuksia, normeja ja tunteita, jotka puolestaan nivoutuvat osaksi ihmisten välistä vuorovaikutusta.¹²⁷ Ihmisten välisiin vuorovaikutustilanteisiin liittyy runsaasti kirjoittamattomia sääntöjä, joiden mukaan ihmisen oletetaan toimivan. Osin tästä johtuen maassa polvillaan olevat kerjäläiset ovat herättäneet niin kauhistusta kuin uteliaisuuttakin, mikä taas on ilmennyt laajan julkisuuden muodossa.

Visuaaliset järjestykset ovat osa laajempaa sosiaalista järjestystä, mistä johtuen niihin liittyy valtaa. Esimerkiksi kaupunkien visuaaliset järjestykset ovat tiukasti sidottuja niin epävirallisiin kuin virallisinkin säädöksiin, tavoin ja normeihin. Kaikissa näissä kiteytyy valta määrittää sallitun ja kielletyn rajoja. Visuaalinen vuorovaikutus ja valta kietoutuvat näkyväksi tulemisen ja näkymättömyyden piiriin. Ei nimittäin ole itsestään selvää, kuka saa tulla näkyväksi ja siten myös tunnustetuksi. Näkymättömyys onkin sulkemista visuaalisen järjestyksen piiristä. Tämä sulkeminen on yksi mahdollinen tapa marginalisoida ihmisiä. Marginaaliin painuneelta ihmiseltä viedään oikeus tulla osaksi visuaalista järjestystä. Tilanne on vallan näkökulmasta latautunut, sillä vallankäyttö eli näkymättömäksi jättäminen on yksipuolinen päätös, jolla ohjataan ja sidotaan kerjäläistä yhteiskunnan ulkopuolelle.¹²⁸

Kuten ei sosiaaliseen järjestykseen muutoinkaan, visuaaliseen järjestykseen ei vain sopeuduta, vaan niitä rakennetaan jatkuvasti aktiivisesti. Vaikka visuaaliset järjestykset ovat vahvoja, ne eivät ole

¹²⁷ Seppänen 2001, 14, 31, 33–35, 37–38.

¹²⁸ mt, 41–44.

hegemonisia rakenteita, joihin ihmisten on pakko sopeutua. Ihmiset voivat tuottaa omia järjestyksiään tai sopeutua kulttuurin tarjoamiin itsestään selviin järjestyksiin. Olennaista on visuaaliseen järjestykseen liittyvä jatkuva kamppailun elementti, jonka kautta määritetään, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei.¹²⁹ Kokonaan eri kysymys on, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä ja mitä ei.

5. ANALYYSIN AVAIMET

5.1. Tutkielman metodologiset lähtökohdat

Tarkastelen tutkimuksen aineistoa diskurssianalyysin avulla. Diskurssianalyysissä kiinnostus kohdistuu siihen, miten toimijat tekevät ymmärrettäväksi asioita kielenkäytöllään. Toisin sanoen tutkimuksen kohteeksi otetaan ne tavat, joilla toimijat kuvaavat ja nimeävät jotakin ilmiötä. Diskurssianalyysi tarkastelee kaikkea kielenkäyttöä tekemisenä. Toisin sanoen kirjoitetut tekstit, puheet ja teot eivät ole toistensa vastakohtia, vaan ne ylläpitävät ja muuttavat sosiaalista todellisuutta.¹³⁰ Diskurssianalyysin avulla pyritään pureutumaan erilaisiin kielen analysoinnin mahdollisuuksiin. Diskurssianalyysi ei ole mikään tiukkarajainen tutkimusta sitova metodi, vaan se voidaan määritellä kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi. Tällöin pyritään analysoimaan yksityiskohtaisesti, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä.¹³¹

Tutkimukseni laajana viitekehyksenä toimii sosiaalinen konstruktionismi, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus syntyy ja muuttuu kielen kautta. Kielen käyttö merkityksellistää, järjestää ja rakentaa maailmaa uusintaen ja muuttaen samalla sitä sosiaalista todellisuutta, jossa elämme. Kieltä ja sen käyttöä voi lähestyä myös toisesta näkökulmasta, jolloin painottuu näkemys kielestä todellisuuden konkreettisena kuvauksena. Tämän niin kutsutun realistisen näkökulman mukaan kielen käyttö toimii välineenä saada tietoa olemassa olevista tosiasioista.¹³² Diskurssianalyysin näkökulmasta todellisuus on kuitenkin aina argumentoinnin tulosta. Argumentit muodostuvat ihmisten välisen toiminnan tuloksena. Diskurssianalyysin merkitys piilee tämän argumentoinnin erittelyssä. Erittelyn

¹²⁹ Seppänen 2001, 75, 87.

¹³⁰ Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 17–19.

¹³¹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 9–11.

¹³² mt, 9.

avulla on mahdollista tarkastella esimerkiksi, miten ongelmasta, sen syistä tai seurauksista puhutaan ja kirjoitetaan tai kenen puolelle asetutaan.¹³³

Humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tapahtui niin kutsuttu kielellinen käänne 1960- ja 70-luvuilla, jolloin kokeelliset ja kvantitatiiviset kielen tutkimuksen tavat jäivät taka-alalle. Tällöin kielenkäyttö nousi keskeiseksi tutkimuksen ja teoretisoinnin kohteeksi. Kiinnostus kohdistui kielelliseen käänteeseen myötä erityisesti kielen ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen.¹³⁴ Diskurssianalyysi on levinnyt lukuisille eri tieteenaloille, mutta useimpia diskurssien tutkijoita yhdistää käsitys kielen sosiaalista todellisuutta konstruoivasta luonteesta. Diskurssien tutkimus voidaan jakaa kahteen osittain päällekkäiseen suuntaukseen niin kutsuttuun brittiläiseen suuntaukseen sekä Foucault-vaikutteiseen kriittiseen tutkimukseen. Nämä suuntaukset eivät ole toistensa vastakohtia, vaan ne kiinnittyvät samanlaisiin teoreettisiin lähtökohtiin ja ovatkin ”saman kolikon eri puolia”.¹³⁵ Tässä tutkielmassa näkyy vaikutteita molemmista suuntauksista.

Ihmisellä on luonnostaan tarve selittää asioita, mistä johtuen teemme jatkuvasti päätelmiä sekä itsestämme että erilaisista sosiaalisista tilanteista. Näistä tilanteista muodostetut päätelmät ovat merkittäviä, sillä niiden kautta tuotamme itsellemme ja toisille käsityksiä ympäröivästä maailmasta ja siitä, mikä meidän roolimme siinä on.¹³⁶ Esimerkiksi uutistekstit eivät pelkästään kuvaa erilaisia tapahtumia vaan ne myös aktiivisesti rakentavat versioita näistä tapahtumista. Juuri tämän konstruoivan roolinsa vuoksi niillä on sekä sosiaalisia että poliittisia vaikutuksia.¹³⁷ Viranomaispuheenvuorojen analysointi on keskeistä, sillä pelkästään asemansa puolesta viranomaiset saavat paljon julkisuutta ja sitä kautta painoarvoa tuottamilleen diskursseille, jotka rakentavat tietynlaista kuvaa todellisuudesta. Tuotettu tieto ja todellisuus voidaan nähdä yhteiskuntasidonnaisina, sillä jokaista toimijaa ympäröi tietynlainen yhteiskunta ja todellisuus, joiden kautta tietoa käsitellään.¹³⁸

Diskurssianalyysi on saanut osakseen kritiikkiä, koska menetelmä nojaa käsitykseen todellisuuden konstruktivisesta luonteesta. Kriitikot esittävät, että kielen käyttö on todellisuuden konkreettista kuvausta. Tuoli ja aurinko ovat todella olemassa, eikä sitä pyritä diskurssianalyysissä kieltämään. Erotuksena kriitikoiden näkemyksestä diskurssianalyysissä ei pyritä erottamaan kielen käyttöä

¹³³ Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 250.

¹³⁴ Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12, 23.

¹³⁵ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 11.

¹³⁶ Lehtonen 2000, 11, 16; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18.

¹³⁷ Potter & Wetherell 1994, 6.

¹³⁸ Burr 1998, 14; Berger 1994, 10, 13, 30.

”oikeasta” todellisuudesta. Todellisuus ei muodostu pelkistä merkityksistä, mutta asioita tai esineitä ei myöskään ole mahdollista tarkastella ilman niiden merkityksellistämistä. Esimerkiksi tuoli ei ole vähemmän todellinen, vaikka sen nähtäisiin konstruoituvan suhteessa muihin huonekaluihin.¹³⁹

5.1.1. Diskursseista

Edellä kuvattuun konstruktivisuuden ajatukseen liittyy läheisesti kielen jäsentäminen sosiaalisesti jaettuina merkityssysteemeinä. Näitä erilaisia merkityssysteemejä kutsutaan yleensä joko diskursseiksi tai tulkintarepertuaareiksi. Merkitysten ajatellaan muodostuvan suhteessa ja erotuksena toisiinsa. Merkityssysteemit muodostuvat osana sosiaalisia käytäntöjä ja niiden kirjo voi olla suuri. Tämä tarkoittaa useiden rinnakkain olevien tai keskenään kilpailevien systeemien kenttää, jotka merkityksellistävät maailmaa sekä sen prosesseja ja suhteita eri tavoin.¹⁴⁰ Esimerkiksi kerjäläisyydestä puhuttaessa asiaa voidaan lähestyä monesta eri näkökulmasta käsin ja varmasti määrittelyt eroavat suuresti kahvipöytäkeskusteluissa ja sisäasianministeriön asettaman työryhmän keskusteluissa. Toisinaan ymmärretyksi tuleminen voi vaatia pitäytymistä totunnaisissa konstruoinnin ja esittämisen tavoissa ja toisinaan rajoja on pyrittävä rikkomaan.

Diskurssin määritelmiä on runsaasti ja ne vaihtelevat laajuudeltaan. Yksinkertaisimmillaan diskurssit voidaan ajatella tiettyihin tilanteisiin liittyväksi erityiseksi kielenkäytön tavaksi. Potterin ja Wetherellin laajan määrittelyn mukaan diskurssit kattavat kaiken puhutun muodollisen ja epämuodollisen vuorovaikutuksen sekä kaikenlaiset kirjoitetut tekstit.¹⁴¹ Jokinen, Juhila ja Suoninen määrittävät diskurssit samantyyppisesti ”*verrattain eheiden säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta.*” Heidän tarkoittamansa merkityssysteemit eivät välttämättä muodostu vain sanoista ja lauseista, vaan myös ei-sanallisia tekoja voidaan tarkastella merkityksellisinä.¹⁴²

Diskurssit muodostuvat vallitsevassa yhteiskunnallisesta, kulttuurisesta ja historiallisesta tilanteesta. Eräs keskeinen kysymys diskursseista puhuttaessa on, onko niillä käytännön vaikutuksia? Tällöin huomion kohteeksi ei nouse kysymys diskurssin totuudenmukaisuudesta, vaan esiin tulee nostaa ne lähtökohdat, joista diskurssi on tuotettu. Toisin sanoen on kysyttävä myös, mitä tällä kyseisellä diskurssilla tavoitellaan? Diskursseille on ominaista, että niiden tulkinta todellisuudesta asettaa

¹³⁹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 20; Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 250.

¹⁴⁰ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 21–22.

¹⁴¹ Potter & Wetherell 1994, 7, 35.

¹⁴² Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18, 19–20, 21, 24–27.

jonkin näkökulman todellisuuteen muiden edelle. Koska diskurssit ilmenevät suhteessa toisiin diskursseihin, toiset niistä ovat nousseet vallitsevaan asemaan toisiin nähden. Toiset diskurssit puolestaan joutuvat käymään kovaa kamppailua tullakseen tunnustetuiksi tai edes mahdollisiksi puhutavoiksi.¹⁴³ Diskurssit antavat mahdollisuuden ymmärtää maailma tietyllä, halutulla tavalla, samalla kun ne vaikuttavat siihen, kuinka todellisuudesta puhutaan ja kuinka sitä käsitellään.¹⁴⁴ Esimerkiksi sanomalehden lukijan tulkitsee kerjäläisyyttä käsittelevää uutista omasta kokemusmaailmastaan ja näkemyksistään käsin.

Ihmiset käyttävät kieltä toisaalta ollakseen vuorovaikutuksessa ja toisaalta saavuttaakseen sen avulla erilaisia päämääriä. Kielenkäyttöön liittyy erottamattomalla tavalla erilaisia ajattelun ja järjelyn prosesseja halutunlaisen lopputuloksen saavuttamiseksi.¹⁴⁵ Kielen monitahoisuuden vuoksi sama asia tai tilanne voidaan kuvata lukuisin eri tavoin. Yleensä diskurssit eivät ole neutraaleja, sillä niiden taustalla on mitä moninaisimpia tarkoitusperiä. Erilaiset motiivit ja intressit, jotka voivat olla myös tiedostamattomia, ohjaavat keskustelua väistämättä. Esimerkiksi me ja muut diskurssille on usein ominaista, että se pyrkii tekemään suoraviivaisia ja yksinkertaistavia rajoja subjektien välille rakentaen näin yksinkertaistettua käsitystä ”eroista”. Meidän ja muiden määrittely ei ole tasavertaisten subjektien toimintaa, vaan siihen jo itsessään sisältyy ajatus epätasa-arvoisuudesta.¹⁴⁶ Esimerkiksi suomalaiset kohtaavat kerjäläiset jonkinasteisesta valta-asemasta käsin, mikä väistämättä vaikuttaa siihen, kuinka he kokevat kerjäämisen ja kerjäläiset.

Diskurssit kietoutuvat läheisesti valtaan, sillä kun tietynlaiset puhuvat vaikuttavat käytännön toimintaan, niiden kuvauksista tulee helposti ”totta”.¹⁴⁷ Diskurssit ovat myös järjestelmä, jonka kautta valta leviää. Tämä johtuu diskurssien mahdollisuudesta tuottaa tietoa niistä, joista ”tiedetään”. Näin ne, jotka tuottavat diskurssin pyrkivät tekemään siitä totta eli vahvistamaan sen asemaa tietona.¹⁴⁸ Toinen diskursiivisen vallan muodoista on valta normalisoida. Tämä tapahtuu toistamalla jatkuvasti normaalin rajaa, joka rajaa ulkopuolelle epänormaalit, vieraat.

Tiedotusvälineet ovat eräs keskeinen areena, jossa erilaiset diskurssit kilpailevat näkyvyydestä ja julkisuudesta. Kun tutkitaan merkitysten muotoutumista, tulkinnassa on syytä kiinnittää huomiota siihen kontekstiin, jossa asia tulee esille. Yksinkertaisimmillaan konteksti voi muodostua sanojen

¹⁴³ Foucault 2005, 42; Lehtonen 2000, 67–69, 71.

¹⁴⁴ Kunelius 2003, 223, 225; Hall 1999, 101.

¹⁴⁵ Potter & Wetherell 1994, 35.

¹⁴⁶ Hall 1999, 84, 104.

¹⁴⁷ Kunelius 2003, 225; Hall 1999, 101.

¹⁴⁸ Hall 1999, 104.

yhteydestä lauseeseen tai teon ja toiminnan suhteesta. Laajemmin voidaan puhua vuorovaikutuskontekstista, millä viitataan niihin vuorovaikutuksen ominaisuuksiin, jotka ovat lausumien tulkinnan kannalta olennaisia. Kolmas vaihtoehto on tulkita kielen käyttöä sen konkreettisen tapahtumatilanteen ulkopuolella eli kulttuurisen kontekstin kautta. Viimeksi mainittu vaatii tulkinnassa tutkijalta oman kulttuurin, stereotyyppien tai yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin tuntemusta ja tietoista käyttöä. Sanotun merkitykset siis rakentuvat vuorovaikutuksessa toisiinsa nähden osana sosiaalisia käytäntöjä. Lisäksi tulkinnassa on kiinnitettävä huomiota myös niin kutsuttuihin reunaehtoihin, jotka ovat olleet vaikuttamassa tulkittavan aineiston tuottamiseen.¹⁴⁹ Esimerkiksi omassa aineistossani tällaisia reunaehtoja asettaa viranomaisten institutionaalinen ja muodollinen asema, joka mahdollisesti vaikuttaa esimerkiksi heidän käyttämiinsä määritelmiin. Samoin verkkokeskustelun puitteet eli esimerkiksi kirjoittajien anonyymiyys asettavat tulkinnalle reunaehtoja.

5.2. Aineiston esittely

Pro gradu -tutkielmani aineiston toinen osakokonaisuus koostuu Helsingin Sanomissa lokakuun 2007 ja syyskuun 2008 välillä ilmestyneistä romanikerjäläisiä käsittelevistä artikkeleista. Painetussa lehdessä ilmestyneistä artikkeleista keskityn viranomaisten puheenvuorojen erittelyyn. Aineiston viranomaiset edustavat Helsingin kaupunkia, poliisia, sosiaalialan toimijoita, maahanmuuttoasioita käsitteleviä toimijoita sekä sisäasianministeriön edustajia. Valitsin Helsingin Sanomat tarkastelun kohteeksi kahdesta syystä. Ensinnäkin se on Suomen johtava seitsemän kertaa viikossa ilmestyvä lehti, joka levikillään kattaa suuren joukon suomalaisia. Näin ollen sitä voidaan pitää asemansa johdosta selkeänä mielipidevaikuttajana. Toinen syy, joka vaikutti lehden valintaan, oli kerjäläisilmiön keskittyminen pääkaupunkiseudulle ja sitä seurannut viranomaisten huomio aihetta kohtaan.

Vaikka kerjäläisiä on tavattu myös muualla Suomessa, suurimman keskittymät näyttävät olevan Helsingin alueella. Talvella ja keväällä 2008 saatiin ensimmäiset viitteet kerjäläisten oleskelun ympärivuotisuudesta, mikä osaltaan vaikutti julkisen keskustelun laajuuteen. Tarkastelujakso rajautui kyseiselle aikavälille juuri uutisoinnin vilkkauden perusteella. Helsingin Sanomat on omassa uutisoinnissaan nostanut kerjäläiset toistuvasti esille, sillä tarkastelujakson aikana ilmestyi yhteensä 52 kerjäläisiin liittyntä uutista. Tässä luvussa eivät ole mukana pääkirjoitukset, kolumnit

¹⁴⁹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 21, 31–32, 35.

tai painetussa lehdessä julkaistut mielipidekirjoitukset. Uutisten määrällinen paljous korostuu entisestään, kun huomioon otetaan Suomeen todella saapuneiden romanikerjäläisten määrä.¹⁵⁰ Tämä kertonee osaltaan kerjäläisilmiön merkittävydestä ja erityislaatuudesta suomalaisessa yhteiskunnassa.

Helsingin Sanomissa uutisoidut jutut kerjäläisistä sijoittuivat yleensä Kaupunki-osioon. Ilmeisesti valinnalla haluttiin korostaa teeman keskeisyyttä Helsinkiä ja sen asukkaita koskettavana ilmiönä. Analysoitujen artikkeleiden muoto ei ole täysin uutismainen, vaan niihin sisältyy myös kerronnallisuutta. Uutinenhan nähdään useimmiten informaationa, joka kertoo mitä on tapahtunut ja missä. Tosin myös uutistutkimuksessa on käännytty yhä enemmän tarkastelemaan myös, mitä merkityksiä uutiset pitävät sisällään.¹⁵¹ Sanomalehtiaineistossa oman näkemyksensä pääsivät viranomaisten ohella kertomaan myös kerjäläiset. Tosin viranomaisten puheenvuoroja oli sanomalehtiaineistossa huomattavasti muita ryhmiä enemmän.

Tutkielmassa käyttämäni mielipidekirjoitusaineisto koostuu Helsingin Sanomien omassa Keskustelu-osiossa lokakuun 2007 ja elokuun 2008 välillä ilmestyneistä keskusteluketjuista.¹⁵² Analysoin tutkielmassani viittä eri keskusteluketjua, jotka jakautuvat tasaisesti eri kohtiin tarkastelujaksoa. Analysoimani mielipidekirjoitukset¹⁵³ on valittu analyysijaksolta siten, että ne toimivat jatkumona painetussa lehdessä samaan aikaan ilmestyneelle uutisartikkelille. Pääsääntöisesti keskustelun otsikko on kerrottu painetussa lehdessä ja lukijoita pyydetään osallistumaan keskusteluun. Tämä tarkoittaa samalla, että lehdessä ilmestynyt juttu myös ohjaa keskustelun suuntaa. Keskustelu-osion keskusteluketjut on toimitettu eli vain lehden hyväksymät kommentit tulevat näkyviin. Käytännön tasolla tämä poistaa täysin asiattomat viestit pois. Toisaalta keskusteluketjuissa esiinnyttään yleensä nimimerkin takaa, joten keskustelu on värikkäämpää kuin painetun lehden sivuilla. Keskusteluketjuihin on periaatteessa kenellä tahansa, joka siihen tietoteknisten taitojensa puolesta kykenee, mahdollisuus osallistua. Tämä laajentaa huomattavasti myös sitä joukkoa, joka pääsee osallistumaan ja kertomaan mielipiteensä asiasta. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä huomata, että internetissä käytyyn keskusteluun osallistujia ei ole mahdollista

¹⁵⁰Arviot saapuneiden kerjäläisten määrästä vaihtelevat. Esimerkiksi sisäasiainministeriön loppuraportti Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö (2008) arvioi, että Suomessa olisi ollut kesäkuussa 2008 noin 40–50 romanialaista kerjäläistä.

¹⁵¹Pietillä 1995, 10.

¹⁵²Keskustelut löytyvät osoitteesta www.hs.fi/keskustelu.

¹⁵³Helsingin Sanomien verkkosivuilla (www.hs.fi/keskustelu) keskustelu-osiossa on eroteltu erilaisia temaattisia kokonaisuuksia, kuten asuminen tai kaupunki. Näihin osiin lehden toimitus laittaa esille otsikoita, joiden alla keskustelua käydään. Kirjoittajat lisäävät oman kommenttinsa toisten kirjoitusten perään. Osallistujat voivat kertoa oman mielipiteensä sekä kommentoida muiden kirjoituksia. Näin mielipidekirjoituksista muodostuu usein pitkiäkin keskusteluketjuja, joista tässä käytän nimitystä mielipidekirjoitukset.

analysoida tarkemmin. Toisaalta se ei ole oman tutkimusongelmani kannalta myöskään relevanttia. Olen korjannut verkkokeskustelujen analyysin yhteydessä olevien sitaattien kirjoitusasun alkuperäiset kielivirheet.

5.3. Tutkijan positio

Koska diskurssianalyysin avulla tarkastellaan niitä puhetapoja ja merkityksiä, joiden kautta sosiaalista todellisuutta konstruoidaan, myös tutkija joutuu tutkimusta ja analyysiä tehdessään pohtimaan omaa asemaansa osana tätä prosessia. Tutkimuksen aineisto, itse tutkimus ja sen tulokset ovat tutkijan kielen avulla tuottamia tulkintoja aineistosta. Siten tulkinnat myös rakentavat sosiaalista todellisuutta. Keskeistä kuitenkin on, että tulkinnat kumpuavat aineistosta ja ovat siten perusteltavissa. Jokisen, Juhilan ja Suonisen mukaan tutkijan toiminta diskurssianalyttisessä tutkimuksessa on vahvasti vuorovaikutuksellista. Vuorovaikutuksellisuus kumpuaa kolmesta eri tekijästä. Ensinnäkin tutkija aineistoaan analysoidessa kuuntelee aineistonsa ”ääniä” ja keskustelee niiden kanssa. Toiseksi tutkija on dialogissa muiden tutkijoiden kanssa, esimerkiksi tutkimuskirjallisuuden kautta. Kolmanneksi tutkija suuntaa puheensa ja kirjoituksensa jollekin yleisölle. Näin myös tutkija soljuu kulttuuriseksi toimijaksi, jolla on käytössään tietyt tulkintaresurssit.¹⁵⁴

Käsitän oman asemani suhteessa tutkimuskohteeseen tulkitseväksi tutkijan positioksi. Tällöin tutkijan ja aineiston välinen vuorovaikutuksellisuus nousee keskeiseen asemaan. Tutkija rakentaa aineistoa ja esimerkiksi suoria sitaatteja analysoidessaan niille diskurssianalyttisen kehyksen, jolloin tutkija myös sijoittaa ne omassa tutkimusraportissaan uudenlaiseen vuorovaikutukselliseen yhteyteen. Tutkija nojaa analyysissä vahvasti aineistoon kuunnellen aineiston moniäänisyyttä. Huomioitavaa on myös, että tutkija käyttää aineistoa tulkitessaan aina kulttuurista esiyymmärrystään, joten tutkija ei tässä mielessä ole ”sidoksista” vapaa.¹⁵⁵ Keskeistä kuitenkin on, että tehdyt tulkinnat kumpuavat aineistosta ja ne perustellaan aineistolla ja teorioilla.

¹⁵⁴ Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 201–202.

¹⁵⁵ mt, 212–213.

6. AINEISTON ANALYYSI

6.1. Viranomaispuhe

6.1.1. Uutisoinnin eteneminen ja viranomaistoimijat

Kerjäläisistä uutisointi alkoi voimistua tammikuussa 2008. Aluksi Helsingin Sanomien uutisoinnissa keskitytään ”esittelemään” saapuneet kerjäläiset. Kerjäläiset kertovat omista taustoistaan, esimerkiksi Suomeen tulon syistä ja kerjäämisen motiiveista. Tämän jälkeen viranomaiset saavat omassa vastapuheenvuorossa kommentoida ja kertoa omat näkemyksensä kerjäläisten saapumisen syistä. Helsingin Sanomien uutisoinnista muodostuu tutkimallani ajalla jatkumo ja lähes narratiivinen kertomus, jossa kuvataan niin kerjäläisten saapuminen Helsingin katukuvaan, heidän asettumisensa ja asumisensa alueella, kerjäläisten elämää sekä osan poistuminen Suomesta. Lisäksi uutisissa esitellään viranomaisten toimenpiteitä sekä Helsingin kaupungin ja kansalaisaktivistien välisiä ristiriitoja.¹⁵⁶ Viranomaiset saavat yleensä mahdollisuuden tuoda oman näkemyksensä julki tapahtumien kuvauksen ohessa. Tästä johtuen myös viranomaisten toimien etenemistä kerjäläisten suhteen on helppo seurata lehden uutisista. Helsingin Sanomissa ilmestyi lisäksi artikkeleita, joissa kuvataan romanikerjäläisten kotikyliä Romaniassa. Tällöin aineistossa esiintyvät myös romanialaiset viranomaiset.¹⁵⁷ Usein uutisointi koostuu useammasta osasta, sillä pääjutun lisäksi on kommentti-osa ja esimerkiksi pienempi artikkeli, jossa asiaa käsitellään jostakin toisesta näkökulmasta.

Viranomaispuhe rakentuu eri osista uutisoinnin edetessä. Ensimmäisenä uutisoinnissa korostetaan kerjäläisten tulon yllätyksellisyyttä ja odottamattomuutta. Tämä on uutisgenrelle ominaista, sillä uutisen luonteeseen kuuluu, että se on yllätyksellinen, sensaatiomainen, uusi ja jotenkin poikkeuksellinen.¹⁵⁸ Vaikka tämä yllätyksellisyyden korostaminen on siis osittain uutisgenrestä johtuva seikka, se ei muuta viranomaisten omista puheissaan esille nostamia näkökulmia. Lisäksi uutisgenren rakenteelle on ominaista, että se määrittelee ja esittää ”tosiasiat” samaan aikaan. Journalismissa on tiettyjä vakiintuneita lähteitä, joiden puoleen käännyttään. Yleensä journalistit tukeutuvat viranomaislähteisiin, tutkijoihin ja muihin yhteiskunnallisesti merkittäviksi katsottuihin

¹⁵⁶ Helsingin Sanomat 26.6.2008; Helsingin Sanomat 27.6.2008; Helsingin Sanomat 9.7.2008.

¹⁵⁷ Esim. Helsingin Sanomat 19.2.2008; Helsingin Sanomat 22.2.2008.

¹⁵⁸ Horsti 2005, 125.

lähteisiin. Näin nämä näkökulmat voivat saada runsaasti tilaa myös asioiden uutisoinnissa.¹⁵⁹ Näin on tapahtunut myös kerjäläis uutisoinnin suhteen, sillä viranomaiset saavat omille näkökannoilleen runsaasti tilaa. Alun uutisoinnissa viranomaisten rooliksi muodostui kertoa, mistä on kyse. Samalla he saivat myös mahdollisuuden olla määrittämässä, mihin suuntaan keskustelussa lähdetään. Alusta saakka uutisoinnissa korostui viranomaisten ongelmalähtöinen suhtautuminen. Tämä näkökulma vahvistuu entisestään toiston kautta.

Virkamiesten valta kytkeytyy hallinnollisten instituutioiden hierarkkiseen toimintajärjestelmään sekä sitä tukevaan arvojärjestelmään. Viranomaisten käyttämät diskurssit kumpuavat heidän asemastaan eri instituutioiden toimijoina. Osa heistä on turvallisuudesta ja osa sosiaaliasioista vastaavia viranomaisia eli jo pelkästään tästä johtuen heidän puheessaan korostuvat tietyt diskurssit. Tästäkin näkökulmasta aineiston diskurssianalyttinen tarkastelu on tärkeää, sillä mikäli esille otetut diskurssit otetaan ainoina mahdollisina tapoina nähdä asia, kuinka paljon jää tilaa vaihtoehtoisille näkökulmille? Diskurssit kamppailevat vallasta ja siten vain vahvimmat saavat tilaa ja näkyvyyttä. Tämä puolestaan muovaa käsityksiä todellisuudesta.

6.1.2. Uhkadiskurssi

Vahva viranomaisten tuottama diskurssi oli kerjäläisten muodostaman uhan korostaminen. Erityisesti uhka vaikutti kietoutuvan kerjäläisten määrän lisääntymisen ympärille. Uhkadiskurssin avulla viranomaiset pyrkivät perustelemaan omia toimiaan, joiden tavoitteena on kerjäläisten tulon pysäyttäminen ja heidän Suomessa olonsa kontrolloiminen. Olipa kerjäläisten mukanaan tuoma uhka todellinen tai ei, asian esittäminen uhkana pyrki luomaan kielteisiä merkityksiä kirjoitusten yleisön mieleen. Uhan vaikutelma on vahva keino, sillä se on tunnetasolla epämiellyttävä ja herättää epävarmuutta. Seuraavassa käyn tarkemmin läpi uhkadiskurssin taustalla mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä.

Uhkadiskurssi saa mahdollisesti kaukupohjaa kuulijakunnassa Suomen ja suomalaisten historiallisen aseman kautta. Suomi on maantieteellisen asemansa vuoksi ollut kahden kulttuuripiirin leimaama rajamaa. Toisin sanoen vaikutteita on tullut sekä idästä että lännestä. Toisaalta tämä maantieteellinen sijainti on johtanut Suomen käsitteellistämiseen maan eri alueisiin kohdistuvien uhkien kautta. Nämä uhkakuvat ovat olleet ja ovat edelleen osa kansallista kertomusta. Erilaisilla

¹⁵⁹ Nieminen & Pantti 2004, 107.

uhkakuvilla on ollut suomalaisille myös identiteettiä rakentava luonne, sillä ne ovat mahdollistaneet sekä erottautumisen muista kansoista että rajojen piirtämisen. Suomen identiteetti sekä kuva Suomesta ovat määrittäneet monessa suhteessa sekä Venäjän kautta että suhteessa Venäjään. Erilaiset uhkakuvat ovat potentiaalisia ulkoisia vaaroja, jotka mahdollisesti lisäävät ja vahvistavat yhteistä identiteettiä sekä yhteishenkeä.¹⁶⁰ Toisin sanoen suomalaisessa kansallisessa perinteessä uhkakuviin ja niistä muodostuvaan mahdolliseen uhkaan on vedottu paljon. Tämä tapa suhtautua ulkopuolelta tuleviin jollakin tapaa epämiellyttäväiksi koettuihin asioihin, on mahdollisesti vaikuttanut myös viranomaisten suhtautumiseen kerjäläisiin. Perinteentutkija P. Anttonen on todennut, että suomalaisessa identiteetin määrittelyssä puolustuksellisella eetoksella on ollut keskeinen asema. Tämä johtuu ennen kaikkea Suomen asemasta rajamaana.¹⁶¹ Näin vetoaminen uhkadiskurssiin löytää potentiaalista kaikupohjaa suomalaisten mielissä.

Uhkadiskurssissa viranomaiset tuovat esille pelon kerjäläisten määrän jatkuvasta lisääntymisestä.

”Mutta he [kerjäläiset, MH] ovat tulleet jäädäkseen. Ensi keväänä kerjäläisiä on taas vähän enemmän kuin viime keväänä, ja ensi kesänä vähän enemmän kuin viime kesänä.”¹⁶²

Viranomaiset korostavat, että kerjäläisiä tulee saapumaan Suomeen runsaasti tulevan kesän sekä seuraavien vuosien aikana.¹⁶³ *”Me olemme onnellisesti vähän myöhässä kehityksessä. Ei kuitenkaan ole realismia kuvitella, ettei kerjäläisiä tulisi jatkossa lisää Helsinkiinkin.”¹⁶⁴* Kasvava kerjäläisten määrä muodostaa näin uhan Suomelle ja suomalaisille. Viranomaiset korostavat, että heidän mahdollisuutensa vaikuttaa tähän kehitykseen ovat rajallisia, sillä kerjäläiset ovat Euroopan unionin jäsenmaan kansalaisia siinä missä suomalaisetkin.¹⁶⁵ Uhkaksi siis muodostuu tilanteen kontrolloimattomuus ja suomalaisten viranomaisten vaikuttamismahdollisuuksien rajallisuus. Tämän vuoksi viranomaiset vetoavat ihmisiin, jotta rahaa ei annettaisi. Näin vastuu tilanteen hallinnasta siirtyy ikään kuin viranomaisilta ”meille” kaikille. Tähän kerjäläisten suureen määrään liitetään uhan lisäksi myös pelkoa, jolla kenties tavoitellaan yhtenäisempää asenneilmastoa kerjäläisiä vastaan.

Viranomaiset määrittelevät saapuneet romanikerjäläiset Suomen sisäiseksi uhaksi viittaamalla mahdolliseen häiriöiden ja rikollisuuden lisääntymiseen. Uhkaavuutta lisää viranomaispuheessa

¹⁶⁰ Lehtonen 2004c, 192. Idän uhasta ks. myös Harle 2000.

¹⁶¹ Lehtonen 2004c, 194.

¹⁶² Helsingin Sanomat 6.1.2008.

¹⁶³ Helsingin Sanomat 6.1.2008; Helsingin Sanomat 9.1.2008.

¹⁶⁴ Helsingin Sanomat 9.1.2008.

¹⁶⁵ Esim. Helsingin Sanomat 6.1.2008.

häiriöiden kohdistuminen yhteen yhteiskunnan heikommassa asemassa oleviin eli suomalaisiin vanhuksiin.

”...Tällöin on pelättävissä, että toiminta Helsingissäkin muuttuu passiivisesta aktiiviseksi...Kerjäläiset saattavat siirtyä kaupustelemaan kotioville, ja kohteina ovat hyvin usein vanhemmat ihmiset.”¹⁶⁶

Rikollisuuden esiin tuomisella vedotaan uhan potentiaaliin, jonka avulla pyritään vahvistamaan yhtenäisyyttä tätä ulkopuolista uhkaa vastaan. Toisin sanoen tämänkaltaista uhkadiskurssia käyttämällä viranomaiset hakevat myös hyväksyntää omille toimilleen.

Uhkana viranomaisten puheessa esiintyy siis sekä kerjäläisten maahan saapumisen hallitsemattomuus, mahdollinen rikollisuuden lisääntyminen että toimenpidevaihtoehtojen rajallisuus. Hallitsemattomuutta korostaa pelko suurista kerralla saapuvista ihmismääristä. Kerjäläisiä ei nähdä yksilöinä, vaan ilmiönä tai kerjäläisten joukkona, joka on saapunut Suomeen. Samalla kerjäläiset jäävät kasvottomaksi massaksi, mitä korostaa uutisoinnissa kerjäläisten vertaaminen erilaisiin luonnon voimiin.¹⁶⁷ Tämä näkemys heijastuu myös heitä kohtaan suunnattuihin toimenpiteisiin ja ratkaisuehdotuksiin. Viranomaisten puheessa esitetyt ratkaisut tarjotaan luonnollisina ja ainoina mahdollisina, mikä kaventaa lukijan mahdollisuutta tuottaa itsenäisesti omat päätelmänsä asian ja tilanteen ratkaisemiseksi. Viranomaisten puheessa esiintyvä toisto, on osittain virkakielelle ominainen tapa¹⁶⁸, mutta sitä voidaan toisaalta pitää myös esimerkkinä retorisesta toistosta, jolla pyritään vaikuttamaan mielipiteisiin toiston avulla.

Uutisoinnin metaforinen puoli korostaa ilmiön hallitsemattomuutta. *”Helsinki pelkää kevään tuovan kerjäläisten tulvan.”¹⁶⁹* Tämänkaltaisen metaforan käyttö luo kuvaa hallitsemattomasta ja uhkaavasta ilmiöstä, joka upottaa helsinkiläiset kerjäläisten sankkaan joukkoon. Metaforan käyttö ohjaa tulkintaa kielteiseen suuntaan, sillä tulva on lähestulkoon aina ikävä asia, jonka ei haluta tapahtuvan. Metaforien avulla pyritäänkin usein ilmaisemaan jotakin uutta ja outoa tutulla tavalla.¹⁷⁰ Toisin sanoen sen kautta pyritään luomaan tarttumapintoja ymmärtää esitetty asia. Juuri tämänkaltaisissa tilanteissa representaatioilla on merkitystä, sillä edelle kerrottu otsikko ohjaa lukijaa jo valmiiksi ymmärtämään asia tietyllä tavalla. Otsikointiin on ennalta asetettu kielteinen

¹⁶⁶ Helsingin Sanomat 9.1.2008.

¹⁶⁷ Esim. Helsingin Sanomat 9.1.2008.

¹⁶⁸ Tarkemmin ks. Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000, 315.

¹⁶⁹ Helsingin Sanomat 9.1.2008.

¹⁷⁰ Fiske 1992, 122.

merkitys, jota lukija ei voi välttää. Tätä kautta myös mahdollisesti syntyvät mielikuvat kiinnittyvät helposti kielteisiin näkemyksiin

Viranomaisten uhkadiskurssin tavoitteena lienee pyrkimys saavuttaa konsensus toimista kerjäläisiä kohtaan. Uhkaan vetoamisella pyritään oikeuttamaan oma toiminta kerjäläisiä kohtaan. Lisäksi viranomaisten puhe pyrkii yleensä liittämään sanomansa koviin ”faktoihin”, jolloin pehmeämmät arvot, kuten yksilön ihmisoikeudet voidaan jättää taka-alalle. Viranomaiset vetoavat puheessaan Suomen ja Euroopan unionin lakeihin ja sääntöihin, joita on noudatettava. Näin harkinnanvaraisuudelle jätetään vähemmän tilaa ja toimet tilanteessa esitetään ainoana vaihtoehtona.

6.1.3. Turvallisuusdiskurssi

Turvallisuusdiskurssi limittyy yhteen uhkadiskurssin kanssa, sillä ne rakentuvat samoista aineksista. Viranomaisten puheessa kerjäläisistä muodostuu uhka Suomen sisäiselle turvallisuudelle. Turvallisuusdiskurssi rakentuu kerjäläisten määrän ja sitä seuraavan rikollisuuden ympärille.

”Suurin huolestus on, että Helsingissä toistuu sama, mikä on nähtävissä Euroopan suurissa kaupungeissa ja esimerkiksi Oslossa. Siellä kerjäläiset ovat tuoneet mukaan rikollisuutta ja muita lieveilmiöitä.”¹⁷¹

Turvallisuusdiskurssi korostaa ilmiön uhkaa tavallisille kansalaisille. Toisaalta kerjäläisten katsotaan rumentavan Suomi-kuvaa myös ulospäin eli matkailijoiden silmissä. Suomihan kuvataan usein turvallisena maana, jossa uskaltaa öisinkin liikkua ilman pelkoa esimerkiksi ryöstetyksi tulemisesta. Rikollisuuden teema korostuu viranomaispuheen turvallisuusdiskurssissa. Samalla kun diskurssilla järkytetään mielikuvaa turvallisuudesta, se antaa viranomaisille syyn ryhtyä toimiin kerjäläisiä kohtaan. Turvallisuuden kautta on helppoa perustella esimerkiksi poliisien toimet kerjäläisiä kohtaan. Romaneihin on liitetty perinteisesti Suomessa, kuten muuallakin Euroopassa, vahva rikollisuuden leima. Tästä epäluuloisuudesta kertoo myös Martti Grönforsin (1981) tutkimuksen havainnot poliisien asenteista romaneja kohtaan.

¹⁷¹ Helsingin Sanomat 9.1.2008.

Turvallisuusdiskurssin kautta Suomi myös rinnastetaan muihin Euroopan maihin, joissa on jo ryhdytty toimiin kerjäläisten määrän vähentämiseksi. Varsinkin Italiassa oikeistohallituksen noustua valtaan toimet Itä-Euroopan romaneja kohtaan ovat olleet ankaria.¹⁷²

Yksi osa turvallisuusdiskurssia on epäily kerjäämistoiminnan organisoituneisuudesta.¹⁷³ Viranomaiset pitävät toimintaa ylhäältä käsin johdettuna.

”Toiminta ei ole järjestäytynyttä rikollisuutta, mutta se on organisoitunutta. Eivät he itselleen kerjää, vaan sille, joka heidät kerjäämään asettaa.”¹⁷⁴

Sama linja on esillä myös muutamaa päivää myöhemmin.

”Kerjääminen on Helsingissä Hakalan mukaan selkeästi ’työjohdettua toimintaa’: Tukiverkostot ovat syntymässä. Jonkinlaiset doormanit jakavat kerjäämispaikat ja seuraavat tuottavuutta. Rahat kertyvät yhteiseen kassaan.”¹⁷⁵

Organisoituneisuuden pohdinta viranomaisten puheessa ei saa tuekseen varsinaisia todisteita, vaan näkemykset perustuvat enemmän olettamuksille. Toisaalta mikäli Romanian romanien perhekäsitys on samankaltainen kuin Suomen romaneilla eli he asettavat perheen ja suvun etusijalle, voi asiasta tietämättömän olla vaikea tulkita oikein heidän yhteisön sisäisiä asemia. Toisin sanoen kerjäläiset voivat laittaa saamansa varat yhteiseen kassaan, samoin kuin on mahdollista, että he yhdessä suunnittelevat esimerkiksi kerjäämispaikat. Tällöin he toimivat oman yhteisönsä normien mukaan ilman, että kukaan on välttämättä alistetummassa asemassa.¹⁷⁶ Tähän turvallisuusdiskurssin osaan liittyy myös toinen näkökulma. Viranomaisten pyrkimyksenä voi olla luoda kuvaa kerjäläisyydestä rikollisena toimintana, jotta ihmiset eivät antaisi rahaa ja siten (viranomaisten oletuksen mukaan) lisäisi kerjäläisten määrää. Toisaalta viranomaiset saattavat pyrkiä vakuuttamaan ihmiset, että kerjäläiset ovat epärehellisiä, eivätkä rahat mene siihen tarkoitukseen mihin väitetään. Rivien välistä annetaan ymmärtää, että kerjäläiset huijaavat suomalaisia.

Uhkana turvallisuudelle pidetään myös kerjäläisten passiivisuuden muuttumista uhkaavammaksi aktiivisuudeksi. *”Ajan myötä ihmiset tottuvat kerjäläisiin, eivätkä tuotot ole enää yhtä hyvät kuin aluksi. Tällöin on pelättävissä, että toiminta Helsingissäkin muuttuu passiivisesta aktiiviseksi.”¹⁷⁷*

¹⁷² Helsingin Sanomat 15.5.2008; Helsingin Sanomat 11.7.2008.

¹⁷³ Esim. Helsingin Sanomat 6.1.2008.

¹⁷⁴ Helsingin Sanomat 6.1.2008.

¹⁷⁵ Helsingin Sanomat 9.1.2008.

¹⁷⁶ Romaniyhteisön rakenteesta ks. Grönfors 1981, 45–51.

¹⁷⁷ Helsingin Sanomat 9.1.2008.

Toisin sanoen viranomaiset korostavat nykyisen tilanteen pahentuvan ja samalla kerjäläisten muodostaman turvallisuusuhan lisääntymistä tulevaisuudessa. Heidän toiveenaan on tilanteeseen puuttuminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

6.1.4. Hallintadiskurssi

Viranomaiset pyrkivät toimillaan hallitsemaan ilmiötä, joka esitetään hallitsemattomana tai ainakin vaikeasti puututtavana.

”Kerjääminen ei ole sellaisenaan rikos. Mitä tulee kolmen kuukauden oleskelulupaan, ainahan voi lähteä välillä pois maasta ja tulla takaisin, jolloin laskenta alkaa taas alusta.”¹⁷⁸

Hallinnan diskurssissa korostuu viranomaisten toimintamahdollisuuksien rajallisuus ja kysymykseen liittyvät suuremmat poliittiset kysymykset, kuten juuri Euroopan unioniin liittyvä ihmisten oikeus vapaaseen liikkumiseen unionin sisällä. Toisaalta viranomaiset myös ottavat esille huolensa kerjäläisten määrän nopeasta kasvusta.

”Kymmenen, kaksikymmentä, kolmekymmentäkin on vielä hallittavissa. Mutta jos heitä tulee kaksisataa, silloin nykyisin pieni ongelma kasvaa jo suureksi.”¹⁷⁹

Kuten edellä olevasta sitaatista voi huomata, myös hallinnandiskurssi limittyy yhteen uhka- ja turvallisuusdiskurssien kanssa.

Helsingin Sanomien artikkeleissa ja viranomaisten puheessa saapuvat Romanian romanit leimataan helposti rikollisiksi tai ainakin huijareiksi.¹⁸⁰ Tämä tulee esille esimerkiksi pohdittaessa heidän Suomeen tulonsa syitä tai heidän kerjäämisessä apukeinona käyttämäänsä rekvisiittaa. Samoin heidän kertomustensa todenmukaisuus asetetaan kyseenalaiseksi, mikä ohjaa lukijaa epäilemään heidän kertomustaan. Viranomaiset ovat Helsingin Sanomien uutisoinnissa johdonmukaisesti kerjäämisen kriminalisointia vastaan, sillä he katsovat, että se ei tuo toivottuja tuloksia.¹⁸¹ Viranomaiset korostavat oman toimintansa lain- ja ohjeidenmukaisuutta. Tämä tuo heille myös suojaa heihin kohdistettuja paineita kohtaan, sillä kerjäläisiin liittyvistä toimenpiteistä vasta

¹⁷⁸ Helsingin Sanomat 6.1.2008.

¹⁷⁹ Helsingin Sanomat 4.4.2008.

¹⁸⁰ Esim. Helsingin Sanomat 6.1.2008; Helsingin Sanomat 9.1.2008.

¹⁸¹ Esim. Helsingin Sanomat 4.4.2008.

keskustellaan. Viranomaiset pyrkivät myös määrittelemään syitä sille, miksi kerjäläisten käännyttäminen ei ole mahdollista. Tässä yhteydessä korostui usein kerjäläisten asema EU-kansalaisina.¹⁸² Samassa yhteydessä vastuuta tilanteesta siirrettiin poliittisten päättäjien harteille niin kansallisella kuin ylikansallisella tasolla.

Suomeen saapuneet romanikerjäläiset saavat usein ensikosketuksensa suomalaisista viranomaisten kautta. Uutisoinnin perusteella poliisit ovat vierailleet heidän leireissään, hajottaneet leirejä ja takavarikoineet kerjäävien romanien omaisuutta.¹⁸³ Seuraava kommentti tuo hyvin esille viranomaisten ristiriitaisen suhtautumisen kerjäläisiin. ”*On kauhean vaikea käyttää mitään keinoja, jos he eivät syyllisty mihinkään rikolliseen.*”¹⁸⁴ Vaikka viranomaiset korostavat uhan ja turvallisuuden diskursseissa mahdollista rikollisuuden kasvua, se vaikuttaa olevan myös keino, jonka avulla kerjäläisiä olisi mahdollista asettaa viranomaisten kontrollin alle. Toisin sanoen niin kauan kuin kerjäläiset eivät syyllisty laittomuuksiin, viranomaisilla ei ole mahdollisuutta lain suomin keinoin puuttua tilanteeseen. Toisaalta kommentti kuvastaa mitä ilmeisimmin poliisin turhautuneisuutta tilanteessa, jossa se katsoo olevansa vastuussa yleisestä yhteiskunnallisesta rauhasta.

Osa hallinnan diskurssia on erilaisten lainsäädännöllisten vaihtoehtojen etsiminen. Osa viranomaisista kuitenkin suhtautui mahdollisen uuden ohjeistuksen tai lain vaikutuksiin epäilevästi. ”*Usko ohjeistuksen voimaan on kyllä aika lailla hiipunut.*”¹⁸⁵ Toisaalta pyrkimyksenä on kuitenkin saada aikaiseksi yleiseurooppalaisia toimintamalleja tilanteen helpottamiseksi. ”*Selvitämme myös muiden maiden käytäntöjä. Vähemmistöjen kohteluun on luotava eurooppalaisia normeja.*”¹⁸⁶

6.1.5. Ratkaisudiskurssi

Seuraavassa kommentissa otetaan kantaa niihin keinoihin, joiden avulla tilannetta olisi mahdollista edes jollakin tavalla saada ratkaistuksi. Tällöin vastuu siirretään kuitenkin sanoman vastaanottajille eli yleisön jäsenille. Sanoma on yksiselitteinen: ”*Jos suomalaiset lakkaisivat antamasta heille [rahaa, MH], he lakkaisivat tulemasta*”¹⁸⁷. Näin sanoessaan viranomaiset luovat vaikutelmaa yksittäisen kansalaisen tekojen merkityksestä. Toisaalta siinä kuitenkin korostuu myös suomalaisten

¹⁸² Esim. Helsingin Sanomat 9.2.2008.

¹⁸³ Esim. Helsingin Sanomat 20.2.2008; Helsingin Sanomat 9.7.2008.

¹⁸⁴ Helsingin Sanomat 10.1.2008; myös Helsingin Sanomat 23.10.2007.

¹⁸⁵ Helsingin Sanomat 10.1.2008.

¹⁸⁶ Helsingin Sanomat 28.5.2008.

¹⁸⁷ Helsingin Sanomat 10.1.2008.

kollektiivinen vastuu. Tämänkaltaisen lausunnon merkitys muodostuu yhteisestä menneisyydestä pienenä kansana, joka on ennenkin pystynyt torjumaan uhkaavat tilanteet kokoamalla voimansa. Ajatuksena tuntuu olevan, että vain yhdistämällä voimamme tätä uhkaa vastaan ja toimimalla yhdenmukaisesti, se on torjuttavissa.

Kerjäläisten saapumisen Suomeen katsotaan johtuvan Euroopan unionin mahdollistamasta vapaasta liikkuvuudesta. Painotuksena on, että asioita ei voida ratkaista vain Suomesta käsin, eivätkä esimerkiksi maastakarkotukset ole kestävä ratkaisu. Tämän vuoksi huomio käännetään Euroopan unioniin: ”*Tarvitaan Euroopan unionin laajuinen ratkaisu*”¹⁸⁸. Vastuu siirtyy näin pois suomalaisilta viranomaisilta kohti poliittista päätöksentekoa.

Suomen asema Euroopan unionin jäsenenä on esillä viranomaisten pohtiessa mahdollisia vaihtoehtoja tilanteen hoitamiseksi. Samoin viranomaiset myös kohdistavat vaatimuksia Euroopan unionia kohtaan, sillä sen katsotaan olevan osittain vastuussa tilanteesta. ”*Tämä on yksi EU:n vapaan liikkuvuuden periaatteen lieveilmiö*”¹⁸⁹ Viranomaisten toimintamahdollisuuksien rajallisuuden asian suhteen halutaan siis osoittaa olevan ennen kaikkea Euroopan unionin ja sen lainsäädännön mukanaan tuoma ongelma. Toisaalta viranomaiset myös kaipaavat unionin ja Suomen poliittisen johdon ratkaisuja tilanteeseen.

*”Tämä asia [kerjääminen, MH] herättää, ja tulee herättämään, kansalaisissa intohimoja. Mutta realiteetti on, että heillä on täysi oikeus olla maassa. Eikö tästä ollut puhetta silloin, kun Euroopan unioniin liityttiin?”*¹⁹⁰

6.1.6. Humaaniusdiskurssi

Helsingin Sanomien uutisoinnin perusteella viranomaiset ovat tietoisia Romanian romanien huonoista olosuhteista kotimaassaan.¹⁹¹ Viranomaiset korostavat kerjäläisyyttä käsittelevissä artikkeleissa, että kerjäläisilmiöön on haettava ratkaisuja, jotka parantavat romanien tilannetta heidän kotimaassaan.¹⁹² Artikkeleissa esiintyvät romanialaiset viranomaiset korostavat, että vapaa liikkuvuus on kaikkien Euroopan unioniin kuuluvien maiden kansalaisten oikeus riippumatta

¹⁸⁸ Helsingin Sanomat 1.3.2008.

¹⁸⁹ Helsingin Sanomat 10.1.2008.

¹⁹⁰ Helsingin Sanomat 9.2.2008.

¹⁹¹ Helsingin Sanomat 16.3.2008.

¹⁹² Helsingin Sanomat 16.3.2008; Helsingin Sanomat 19.3.2008.

esimerkiksi heidän taloudellisesta tilanteestaan.¹⁹³ Suomalaiset viranomaiset sen sijaan eivät kommentoi kerjäläisten oikeutta liikkua Euroopassa, paitsi kuvaamalla kerjäläisten tuloa ”vapaan liikkuvuuden lieveilmiöksi”.¹⁹⁴

Viranomaisten puheessa humaaniusdiskurssi korostuu, kun puhutaan kerjäläisten lasten asemasta ja heidän oikeuksistaan. Ennen kaikkea esillä on huoli lasten oikeuksien toteutumisesta, sillä heidän pitämistään kadulla kerjäämässä ei pidetä hyväksyttävänä. ”*Jos lapsi on yön taivasalla, meillä Suomessa ei voi siihen tyytyä.*”¹⁹⁵ Tähän humaaniusdiskurssiin liittyy romanikerjäläisten vanhemmuuden kritisointi, sillä heitä pidetään syyllisinä lasten ala-arvoisena pidettyyn asemaan. Lisäksi romanivanhempien katsotaan käyttävän omia lapsiaan hyväksi, jotta kerjäämisestä saavat tuotot kasvaisivat.

*”Olemme yhä huolissamme. Lapsia on pidetty yhä kerjäämässä vähissä vaatteissa, (särky- ja yskänlääkkeillä) lääkittyinä ja huonokuntoisina. He (kerjäläiset) ovat halunneet vedota kansalaisiin tällä kurjuudella.”*¹⁹⁶

Toisaalta puhetta leimaa ristiriitaisuus, sillä yhtä aikaa ollaan huolissaan kadulla kerjäävistä lapsista ja heidän oikeuksistaan, mutta ei kiinnitetä huomiota heidän vanhempiensa tilanteeseen. Toisen ristiriitaisen ulottuvuuden humaaniusdiskurssiin tuo viranomaisten maasta avustamispäätösten eli käytännössä palauttamisen Romaniaan perusteleminen lasten edulla. Tämä näkökulma on kiistanalainen, sillä kuten viranomaiset itsekin ovat myöntäneet, olosuhteet Romaniassa ovat monin paikoin erittäin huonot. Päätöstä perustellaan yhteisillä sopimuksilla ja lasten turvallisuudella.

*”Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaisesti lasten turvallisuus on taattava.”*¹⁹⁷
*”Lasten turvallisuudesta lähtevin perustein alaikäiset lapset huoltajineen on avustettu kotiin Romaniaan.”*¹⁹⁸

Viranomaisten puheessa Suomi näyttäytyy sivistyneenä ja lasten oikeuksista huolta kantavana länsimaana, joka pyrkii auttamaan selvästi huono-osaisia kerjäläisiä. Samaan aikaan toimet kuitenkin ohjautuvat kerjäläisten maasta-avustamiseen ja avun kohdistamista Romaniaan. Itä-Euroopan köyhyys otetaan viranomaisten puheessa esille, mutta konkreettiset auttamisvaihtoehdot

¹⁹³ Helsingin Sanomat 19.2.2008.

¹⁹⁴ Helsingin Sanomat 10.1.2008.

¹⁹⁵ Helsingin Sanomat 23.10.2007.

¹⁹⁶ Helsingin Sanomat 9.1.2008.

¹⁹⁷ Helsingin Sanomat 9.2.2008; Helsingin Sanomat 1.3.2008.

¹⁹⁸ Helsingin Sanomat 9.2.2008.

jäävät huomiotta.¹⁹⁹ Viranomaisten humaaniusdiskurssi jää siis pintapuoliseksi ja sen merkitys lieneekin enemmän suomalaisten mielenrauhan takaaminen ja omalle toiminnalle hyväksynnän hakeminen.

Uutisoinnissa tuodaan esille, että apua on vaikea antaa, koska kerjäläiset eivät sitä itse pyydä. Pyytämisen esteeksi taas esitetään kerjäläisten pelkoa karkottamisesta. Näin viranomaiset ikään kuin pystyvät nostamaan kätensä pystyyn ja vetoamaan kerjäläisten omaan passiivisuuteen avun saamiseksi. Samoin viranomaiset säästyvät moraaliselta kritiikiltä, sillä he voivat korostaa tehneensä kaiken tehtävissä olevan.

6.2. Verkkokeskustelu

6.2.1. Verkkokeskustelu mielipiteiden vaihdon areenana

Helsingin Sanomien verkkokeskustelut erosivat viranomaispuheen diskursseista kahdella tavalla. Verkkokeskusteluissa kielenkäyttö, mikä oli ennakoitavissakin, oli värikkäämpää ja ehdotukset suurempia. Toisaalta verkkokeskusteluissa liikuttiin konkreettisemmalla tasolla, jolloin erilaisia ehdotuksia tilanteeseen esitettiin enemmän. Osin tämä jännite näiden kahden foorumin välille syntyy niille ominaisista sisään kirjoitetuista rakenteista. Viranomaistoimintaan liittyy tietty byrokraattisuus, joka ohjaa toimintaa. Verkkokeskustelu on tämänkaltaisista sidoksista vapaa, ja siten se mahdollistaa suuremman ja kenties myös impulsiivisemmän näkemysten vaihdon.

Verkkokeskustelussa korostui, kuten myös viranomaispuheessa, suomalaisten näkökulma kerjäläisyyteen ja kerjäläisiin. Kerjäläiset eivät kielitaidon ja resurssien puutteen vuoksi pysty verkkokeskusteluihin osallistumaan. Kerjääviä romaneja ymmärtäviä näkökulmia ja mielipiteitä esitettiin melko vähän. Syynä asenteiden kielteisyyteen voi internetin keskustelussa olla omakohtaisten kokemusten puute, jolloin mielipide kerjäläisistä muodostetaan tiedotusvälineiden antaman kuvan ja tietouden perusteella.²⁰⁰ On siis mahdollista, että verkkokeskustelut heijastavat samoja merkityksiä kuin mitä viranomaisdiskurssit ovat painottaneet.

¹⁹⁹ Helsingin Sanomat 16.3.2008; Helsingin Sanomat 19.3.2008.

²⁰⁰ Jaakkolan mukaan (2005, 34) suomalaisten mielipiteisiin maahanmuuttajista vaikuttaa tiedotusvälineiden antama kuva erityisesti silloin, kun heillä on vähän tai ei ollenkaan omakohtaisia kontakteja maahanmuuttajiin. Tilanne lienee samansuuntainen myös kerjäläisten suhteen.

6.2.2. Kerjäläisyys uhkana

Kerjäläisten määrän lisääntymisen, kerjäämisen organisoituneisuuden, rikollisuuden sekä huijaamisen osadiskurssien kautta kerjäämisestä näyttää muodostuvan verkkokeskusteluissa uhka suomalaisille. Verkkokeskustelussa oli paljon esillä myös toiminnan organisoituneisuus, aivan kuten viranomaisten turvallisuusdiskurssissa. Organisoituneisuuden katsottiin liittyvän rikollisuuteen, ja siten kerjäämisestä muodostui osa uhkadiskurssia myös verkkokeskustelussa. Monet kirjoittajista pitivät kerjäämistä ylhäältä käsin johdettuna ammattimaisena toimintana, jonka avulla pyritään hankkimaan mahdollisimman paljon voittoa.²⁰¹

Kirjoituksia yhdisti epäily kerjäläisten tarkoitusperistä, sillä monet pitivät kerjäämistä epärehellisenä toimintana. Kerjäläisten katsottiin käyttävän suomalaisten hyväuskoisuutta hyväkseen, sillä he pyrkivät epärehellisesti huijaamalla hankkimaan toimeentuloa. *”Eivät he ole tänne tulleet muuta kuin hankkimaan rahaa hyväuskoisten suomalaisten kustannuksella.”*²⁰² Useissa kirjoituksissa oli havaittavissa näkemys hyväuskoisista suomalaisista, jotka antavat rahaa huijaaville kerjäläisille. Tämä hyväuskoisuuden diskurssi oli mielenkiintoinen, sillä se luo kuvaa hiukan yksinkertaisesta ja sinisilmäisestä suomalaisesta, joka ei ymmärrä ”pahan maailman” mukanaan tuomia vaaroja. Ikään kuin suomalaiset olisivat tietämättömiä Euroopan ja maailman tapahtumista. *”Me hyväuskoiset suomalaiset kuvittelemme, että tänne eksytään Keski-Euroopasta sattumalta kerjäämään muutamia euroja.”*²⁰³ Tässä argumentoinnissa kirjoittajat eivät huomioineet ihmisten omaa kykyä arvioida ja havainnoida kerjäläisten mahdollinen avuntarve. Toisaalta tämänkaltainen argumentointi voi vedota vahvemmin juuri niihin keskustelijoihin, joilla ei omakohtaisia kokemuksia ole. Sama näkemys oli havaittavissa myös viranomaispuheessa, joka pyrki määrittelemään kerjäläisyyden lisäksi myös sallitut tai mahdolliset toimitavat asian suhteen.

Kirjoituksissa oli havaittavissa pyrkimys asettaa vastakkain ’meidät’ suomalaiset ja ’nuo’ kerjäläiset. Kirjoituksissa samaistettiin kaikki suomalaiset yhteen meiksi, jotka ymmärrämme, että kerjäläiset huijaavat. Tämänkaltainen vetoaminen johonkin suureen joukkoon luo kuvaa yksimielisyydestä. Samalla se myös vahvistaa käsitystä suomalaisten valta-asemasta suhteessa kerjäläisiin. Kollektiivisella me-näkemyksellä kirjoittaja jakaa suomalaiset ja kerjäläiset selvästi

²⁰¹ Esim. HS Keskustelu 21.10.2007.

²⁰² HS Keskustelu 2.2.2008.

²⁰³ HS Keskustelu 9.1.2008.

erilleen toisistaan. *”Me kaikki tiedämme, että nuo kerjäläiset ovat huijareita. He ovat täällä käyttämässä meitä hyväksemme.”*²⁰⁴

Kirjoittajien näkemykset rahan antamisesta kerjäläisille ovat samansuuntaisia kuin viranomaisten näkemykset. Kirjoituksissa muodostettiin syy-seuraussuhde rahan antamisen ja kerjäläisten määrän välille. Kirjoittajat nostivat esille, että mikäli kerjäläisille annetaan rahaa ja he ansaitsevat Suomessa hyvin, tulee kerjäläisiä aina vain lisää. *”Eli annetaan romanien kerjätä, annetaan heille rahaa ja kohta on kaupunki täynnä kerjäläisiä.”*²⁰⁵ Näin myös verkkokeskustelussa uhkadiskurssi muodostui samoille elementeille kuin viranomaistenkin.

6.2.3. Hallinnan ja ratkaisun diskurssi

Verkkokeskusteluissa haluttiin tilanteeseen puututtavan lainsäädännön keinoin. Viranomaisten hallinnan diskurssissa nousi esille, että lainsäädännön muuttamisen voimaan ei uskottu. Verkkokeskusteluissa tätä vaihtoehtoa pohdittiin enemmän ja myös toimia lainsäädännön muuttamiseksi vaadittiin. Tilanteen ratkaisemiseksi valtiolta haluttiin tiukempaa puuttumista kerjäämiseen eli toisin sanoen vaatimuksena oli lakien ja viranomaisten toiminnan tiukentaminen. Tässä oli selkeä ero verkkokeskustelun hallinnan diskurssin ja viranomaisten diskurssien välillä.

*”Lisäksi kaikille Helsingin keskustassa kulkeneille lienee jo tullut selväksi, että kerjäläisten toiminta on enemmän tai vähemmän järjestäytyntä. Päättäjien velvollisuus on torjua tämän kaltaiset lieveilmiöt lainsäädännön avulla. Järjestyslakia onkin muutettava niin, että se kieltää yksiselitteisesti kaikenlaisen kerjäämisen.”*²⁰⁶

Euroopan unionin rooli ja merkitys tilanteen ratkaisussa nähtiin sen sijaan ristiriitaisempänä. Siinä missä kirjoittajat halusivat Suomen valtiolta ja viranomaisilta tiukempia toimia kerjäläisten suhteen, Euroopan unioni jakoi mielipiteitä voimakkaammin. Osa kirjoittajista piti Euroopan unionia syyllisenä tilanteeseen, jolloin sen katsottiin olevan vastuussa asian hoitamisesta. Näkemysten taustalla lienee yleisempi kielteinen suhtautuminen Euroopan unioniin ja sen toimintaan.

”Romanialaiset kerjäläiset ovat Euroopan Unionin myötä Suomeen tullut ilmiö. Ennen EU:ta suomalaisessa yhteiskunnassa ei ”tarvinnut” kenenkään kerjätä vaan

²⁰⁴ HS Keskustelu 9.1.2008.

²⁰⁵ HS Keskustelu 25.6.2008.

²⁰⁶ HS Keskustelu 9.1.2008.

sosiaalitoimi huolehti vähäosaisten minimitulosta. Näin ollen EU:n tulee hoitaa asia kuntoon, se ei ole suomalaisten ongelma.”²⁰⁷

Toisaalta tiedostettiin, että kerjäläiset liikkuvat kaikkialla unionin alueella. ”*Ei niitä kerjäläisiä ole vain Suomessa, romanialaiset ovat levittäytyneet koko Länsi-Eurooppaan.*”²⁰⁸ Näin myös tilanteen ratkaisemisen katsottiin olevan mahdollista vain yhteistyöllä eri Euroopan maiden välillä. Myös Romanian valtion vastuuta peräänkuulutetaan. Näin ratkaisua vaaditaan sekä Euroopan unionilta että Romanianlta. ”*Minusta tälle ongelmalle pitää tehdä jotain nimenomaan romanialaisten itsensä.*”²⁰⁹ Suomalaisten vastuu jää tämän ratkaisun näkökulmasta vähäisemmäksi.

6.2.4. Huoli hyvinvointiyhteiskunnan palveluista

Verkkokeskustelujen erääksi johtavaksi teemaksi nousi hyvinvointivaltiodiskurssi, joka rakentuu näkemyksille suomalaisten luomasta kaikille kohtuullisen elintason mahdollistavasta järjestelmästä. Hyvinvointidiskurssi kietoutuu yhteen uhkadiskurssin kanssa, sillä keskustelussa ollaan huolissaan kerjäläisten vaikutuksesta järjestelmään. Hyvinvointivaltiodiskurssi rakentuu yhtäältä kerjäläisten määrän suuresta ja kontrolloimattomasta kasvusta, ja toisaalta se nostaa esille hyvinvointivaltiojärjestelmän hyväksikäytön mahdollisuuden. Vähäisemmälle huomiolle jää esimerkiksi se, ketkä todellisuudessa ovat oikeutettuja erilaisiin tukiin. Keskustelussa ei siten päästä pureutumaan yksityiskohtaisemmin asioiden ytimeen, vaan se jää melko pinnalliseksi. Tämä on ongelmallista, jos arvioidaan, millaisia vaikutuksia hyvinvointivaltioajatteluun vetoavalla diskurssilla mahdollisesti on. Diskurssista muodostuu näin melko yksipuolinen, sillä siinä ei esimerkiksi tuoda esille kerjäläisten todellisia mahdollisuuksia saada tukia tai arvioida, mikä heidän määränsä on. Epämääräisyys on toisaalta tämänkaltaisessa tilanteessa selvää, sillä kaikilla keskusteluun osallistujilla ei voi olettaa edes olevan tarkkoja tietoja.

Hyvinvointivaltio ei ole vain valtion luoma palveluiden jakamisen väline, vaan se on sidottu tietynlaiseen arvoperustaan.²¹⁰ Keskustelun suuntautuessa käsittelemään hyvinvointivaltion tarjoamien palveluiden laajuutta, tehdään suomalaisten ja ei-suomalaisten välille selvä ero. ”*Suomessa rakennettu sosiaaliturva kuulunee suomalaisille.*”²¹¹ Kerjäläiset koetaan toisina, joille ei kuulu samat oikeudet kuin suomalaisille. Tätä toiseutta korostaa suomalaisten veronmaksajien

²⁰⁷ HS Keskustelu 2.2.2008.

²⁰⁸ HS Keskustelu 2.2.2008.

²⁰⁹ HS Keskustelu 31.8.2008.

²¹⁰ Ks. esim. Uusitalo 1994, 62.

²¹¹ HS Keskustelu 2.2.2008.

kustantama sosiaaliturva, jonka piiriin kerjäläiset eivät kirjoittajan näkemyksen mukaan kuulu. Arvoperustan olemassaolo tulee esille myös kirjoittajien viitatessa hyvinvointivaltion tarjoamiin palveluihin ja niiden universaaliuteen.

”Yksityisihmisen ei ole mitään velvollisuutta auttaa näissä tapauksissa. Apua tarvitsevia varten meillä on (kuten muissakin Pohjoismaissa) sosiaaliturva, jota jokainen työssäkäyvä ihminen veroillaan tukee.”²¹²

Kerjäläiset suljetaan automaattisesti tukiverkoston ulkopuolelle vetoamalla kansalaisuuteen ja sen tuottamiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

”...sijaan on täysin johdonmukaista, että ulkomaalaisia kerjäläisiä ei majoiteta ja ruokita veronmaksajien kustannuksella. Se vasta olisi paha virhe, ja aiheuttaisi Euroopan laajuisen passiiviväestön vyöryyn mihin tahansa EU-maahan, joka alkaisi kestitsemään rahaa haluavia mutta tuottavaa työtä välttäviä.”²¹³

Keskustelussa siis asemoidaan kerjäläisten ”paikkaa” suhteessa suomalaisiin. Muutosta ulkopuolisuuteen ei tee heidän eurooppalaisuutensa tai Euroopan unionin jäsenvaltion kansalaisuus. Kirjoittajan huolena vaikuttaa olevan hyvinvointipalveluiden laajentaminen koskemaan myös ei-suomalaisiin, jolloin uhkana on, että maahan saapuisi niin paljon ihmisiä, ettei heistä kaikista voida huolehtia.

”Suomalaisen sosiaalihuollon tehtävä ei ole jaella rahaa koko Itä-Euroopalle. Jos pummeille annetaan senttiäkään, yksityisesti tai sosiaalitoimen kautta, he vainuavat bisneksen toimivuuden noin sekunnissa tuoden loputkin kaltaisensa pummaamaan lisää.”²¹⁴

Molemmista edellä esitetyistä kommentteissa näkyy pelko ”passiiviväestön vyörystä” eli tässä on nähtävissä piirteitä viranomaisten uhkadiskurssista. Lisäksi kirjoittajat kyseenalaistavat maahan saapuneiden kerjäläisten tarkoitusperät kutsumalla heitä ”pummeiksi” ja ”tuottavaa työtä vältteleviksi”. Uhkaksi muodostuu toisaalta hyvinvointipalveluiden eli tukien hyväksikäyttö ja toisaalta saapuvien kerjäläisten määrän räjähdysmäinen lisääntyminen. Kuten edellä kuvatuista sitaateista havaitaan, diskurssit ovat monitahoisia ja niissä sivutaan useassa kohdassa useita näkökulmia.

²¹² HS Keskustelu 2.2.2008.

²¹³ HS Keskustelu 31.8.2008.

²¹⁴ HS Keskustelu 21.10.2007.

Osa keskustelijoista katsoo, että on valtion tehtävä auttaa köyhiä. Tämä kuvastaa suomalaisten luottamusta valtioon ja sen toimintaan. Alla olevassa mielipiteessä ei sen sijaan oteta kantaa siihen, kenelle etuudet kuuluvat. *”Ei todellakaan tarvitse! Maksamme korkeita veroja ja valtiolla on instanssit köyhiä varten. Kenenkään ei tarvitse kadulla kerjätä.”*²¹⁵ Tämä on vähemmän esillä ollut kanta, sillä usein etuudet katsottiin vain suomalaisille kuuluviksi.

Viranomaispuheessa ei viitattu samalla lailla valtion palveluihin, sillä kerjäläisten katsottiin automaattisesti jäävän tämänkaltaisen tukiverkon ulkopuolelle omasta tahdostaan. Ilmeisesti kaikilla verkkokeskusteluun osallistuneilla ei ollut selkeää käsitystä Romanian romanien asemasta ja oikeuksista Suomessa oleskellessaan. Keskustelusta heijastuu hyvinvointivaltion merkitys suomalaisille. Valtion roolia erilaisten palveluiden tarjoajana pidetään tärkeänä. Köyhistä huolehtivasta järjestelmästä ollaan ilmeisen ylpeitä ja sillä tuetaan myös kansallista yhtenäisyyden tunnetta.

6.2.5. Ahkeruus, työ ja tasa-arvo

Verkkokeskusteluissa nousee esille usko työn ja koulutuksen mukanaan tuomiin etenemisen mahdollisuuksiin. Tässä diskurssista muotoutuu verrattain vahva, mikä mielestäni osoittaa suomalaisten uskoa ihmisen mahdollisuuksiin edetä ja menestyä elämässä erilaisista lähtötilanteista huolimatta, mikäli on kova tekemään työtä. Kyseinen diskurssi vetoaa suomalaisten, ainakin kuvitellusti, yhteisesti jakamiin mielikuviin työn merkityksestä ja tasa-arvosta. Määrittely perustuu vahvasti ajatukseen yhtenäisestä suomalaisesta kulttuurista, jossa menestyään tekemällä ”normaalia” työtä eikä pyritä ansaitsemaan kadulla kerjäten. Kerjäämistä ei pidetä suomalaisuuteen tai eurooppalaisuuteen kuuluvana asiana, sillä sen katsotaan olevan kulttuuriin sopimatonta²¹⁶.

*”Esimerkki ei edistä muutosta valtaväestön asenteissa, se kun on tottunut ansaitsemaan elantonsa työtä tekemällä.”*²¹⁷

*”Mutta kesän uutisten mukaan kukaan noista kerjäläisistä ei ole edes etsinyt normaalia työtä, vaan he ovat valinneet elinkeinokseen kadun kulmassa istumisen. Juuri tuota elämänmallia enemmistö suomalaisista vieroksuu.”*²¹⁸

²¹⁵ HS Keskustelu 21.10.2007.

²¹⁶ HS Keskustelu 9.1.2008.

²¹⁷ HS Keskustelu 31.8.2008.

²¹⁸ HS Keskustelu 31.8.2008.

Edellä olevan kommentin viimeinen lause osoittaa, kuinka vahvasti kirjoittaja määrittää suomalaisen kulttuurin ja toisaalta sulkee kerjäläiset sen ulkopuolelle. Vastakkain asettuvat ahkera ja normaali suomalainen sekä laiska ja epänormaali kerjäläinen. Pyrittäessä vetoamaan suomalaiseen kulttuuritaustaan, jossa vahvoina työtä kuvailevina sanoina käytetään sellaisia adjektiiveja kuin ahkeruus ja nöyryys, kerjäämisestä ja siihen liitetystä laiskuudesta muodostuu vahva mentaalaisella tasolla ihmisiä erotteleva tekijä. Tämä vahvistuu entisestään diskurssin saaman tilan ja hallitsevuuden kanssa.

Tässä yhteydessä osia hyvinvointivaltiodiskurssista limittyy työn merkitykseen ja rahan antamiseen kerjäläisille. Osa keskustelijoista katsoo, että vastikkeettomasti annettu raha vain huonontaa kerjäläisten jo entuudestaan vaikeaa tilannetta, ja osa taas katsoo, että köyhimmillä ei edes ole mahdollisuuksia tulla Suomeen saakka kerjäämään.

”Joka tapauksessa jotakin työtä pitäisi järjestää, ei rahan maksamista vastikkeetta sosiaaliapuna tai muuten. Kerjäämistä ei tule hyväksyä ammattina Suomessa.”²¹⁹

”Ei kukaan oikeasti köyhä pysty matkustamaan Itä-Euroopasta tänne. Köyhät ovat kaikki kotona ja elintaso paranee pikkuhiljaa jos viitsivät tehdä töitä. Kerjäläiset ovat laiskoja ja ahneita, jotka haluavat rahaa, antamatta mitään vastineeksi. Ei missään nimessä kannata antaa rahaa kerjäläiselle ainakaan Suomessa.”²²⁰

Kirjoittajat näkevät, että ihminen on itse oman onnensa seppä eli jokaisella on mahdollisuus vaikuttaa asemaansa. *”On vastuutonta rohkaista kerjäämään ja siten ihmisarvon alennustilaan, josta voi nousta vain koulua käyden ja työtä tehden.”²²¹* Vaihtoehtoiksi tarjotaan koulutusta ja työn tekemistä. Nämä ovat arvoja, joita Suomessa on totuttu korostamaan suurten ikäluokkien raivatessaan tiensä materiaalisen köyhyyden värittämästä lapsuudesta sodan jälkeisessä Suomessa kohti yhteiskunnan johtotehtäviä.

Kerjäläisten mahdollisuuksia menestyä Suomessa epäiltiin laajalti ja usein esitetty epäily olikin, että kerjäläiset eivät voi työllistyä Suomessa koulutuksen ja kielitaidon puutteen vuoksi. Myös yleisemmällä tasolla kirjoituksissa kyseenalaistettiin kerjäläisten mahdollisuuksia integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan.

²¹⁹ HS Keskustelu 31.8.2008.

²²⁰ HS Keskustelu 20.10.2007.

²²¹ HS Keskustelu 31.8.2008.

Kerjäämisen ei siis katsota kuuluvan osaksi suomalaisuutta tai ”normaaleja” tapoja tienata. Tässä perustelussa näkyy oletus, että on olemassa jokin suomalainen elämäntapa. Kun huomaamatta keskustelijat ryhtyvät tuottamaan yhtenäistä suomalaisuuden diskurssia. Tuotetut näkemykset soljuvat osaksi sosiaalisten ja kulttuuristen merkitysten kenttää luoden kuvaa homogeenisestä suomalaisuudesta. Samalla se myös liittyy kirjoittajan itsensä osaksi tätä suomalaisten joukkoa eli ”meitä”.

”He tottuvat nopeasti olemaan aivan keskellä Helsinkiä. Itse asiassa he häiritsevät ohikulkijoita. Suomalainen elämäntapa ei ole sellainen, että heitä voisi katsoa pelkästään hyvällä...Kukaan ei halua ihmisiä kadulleen istumaan hisille asvaltelle. Meille se ei ole normaali tapa pärjätä.”²²²

6.2.6. ”Kerjääminen on häiritsevää”

Eräs näkökulma, joka esiintyy varsinkin verkkokeskusteluissa, on häiritsevyyden diskurssi. Kyseinen diskurssi muodostui korostamaan kerjäläisten läsnäolollaan aiheuttamia haittoja ja häiriötekijöitä. Keskustelussa kerjäämisen ei katsota kuuluvan suomalaiseen katukulttuuriin tai yhteiskuntaan. ”Kerjääminen ei kuulu suomalaiseen yhteiskuntaan, eikä Helsingin tai muiden suomalaisten kaupunkien katukuvaan.”²²³ Taustalla lienee ajatus, että kenenkään ei tarvitse kerjätä, koska apua on saatavilla muualta yhteiskunnan tukiverkoston ansiosta. Toisaalta häiritsevyys voi johtua myös kerjäämisen ”liian näkyväksi tulemisesta” eli toisin sanoen, kun köyhyyden ongelma on koko ajan nähtävillä, se voi herättää paremmin toimeentulevissa ihmisissä monenlaisia tunteita.

Kun kerjäläiset asettuvat kadulle, he ottavat paikkansa yleensä mahdollisimman keskeisiltä ja vilkkailta kaduilta. Toisin sanoen he asettuvat kaupunkien pääostokaduille putiikkien ja merkkiliikkeiden läheisyyteen. Samaan aikaan kuluttamisesta on tullut osa nykyihmisten itseilmaisua, jota toteutetaan kaupoissa ja, jota osoitetaan ulospäin merkkivaatteilla ja -tuotteilla. Erilaisten tuotteiden ostamisella sekä rakennetaan omaa identiteettiä että viestitetään sitä ulospäin.²²⁴ Kerjääminen puolestaan ilmiönä konkretisoi toisen ihmisen köyhyyden. Tässä tilanteessa, tilassa ja visuaalisen järjestyksen piirissä kohtaavat kerjäläisten köyhyys ja suomalaisten kulutuskulttuuri, mikä väistämättä aiheuttaa jännitettä. Kohtaaminen kadulla voi synnyttää monenlaisia tunteita, kuten häpeää (sekä omasta hyväosaisuudesta että kerjäläisen toiminnan

²²² HS Keskustelu 31.8.2008.

²²³ HS Keskustelu 9.1.2008.

²²⁴ Räsänen 2000, 229; Lehtimäki & Suoranta 2006, 346.

vuoksi), huonoa omaatuntoa, ylimielisyyttä, kysymyksiä tai pelkoa. Kohtaaminen jää myös mieleen ja herättää kysymyksiä.

Tässä yhteydessä kerjäläiset tulevat yksityisen ja julkisen alueen rajapinnalle. Seuraavat toteamukset verkkokeskusteluista kuvaavat tätä tilan ja siihen liitettyjen odotusten rikkoutumista sekä sitä seurannutta reaktiota. ”Kyllä Suomessa pitää saada kävellä rauhassa, ilman että joku mankuu rahaa käsi ojossa.”²²⁵ Kerjäläiset rikkovat tilan ulottuvuutta valtaamalla alaa katukuvassa. Kerjäläiset asettuvat tilaan ja tulevat esille rikkomalla sen olemassa olevan järjestyksen ja olemuksen. Vaikka katu on tilana julkinen, siihen eivät suomalaisten mielikuvissa kuulu polvillaan kerjäävät kerjäläiset. Näin ollen reaktio on ärtynyt ja kielteinen kerjäämistä kohtaa, kuten sitaatin loppuosa paljastaa. Kyse on siten tilasta ja sen hallinnasta. Kenellä on oikeus tulla näkyväksi ja ottaa tila haltuunsa?

Osa kirjoittajista on huolissaan turistien saamasta Suomi-kuvasta, jos katujen varsilla on paljon kerjäläisiä. ”Kerjääminen antaa tästä maasta ja sen kaupungeista aika huonon kuvan satunnaiselle matkailijalle.”²²⁶ Saman kielteisen merkityksen kerjäläisiin liittää myös seuraava keskustelija: ”Varkaita ja systeemin hyväksikäyttäjää koko poppoo... pilaavat vähäisenkin Suomi-kuvan mitä nyt vielä mahdollisesti jäljellä onkaan.”²²⁷ Tässä muodossa huoli kohdistuu siihen, mitä muut ajattelevat Suomesta. Mielenkiintoista onkin, miksi kerjäläiset ”antavat huonon kuvan Suomesta”, sillä onhan lähestulkoon kaikissa Euroopan suurissa kaupungeissa kerjäläisiä? Mahdollinen vastaus voi löytyä Douglasin esittämästä lian ajatuksesta²²⁸. Toisin sanoen ihmiset kokevat, että kerjäläiset ovat Suomessa ikään kuin väärässä paikassa. Kerjäläiset rikkovat ihmisten käsitystä siitä, mitä kaduilla saa tehdä tai kuka siellä saa oleskella. Kerjäläiset eivät asetu osaksi niitä normeja, joilla suomalaiset määrittävät ympäristöönsä, joten kerjäläiset tulisi väärään paikkaan joutuneen lian lailla huuhtoa piiloon.

Suomeen saapuneet romanialaiset hankkivat toimeentuloa kerjäämisen lisäksi myös esimerkiksi ruusuja ja rihkamaa myymällä. Tällöin vastakkain asettuu kaksi erityylistä tapaa olla osa visuaalista järjestystä. Toisaalta kerjäläiset istuvat passiivisesti kadulla ikään kuin syrjässä itse tapahtumista, jolloin he itse jättäytyvät taka-alalle. Tämänkaltainen passiivinen hahmo herättää, mikä oletettavasti on tavoitteenakin, sääliä ja hämmennystä ihmisissä²²⁹. Vastaavasti ruusunmyyjät ovat itse aktiivisia

²²⁵ HS Keskustelu 9.1.2008.

²²⁶ HS Keskustelu 10.1.2008.

²²⁷ HS Keskustelu 21.10.2007.

²²⁸ Douglas 2000, 85–86.

²²⁹ Esim. HS keskustelu 9.1.2008.

eli he ottavat eri tavalla ympäröivän tilan haltuun. Samalla he antavat itsestään huomattavasti aggressiivisemmän kuvan kuin passiiviset kerjäläiset. Passiivisuus sopii paremmin suomalaiseen kulttuuriperintöön kuuluvan nöyrän, mutta ylpeän köyhän kuvaan. Olemalla huomaamaton kerjäläinen ei tuo itseään esille, jolloin voidaan ajatella, että hänellä on kaikesta asennon ja olemuksen viestittämästä nöyryydestä huolimatta kuitenkin hiven ylpeyttä. Toisaalta osalla kerjäläisistä, jotka myös istuvat, on tapana vaikertaa kerjätessään, mikä siirtää tätä kehikkoa paikaltaan. Aggressiivisuus rikkoo tätä nöyryyden kaava, jolloin he helposti herättävät suurempaa närkästystä.

Seuraava sitaatti on poimittu aineiston verkkokeskustelusta ja se kuvaa kommentoijan näkemystä kerjäläisten ruumiinkielestä. *”Itseäni ärsyttää rukoiluasento jonka ammattikerjääjät lähes poikkeuksetta ottavat tehdessään töitä.”*²³⁰ Ihmiset kommunikoivat kielen lisäksi myös sanattoman viestinnän avulla. Tällöin he viestittävät kehollaan, eleillään, ilmeillään ja olemuksellaan erilaisia sanomia. Esimerkiksi katse liittyy toisen ihmisen tunnustamiseen vuorovaikutuksen osapuoleksi. Kääntämällä katseen pois, jätämme toisen ihmisen huomioimatta ja ilmaisemme ettemme halua kommunikoida hänen kanssaan. Sitä mitä ei ”nähdä”, ei ole olemassa. Huomiotta jättämiseen liittyy myös marginalisointi. Marginaaliin suljetun ihmisen on vaikea enää tulla nähdyksi tai ainakaan saada omaa ääntään kuuluville. Samaan aikaan, kun katse rakentaa ihmisten välistä vuorovaikutusta, se rakentaa myös vuorovaikutuksessa olevien subjektien minuutta. Myös sanaton kommunikaatio on läsnä kaikkialla. Non-verbaali kommunikaatio sisältää lukuisia eri osa-alueita, kuten kasvojen ilmeet, ruumiin asento ja pukeutuminen. Kerjäläisten kohdalla heidän olemuksensa ja varsinkin kasvojen ilmeensä viestittää kärsimystä tai alistuneisuutta. Ruumiinkieli siis rakentuu eri osista, sillä on visuaalinen järjestyksensä, joka vaikuttaa yksilöiden toimintaan, käyttäytymiseen ja identiteetin muotoutumiseen.²³¹

6.2.7. *Humaaniusdiskurssi*

Suhtautuminen kerjäämiseen liittyviin inhimillisiin näkökulmiin sai ristiriitaisen vastaanoton verkkokeskustelussa. Toisaalta keskustelijat katsoivat, että kerjääminen ei ole ihmisarvoista toimintaa. Toisaalta keskustelijat kuitenkin tuomitsivat rahan antamisen ja pyrkivät tukeutumaan yhteiskunnan tarjoamiin köyhien turvaverkkoihin avun lähteenä.

²³⁰ HS keskustelu 9.1.2008.

²³¹ Seppänen 2001, 99, 101, 103.

”Mielestäni ei pidä antaa kerjäläisille rahaa, sillä se on jollain tapaa asian hyväksymistä. Kerjääminen ei ole ihmisarvoista toimintaa eikä sitä siksi pidä tukea. Miksi nämä ihmiset eivät hakeudu muiden maahanmuuttajien tapaan niiden tukien piiriin, jotka heille kuuluvat? Ja sitä kautta työnhakijoiksi jne. Kenenkään ei Suomessa ole tarpeen kerjätä, kyllä apua löytyy hädänalaisille muutenkin.”²³²

Kuten tästä huomataan, suhtautuminen on erittäin monitahoista ja jännitteistä. Tämä korostuu entisestään, kun keskustelija toteaa, että kenenkään ei tarvitse Suomessa kerjätä. Tämä kuvaa, kuinka vaikea keskustelijan on hyväksyä kerjäläisten ilmestyminen osaksi arkista katukuvaa. Samalla se myös heijastaa uskoa yhteiskunnan voimavaroihin auttaa kaikkia köyhiä, kansalaisuudesta riippumatta. Mielenkiintoinen on myös keskustelijan maahanmuuttajien ja kerjäläisten rinnastaminen. Kenties tämä viestii ihmisten vaikeudesta erottaa erilaisten Suomeen saapuvien tulijoiden asema ja oikeudet toisistaan.

Toisaalta keskustelijat eivät pyrkineet kieltämään romanien köyhyyttä ja heidän kohtaamaansa syrjintää. *”Romanien hätä on oikea. Nälkä, kylmyys, sairaus, vaarat ovat kaikki todellisia.”²³³* Ihmiset siis tiedostavat romanien avun tarpeen, mutta keinoja tilanteen ratkaisuksi ei osata nimetä. Monet kirjoittajat nostivat lisäksi esille kerjäläislasten huonot olot ja niihin puuttumista vaadittiinkin kirjoituksissa laajalti.²³⁴ Samalla kun viranomaisten puheen diskursseissa esiintyi juuri vahva pyrkimys tilanteen ratkaisuun, verkkokeskustelussa humaaniusdiskurssin osalta konkreettisiin ratkaisun keinoihin ei paneuduta. *”Ollaan me suomalaiset todella kylmiä. Jos asuu sillan alla teltassa yöt suomalaisessa kalseassa talvessa, ei kai näitä onnettomia enää potkia tarvitse.”²³⁵*

6.3. Suomen romanien suhtautuminen kerjäläisiin

Koska Suomeen vuosien 2007–2008 aikana saapuneet romanialaiset kerjäläiset ovat etniseltä taustaltaan romaneja, tarkastelen tässä yhteydessä Suomen romaniväestön suhtautumista tulijoihin. Miten Suomen romanit suhtautuvat romanikerjäläisten saapumiseen, ja katsovatko he velvollisuudekseen auttaa heikommassa asemassa olevia romaneja? Lisäksi on myös kiinnostavaa tarkastella, miten he ovat julkisuudessa tuoneet mielipiteitään esille.

²³² HS Keskustelu 20.10.2007.

²³³ HS Keskustelu 2.2.2008.

²³⁴ Esim. HS Keskustelu 21.10.2007.

²³⁵ HS Keskustelu 2.2.2008.

Suomen romaneilla on vahva ryhmäidentiteetti, joka perustuu osin heidän etniseen taustaansa ja osin heidän kokemaansa vuosisatoja jatkuneeseen syrjintään. Romanien kokemukset ovat johtaneet romaniyhteisön pitämään kiinni perinteisestä romani-identiteetistään.²³⁶ Osoituksena tästä ovat pyrkimykset säilyttää perinteiset tavat ja romanikulttuuri. Romanit ovatkin Suomessa ennen kaikkea tukeutuneet omaan yhteisöönsä, mistä johtuen esimerkiksi suhtautuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen auktoriteetteihin on perinteisesti ollut löyhää. Suomen romanit ovat ensisijaisesti identifioituneet omaan ryhmäänsä ja ennen kaikkea sukuunsa ja perheeseensä. Vahvan identiteetin on nähty suojaavaan ryhmän ulkopuolisten eli suomalaisen valtaväestön aiheuttamilta paineilta.²³⁷ Miten Suomen romanit sitten ovat suhtautuneet saapuviin Romanian romaneihin?

Romanitaustaisten henkilöiden saapuminen Suomeen on herättänyt Suomen romaneissa ristiriitaisia näkemyksiä. Kerjäläiskeskustelun kuluessa Suomen romanit identifioituvat suomalaisuuteen eivätkä yhteiseen etniseen taustaan romanikerjäläisten kanssa.

”He ovat meille kaukainen sukulaiskansa kuten eestiläiset ja marit suomalaisille. Suomen romanit suhtautuvat Romanian romaneihin hyvin varovaisesti. Me olemme ennen kaikkea suomalaisia, vaikka romanialaisten kanssa onkin yhteinen etninen tausta. Ei meillä ole edes yhteistä kieltä.”²³⁸

”Suomen romanien sosiaalinen ja taloudellinen asema on aivan erilainen kuin Romanian romanien. Samoin sivistyksellinen puoli on aivan toista. Siksi ei ole vaarana, että laitetaan yhtäläisyysmerkkejä eri maiden romanien välille.”²³⁹

Edellä olevissa sitaateissa korostuu kansallinen näkökulma aiheeseen, sillä tässä yhteydessä Suomen romanit korostavat kuulumistaan osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Toisin sanoen he korostavat erilaisuuttaan suhteessa Romaniasta saapuneisiin romaneihin. Perusteluna käytetään yhteisen kielen puuttumista sekä sosiaalisia ja taloudellisia näkökulmia. Kieleen vetoava argumentaatio herättää vahvan signaalin, sillä kieli on erityisesti Suomessa nähty tärkeässä roolissa kansallisen yhteyden rakentajana. Sama näkemys toistuu myös seuraavassa kommentissa. *”Suomen romanit ja kerjäläiset ovat aivan erillään. Yhteistä kieltäkään ei ole.”²⁴⁰*

Suomen romanien suhtautuminen perustunee osaltaan ajatukseen oman perheen ja suvun ensisijaisuuteen. Heillä ei ole yhteyttä Romanian romaneihin, mikäli huomioon ei oteta etnistä taustaa. Tästä johtuen ilmeisesti myöskään auttamisvelvollisuutta ei koeta olevan. Näin etnisen

²³⁶ Sosiaali- ja terveysministeriön esite 2004.

²³⁷ Ks. tarkemmin Grönfors 1981.

²³⁸ Kotimaa 12.7.2008.

²³⁹ Uusisuomi 19.7.2008.

²⁴⁰ Helsingin Sanomat 10.1.2008.

taustan merkitys tässä yhteydessä vähenee. Suomen romanit osallistuvat Euroopan komission alaisen romanifoorumin toimintaan, jonka tavoitteena on juuri romanien olosuhteiden parantaminen ympäri Eurooppaa. Tässä suhteessa on hämmentävää, että Suomen romanit eivät ole ottaneet voimakkaammin julkisuudessa kantaa kerjäläisten saapumiseen ja vaatineet heidän auttamistaan. Suomen romanien suhtautumisesta kerjäläisiin ei Helsingin Sanomien uutisoinnissa käsitelty tarkastelujakson aikana kahta uutista lukuun ottamatta.

Suomen romanien hiljaisuuden taustalla voi olla pelko Suomen romanien aseman huonontumisesta ja erilaisen syrjinnän lisääntymisestä kerjäläisten myötä. ”Romanien oikeudet ovat olleet pitkän ponnistelun ja vaikean työn tulosta. Kun kuvaan tulee tuntematon tekijä, se saattaa keikauttaa myös meidän tasapainoamme.”²⁴¹ Kommentista on luettavissa huoli jo omien saavutettujen oikeuksien menettämisestä. Kun vielä saapuvia kerjäläisiä kuvaillaan ”tuntemattomaksi tekijäksi”, korostuu huolestuneisuus Suomen romanien aseman puolesta.

6.4. Romanikerjäläiset – äänettämiä mediassa?

Kerjäläisten näkökulmaa ja olosuhteita Suomessa ja Romaniassa tuodaan esille useassa suuressa uutisessa Helsingin Sanomissa.²⁴² Näissä artikkeleissa pääpaino on kerjäläisten olosuhteissa ja kerjäämisen perusteluissa. Oheisia juttuja kuvittavat suuret valokuvat niin sillan alla sijaitsevasta telttakodista kuin kerjäläisistä kerjäämässä kaupungilla. Kerjäläiset pääsevät kertomaan omat perustelunsa kerjäämiselle ja myös mielipiteensä Suomesta. Mielenkiintoista on, että lähes kaikki artikkelit kertovat samoista kerjäläisistä, joten Helsingin Sanomien perusteella lukijaa ei tutustuteta kovinkaan suureen kerjäläisten joukkoon, vaikka uutisoinnin ja luotujen mielikuvien perusteella Suomessa oleskelee suuri joukko kerjääviä romaneja. Toisaalta uutisointi pysyy melko pinnallisella tasolla sen esitellessä kerjäläisten ilmiselvää köyhyyttä ja syrjintää sekä sitä seurannutta tarvetta ansaita rahaa kerjäämällä. Muuta selitystä kerjäämiselle ei esitetä.

Toinen näkökulma ovat uutiset, jotka käsittelevät romanien oloja kotimaassaan Romaniassa.²⁴³ Näissä artikkeleissa kerrotaan romanien asumis- ja elinoloista Romaniassa. Esille tuodaan romanien kokema syrjintä ja ongelmat koulutuksen suhteen kotimaassaan. Uutisoinnissa siis tuodaan esille romanien köyhyys, jota myös pidetään kerjäläisyyden suurimpana taustatekijänä. Tämänkaltainen

²⁴¹ Kotimaa 12.7.2008.

²⁴² Esimerkiksi Helsingin Sanomat 2.2.2008; Helsingin Sanomat 16.2.2008.

²⁴³ Helsingin Sanomat 16.2.2008; Helsingin Sanomat 19.2.2008; Helsingin Sanomat 22.2.2008; Helsingin Sanomat 1.3.2008; Helsingin Sanomat 5.9.2008.

uutisointi asettaa viranomaisten formaaliuden rinnalle lukijalle aineksia pohtia romanien asemaa Romaniassa ja kerjäläisyyden taustalla olevia syitä. Toisaalta se kuitenkin sulkee romanit edelleen suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelle, sillä jutut ohjaavat lukijaa romanien lähtömaan kurjuuden äärelle. Tämä taas tukee ajatusta heidän auttamisestaan kotimaassaan. Toisin sanoen tämä voidaan nähdä viitteenä lukijan ohjaamisesta tietynlaiseen tulkintaan. Toisaalta näin välttyään myös pohtimasta muita kuin viranomaisten esittämiä mahdollisuuksia romanien auttamiseksi.

Kaiken kaikkiaan romanikerjäläiset eivät kuitenkaan saa yhtä paljon näkyvyyttä kuin viranomaiset. Uutisoinnissa korostuu suomalaisten näkökulma, joka painaa romanit äänettömyyteen. Suomalaiset vievät keskustelua ja uutisointia eteenpäin, jolloin se rakentuu ja rakentaa ennen kaikkea 'meidän suomalaisten' sosiaalista todellisuutta. Uutisointi ei tuota vastaavia käsityksiä romaneiden ajatuksista tai kokemuksista, sillä keskeiseksi tekijäksi muodostuu heidän kerjäämisensä kuvaus. Näin uutisointi, osin tahattomasti, lyö romaneihin entistä pahemmin köyhyyden ja syrjäytyneisyyden leiman marginalisoiden heitä entisestään. Näissä jutuissa ei pureuduta itse kerjäämiseen ja siihen, kuinka romanit sen kokevat. Toisaalta uutisointi kuitenkin antaa heille mahdollisuuden perustella omaa toimintaansa sekä kertoa omista taustoistaan. Tosin omin taustojen kertomisen yhteydessä kirjoituksissa kyseenalaistetaan toisinaan romanien kertomusten aitous²⁴⁴. Tämä ohjaa myös lukijaa suhtautumaan varauksella kerjäläisten sanomaan. Vastaavanlaista kritiikkiä ei lehdessä esitetä viranomaisten puhetta kohtaan. Mielenkiintoista olisi myös pohtia, sortuvatko jutut romanien stereotyyppiseen esittämiseen kuvatessaan heidät osassa artikkeleja kaikesta huolimatta ”iloisina ja vitsailevina mustalaisina”?²⁴⁵ Monissa vanhoissa suomalaisissa kuvauksissahan romanit olivat köyhiä kiertolaisia, joiden elämä oli köyhyydestä huolimatta naurun ja laulun täyteistä.²⁴⁶

²⁴⁴ Helsingin Sanomat 6.1.2008.

²⁴⁵ Helsingin Sanomat 2.2.2008.

²⁴⁶ Esimerkiksi vanhoissa suomalaisissa elokuvissa, kuten Kulkurin valssi (1941) tai Muhoksen mimmi (1952).

7. PÄÄTELMÄT

7.1. Viranomaiset suunnannäyttäjinä

Aineistoa analysoidessani havaitsin viranomaispuheessa viisi keskeistä diskurssia. Nämä olivat uhka-, turvallisuus-, hallinta-, ratkaisu- sekä humaaniusdiskurssit. Osittain diskurssit limittyivät ja sekoittuivat toisiinsa. Viranomaisten diskursseissa kerjäläisyys näyttäytyy Suomelle ehdottoman kielteisenä asiana. Viranomaiset näkevät oman toimintansa ja varhaisen tilanteeseen puuttumisen välttämättömänä, jotta suomalaisia pystytään suojelemaan ilmiöltä. Viranomaisten puheenvuoroissa ja diskursseissa on vahva pyrkimys asioiden esittämiseen yksiselitteisinä ja kiistattomina ”totuuksina”. Oman toiminnan katsotaan perustuvan ohjeisiin ja Suomen lakeihin. Tällöin kuitenkin unohdetaan asiaan liittyvät inhimilliset ja moraaliset kysymykset. Tarkastelujakson aikana humaaniusdiskurssin eri osia lukuun ottamatta Romanian romanien tilannetta ei käsitelty viranomaisten puheenvuoroissa esimerkiksi ihmisoikeuksien näkökulmasta. Tämä diskurssien ehdottomuus ilmiötä kohtaan tekee niistä melko yksipuolisia ja toisaalta myös vahvoja suhteessa heikompiin diskursseihin.

Viranomaisten kannanotot ovat toistoa, jotka rakentavat samankaltaisia diskursseja uutisesta toiseen. Näkökulma asiaan pysyy samana huolimatta viranomaistahon muutoksesta. Tämä on mielenkiintoista, sillä harvoin viranomaiset ovat yksimielisiä, vaan myös he kamppailevat mahdollisuudesta tuoda omat mielipiteensä julki. Osin kerjäläiskeskustelun viranomaisdiskurssien yhdenmukaisuus voi johtua viranomaisten samantyylisistä toimialoista (esimerkiksi poliisi- ja sosiaaliviranomaiset). Viranomaisten rakentaessa omia diskurssejaan he pyrkivät ohjaamaan keskustelua haluamaansa suuntaan samalla, kun he ottivat itselleen tilanteen määrittely- ja toimintavallan. Viranomaiset pääsivät määrittelemään alusta asti, mistä ilmiössä on kyse ja keitä kerjäläiset ovat. Viranomaiset myös saivat paljon tilaa esitellä omia ratkaisukeinojaan tilanteen hoitamiseksi. Tämä johtuu ainakin osittain viranomaisten roolista tiedotusvälineiden vakiolähteinä. Tarkastelujakson aikana viranomaiset pysyivät koko ajan uutisoinnin keskiössä, koska uutisointi seurasi tarkasti heidän toimiaan kerjäläisten suhteen.

Viranomaisten puheenvuoroissa nousivat esille ongelmalähtöiset näkökulmat. Erityisesti puheenvuoroissa korostui uhkaksi koettu kerjäläisten määrän odotettu lisääntyminen ja siihen liittyvät kielteiset seuraukset. Kerjäläisyyteen liitettiin lisäksi pelko rikollisuuden lisääntymisestä ja toiminnan organisoituneisuudesta. Organisoituneisuutta perusteltiin sillä, että kerjäämispaikat ja -

vuorot olisi jaettu kerjäläisten kesken. Viranomaiset kuitenkin toivat esille, että he eivät ole saaneet todisteita tai viitteitä, että kerjäläiset olisivat järjestäytyneen rikollisuuden uhreja tai tekisivät yhteistyötä rikollisjärjestöjen kanssa. Uutisoinnin edetessä viranomaisten puheessa tapahtui siirtymää kerjäläisyyden tunnistamisesta ja määrittelystä tilanteen hallinnan ja ratkaisuvaihtoehtojen pohdintaan. Viranomaisten ratkaisudiskurssin sisällä syntyi jännite ratkaisun ja toimintamahdollisuuksien välille. Toisaalta viranomaiset esittivät erilaisia ratkaisuja tilanteen hoitamiseksi, ja toisaalta he korostivat toimintamahdollisuuksiensa rajallisuutta.

Verkkokeskusteluissa diskurssit osoittautuivat viranomaispuheita moniäänisemmiksi, vaikka myös verkkokeskustelussa uhan, hallinnan, ratkaisun ja humaaniuden diskurssit ilmenivät aivan kuten viranomaistenkin puheissa. Näistä varsinkin uhan diskurssi oli vahva, sillä kerjäläiset koettiin uhkana suomalaisten turvallisuudelle. Turvallisuuden puolestaan liitettiin niin rikollisuuden kuin kerjäläisten määrän lisääntyminen.

Viranomaisten puheessa ja verkkokeskusteluissa eri diskurssit sekoittuivat osin toisiinsa. Tämä seikka johtuu diskurssien toisilleen muodostamista vastinpareista. Aineistossa esimerkiksi uhkaa ja turvallisuutta käsittelevät diskurssit kietoutuvat yhteen, sillä uhka tarvitsee torjutuksi tullakseen turvallisuutta käsitteleviä elementtejä. Keskeinen jännitepari uhka- ja turvallisuusdiskurssien sisällä puolestaan muodostui huijaavan kerjäläisen ja hyväuskoisen suomalaisen välille. Tämä oli mielenkiintoista, sillä viranomaisten puheissa ja verkkokeskusteluissa ei uskottu ihmisten kykyyn ymmärtää tilannetta ja sen eri puolia. Samalla tavalla tilanteen hallinnan ja ratkaisun diskurssit limittyvät toisiinsa, sillä niissä molemmissa esitetään mahdollisia toimintavaihtoehtoja tilanteelle. Hivenen näistä neljästä irrallaan on sekä viranomaisten puheissa että verkkokeskustelussa humaaniusdiskurssi, jonka avulla pyrittiin etsimään inhimillisempää lähestymistapaa suhteessa kerjäläisiin. Tässä ei kuitenkaan onnistuttu, sillä varsinkin viranomaisdiskursseissa humaaniusdiskurssi jää muiden jalkoihin.

Sen sijaan verkkokeskustelussa nousi myös diskursseja, joita ei viranomaisten puheiden yhteydessä ilmennyt. Sekä häiritsevyyden, hyvinvointivaltion että suomalaisten ”ominaispiirteiden” diskurssit ilmenivät vain verkkokeskustelun yhteydessä. Näistä varsinkin viimeksi mainitulle diskurssille oli ominaista pyrkimys asettaa suomalaiset ja kerjäläiset voimakkaasti vastakkain. Tämä vastakkainasettelu korosti kerjäläisten erilaisuutta suhteessa suomalaisiin ja suomalaiseen kulttuuriin. Erontekojen seurauksena kerjäläiset nähtiin ’toisina’, jotka olivat täysin erillään suomalaisista ja suomalaisesta yhteiskunnasta. Lisäksi nämä diskurssit tukivat ennen kaikkea suomalaisten omaa identiteetin rakentamista korostamalla esimerkiksi suomalaisten ahkeruutta

suhteessa kerjäläisten oletettuun laiskuuteen tai ottamalla kantaa siihen, mitä ”normaali” suomalainen elämäntapa pitää sisällään. Mielenkiintoista oli myös kerjäämiseen voimakkaasti liitetty epärehellisyyden ja huijauksen leima. Tälle osaselityksenä voi olla suomalaisten vahvasti kokema työn merkitys. Koska kerjäämistä ei pidetä ”rehellisenä” ansaitsemistapana, se loukkaa suomalaisten käsityksiä hyväksyttävästä työstä ja ansioiden hankintatavasta. Näin reaktioista muodostuu voimakkaita. Kyse on myös siitä, että kerjäläiset rikkovat läsnäolollaan sitä asioiden kansallista, kulttuurista ja sosiaalista järjestystä, johon suomalaiset ovat tottuneet. Edellä kuvatut erilaisuutta korostavat erottelut vaikeuttavat kerjäläisten asemaa, sillä toiseuttaminen voi johtaa entistä kielteisempään asennoitumiseen.

Verkkokeskustelujen määrällinen runsaus osoittaa, että kerjäläisten tulo Suomeen on herättänyt ihmisissä mielipiteitä. Olipa keskustelijoiden osallistumisen motiivi poliittinen tai ei, verkkokeskustelut tarjosivat hedelmällisen tarkastelukohteen erilaisten diskurssien muotoutumisesta. Verkkokeskustelun diskurssien perusteella kerjäläiset ja kerjääminen näyttää rikkovan suomalaisten käsityksiä hyväksytyistä tavoista ja normeista.

7.2. Moniäänisyydestä yksipuolisuuteen

Viranomaispuheen diskurssien yksipuolisuuden taustalla voi olla useita tekijöitä. Ensinnäkin viranomaiset ovat kommentoimassa asiaa viranomaisstatuksensa perusteella, jolloin heidän toimintansa ja lausuntonsa ovat sidottuja perusteiltaan hallinnollisiin instituutioihin. Toisin sanoen he eivät edusta itseään vaan tahoja, jossa he työskentelevät. Viranomaiset pyrkivät nähdäkseen määrittelemään ”ongelman”, jotta he pystyvät myös tarjoamaan siihen heille sopivia ratkaisuehdotuksia. Tämä kaventaa huomattavasti sitä tilaa, jossa ihmiset itse luovat mielipiteitään asian suhteen. Tällä diskurssien yksipuolisuudella voi olla kauaskantoisia sosiaalisia ja poliittisia seurauksia, sillä viranomaisten yksipuolisten diskurssien rakentaminen voi johtaa yhteiskunnallisen keskustelun hiljentämiseen. Kun koko kerjäläisilmiöstä muodostuu uhka Suomelle ja suomalaisille, vastakkaisten diskurssien esiin tuominen on huomattavasti vaikeampaa.

Antamalla valmiita ratkaisuita asian suhteen, viranomaiset passivoivat lukijaa pysymään ”yhteisesti hyväksytyjen” näkökulmien takana. Viranomaiset eivät halua antaa kansalaisille aktiivista roolia kerjäläisyyden määrittelyssä tai asian ratkaisussa. Asiasta kiinnostuneilla on kuitenkin mahdollisuus osallistua keskusteluun verkkosivujen kautta, jolloin he saavat näkökulmansa esille. Toisaalta viranomaisten diskurssit ovat esillä myös verkkokeskustelussa, jolloin diskurssien yksimielisyys

pyrkii korostumaan entisestään. Diskurssien yksimielisyys voi antaa verkkokeskustelijoille mahdollisuuden kokea olevansa yhtenäinen ryhmä, joka torjuu uhkaksi kokemaansa ilmiötä. Toisin sanoen keskustelijat voivat kokea samaistuvansa osaksi suurempaa suomalaisten joukkoa ja siten tuottaa myös määritelmää omasta identiteetistään suomalaisina.

7.3. Kerjäläiset yhteiskunnan marginaalissa

Molemmat diskurssien rakentumisen foorumit ovat romanialaisten romanikerjäläisten tavoittamattomissa, jolloin asetelmasta muodostuu hierarkkinen jo lähtökohdiltaan. Kielteiset diskurssit saavuttivat tarkastelujaksolla hallitsevan aseman, sillä niiden haastajat eivät päässeet ääneen. Helsingin Sanomat uutisoi Vapaa liikkuvuus-verkoston toimista majoittaa kerjäläisiä, mutta tällöinkin viranomaiset olivat esillä vahvistamassa omia diskurssejaan. Näin myös kerjäläisten puolestapuhujat jäivät osittain marginaaliin. Kerjäläisten omia näkemyksiä viranomaiset eivät ota huomioon. Keskustelun diskurssi pyrkivät työntämään kerjäläiset marginaaliin. Tyypilliseksi polarisoituneeksi asetelmaksi keskustelussa muotoutui me suomalaiset ja nuo kerjäläiset. Vastakkainasettelua esiintyi kaikissa diskursseissa. Vastakkainasettelu nousi esille esimerkiksi arvioitaessa romanikerjäläisten tarkoitusperiä. Siinä missä suomalainen ansaitsee elantonsa rehellisellä työllä, kerjäläinen on epärehellinen ja laiska. Asetelma on siis jo lähtökohtaisesti jännittynyt.

Viranomaisten saavat omat näkemyksensä esitettyä Helsingin Sanomissa toistuvasti. Toiston lisäksi heidän puheidensa painoarvoa korostaa niiden vahva ”tosiasioihin” pohjautuvat näkemys. Viranomaisten puhe on sävyltään melko ehdotonta. Tämä johtuu osittain heidän asemastaan tilanteen ratkaisijoina ja toimintamallien muokkaajina. Näillä keinoin viranomaiset pystyvät marginalisoimaan kerjäläisiä. Viranomaisten diskurssien muuttuminen ainoaksi mahdolliseksi tavaksi käsitellä kerjäläisyyttä voi olla kauaskantoisia seurauksia sekä kerjäläisten kohtelun että suomalaisten itsensä kannalta. Viranomaisten diskurssit heijastuivat myös verkkokeskustelussa, joka moniäänisemmistä lähtökohdistaan huolimatta rakentui samankaltaisista diskursseista kuin viranomaistenkin puheet. Näin kerjäläisiä ja kerjäämistä käsittelevistä diskursseista muodostuu melko yhdenmukaista sosiaalisesta todellisuutta tuottava. Sekä viranomaisten että verkkokeskustelujen diskurssit vetoavat suomalaisten, ainakin jollakin tasolla, yhteisesti jakamiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin käsityksiin esimerkiksi suomalaisuudesta. Keskustelua hallinneiden diskurssien merkitykset olivat kielteisiä kerjäläisille. Tämän yleisen kielteisyyden seurauksena vaihtoehtoisten lähestymistapojen esittäminen ja löytäminen voi olla tulevaisuudessa hankalaa.

Tutkimuksessani yhteiskunnallisella kontekstilla on keskeinen asema, sillä tavoitteenani on ollut hahmottaa laajasti sitä tilaa, missä ja millaisin perustein keskustelua on käyty. Tarkastelujakson aikana yhteiskunnallista keskustelua leimaa yksipuolisuus. Keskustelussa viranomaiset olivat johtavassa asemassa. Samaan aikaan laajempi poliittisten päättäjien keskustelu jäi puuttumaan lähes kokonaan. Tämä kuvastaa monella tavalla asian vaikeutta. Viranomaiset, poliittiset päättäjät Suomessa, Romania ja Euroopan unioni ohjaavat vastuuta tilanteesta toisilleen, jolloin vastuu tilanteen hoitamisesta ja ihmisten auttamisesta ei näytä kuuluvan kenellekään. Kun kerjäläisten tulon ongelmallisuutta korostetaan ja se nähdään myös itse romanien kannalta vakavana ongelmana, on erikoista, että kukaan ei ole valmis ottamaan vastuuta. Tiedotusvälineiden tehtäväksi muodostuu asian esillä pitäminen. Näin tehdessään se kuitenkin keskittyy vahvasti tuomaan esille viranomaisten näkökulmia, mikä vaikuttaa myös laajempaan keskusteluun asian tiimoilta.

Keskusteluissa suomalaisuus ja suomalainen kulttuuri näyttävät normina, joita vasten myös kerjäläisiä ja kerjäämistä peilataan. Käydystä keskustelusta heijastuu kyvyttömyys havainnoida asiaa muista lähtökohdista. Kerjäläisiä ei haluta tai pystytä näkemään muutoin kuin massiivisena maahan vyöryvänä ihmisten joukkona, josta tulee päästä mahdollisimman nopeasti eroon. Kerjäläiskeskustelulle on ominaista, että kerjäläiset halutaan kasata massaksi, jota on mahdollisimman helppo käsitellä lain ja ohjeiden mukaisesti. Käydyssä keskustelussa paljastuu ennen kaikkea pyrkimys säilyttää suomalaisen yhteiskunnan oma vallitseva järjestys suhteessa uhkaksi nähtyyn kerjäläisyyteen.

LÄHDELUETTELO

Primääriaineisto

- ”Sosiaaliviraston lastensuojelu ottaa tarkkailuun Helsingissä kerjäävien perheiden lapset.” Uutinen. Helsingin Sanomat 23.10.2007.
- ”Kerjäläisiä houkuttelee Suomeen hyvä tulotaso.” Uutinen. Helsingin Sanomat 6.1.2008.
- ”Katajanokalta löytyi kerjäläisten välinevarasto.” Uutinen. Helsingin Sanomat 6.1.2008.
- ”Helsinki pelkää kerjäläisten tulevan entistä suuremmin joukoin keväällä.” Uutinen. Helsingin Sanomat 9.1.2008.
- ”Suomen romanit ja sisäministeriö osasivat odottaa kerjäläisiä.” Uutinen. Helsingin Sanomat 10.1.2008.
- ”Helsingin keskustan romanikerjäläiset asuvat telttaleirissä sillan alla.” Uutinen. Helsingin Sanomat 2.2.2008.
- ”Lastensuojelu avusti kerjäläisäidit lapsineen kotimaahan Romaniaan.” Uutinen. Helsingin Sanomat 9.2.2008.
- ”Helsingissä lapsen kanssa kerjänneen romaninaisen kotikylä on rutiköyhä.” Uutinen. Helsingin Sanomat 16.2.2008.
- ”Harva Transilvanian romani jaksaa matkustaa edes lähimpään kaupunkiin.” Uutinen. Helsingin Sanomat 19.2.2008.
- ”Romania koettaa kitkeä kerjäläisyyden syitä.” Uutinen. Helsingin Sanomat 19.2.2008.
- ”Helsingissä kerjännyt Preda Moldovan potkittiin poissaolojen takia koulusta.” Uutinen. Helsingin Sanomat 22.2.2008.
- ”Alaikäinen kerjäläisäiti lapsineen lähetettiin perjantaina kotimaahansa Romaniaan.” Uutinen. Helsingin Sanomat 1.3.2008.
- ”Helsinkiin tulee kesällä kerjäläisten yhdyshenkilö.” Uutinen. Helsingin Sanomat 16.3.2008.
- ”Helsinki aikoo kampanjoida kerjäläisten auttamiseksi oikein.” Uutinen. Helsingin Sanomat 19.3.2008.
- ”Poliisi ei pidä kerjäämisen kriminalisointia ratkaisuna kerjäläisten kasvavaan määrään.” Uutinen. Helsingin Sanomat 4.4.2008.
- ”Italia haluaa karkottaa maasta ei-toivotut romanialaiset.” Uutinen. Helsingin Sanomat 15.5.2008.
- ”Helsingin suunnitelma kerjäläisten kadulta tavoittamiseksi valmis.” Uutinen. Helsingin Sanomat 24.5.2008.
- ”Turun poliisi ei sakotakaan kerjäläisiä.” Uutinen. Helsingin Sanomat 25.6.2008.
- ”Kerjäläiset levittäytyneet jo ympäri Suomea.” Uutinen. Helsingin Sanomat 28.5.2008.
- ”Romanikerjäläiset saivat yösijan Rajasaaren talonvaltaajilta.” Uutinen. Helsingin Sanomat 26.6.2008.
- ”Valtakunnansyyttäjän lausunto kerjäläissakoista ei ole ohje poliisille.” Uutinen. Helsingin Sanomat 26.6.2008.
- ”Liikuntavirasto haluaa romanit pois Rajasaaresta.” Uutinen. Helsingin Sanomat 27.6.2008.
- ”Helsingin kaupunki pyysi poliisia häätämään Romanian romanit Rajasaaren varastosta.” Uutinen. Helsingin Sanomat 9.7.2008.
- ”Kerjäämistä ei haluta kieltää lailla.” Uutinen. Helsingin Sanomat 11.7.2008.
- ”Vuolasranta ei kannata erillistä lainsäädäntöä Romanian kerjäläisille.” Uutinen. Kotimaa 12.7.2008.
- <http://www.kotimaa.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=5646&Itemid=38>.
- ”Kerjääminen ei ole kulttuurisidonnaista.” Uutinen. Uusisuomi 19.7.2008.
- <<http://www.uusisuomi.fi/kotimaa/30028-kerjaaminen-ei-ole-kulttuurisidonnaista>>.
- ”Helsingin kerjäläisvauva elää köyhyudessa Transilvaniassa.” Uutinen. Helsingin Sanomat 5.9.2008.

Verkkokeskustelu

Helsingin Sanomien verkkokeskustelu 20.10.–21.10.2007 *Poliisi on hämillään Helsingin kerjäläisten edessä.* www.hs.fi/keskustelu.

Helsingin Sanomien verkkokeskustelu 9.1.–10.1.2008 *Suomen romanit ja sisäministeriö osasivat odottaa kerjäläisiä.* www.hs.fi/keskustelu.

Helsingin Sanomien verkkokeskustelu 2.2.2008 *Helsingin keskustan romanikerjäläiset asuvat telttaleirissä sillan alla.* www.hs.fi/keskustelu.

Helsingin Sanomien verkkokeskustelu 24.6.–25.6.2008 *Talonvaltaajat majoittavat romanikerjäläisiä.* www.hs.fi/keskustelu.

Helsingin Sanomien verkkokeskustelu 31.8.2008 *Romanijärjestöt ovat pettäneet romanikerjäläiset.* www.hs.fi/keskustelu.

Instituutioaineistot

Täysistunnon pöytäkirja PTK 4/2008. Täysistunto ja suullinen kyselytunti 7.2.

Sekundääriaineisto

Apo, Satu (1996), *Agraarinen suomalaisuus – rasite vai resurssi.* Teoksessa Laaksonen, Pekka – Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), *Olkaamme siis suomalaisia.* Helsinki: SKS.

Berger, Peter L. – Thomas Luckmann (1994), *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen tiedonsosiologinen tutkielma.* Helsinki: Gaudeamus.

Burr, Vivien (1998), *Overview: Realism, Relativism, Social Constructionism and Discourse.* Teoksessa Parker, Ian (ed.) *Social Constructionism, Discourse and Realism.* Lontoo: Sage Publications Ltd.

Cottle, Simon (2000), *Ethnic minorities and the Media: Changing Cultural Boundaries.* Buckingham: Open University Press.

Douglas, Mary (1966/2000), *Puhtaus ja vaara Ritualistisen rajanvedon analyysi.* Tampere: Vastapaino.

Geremek, Bronislaw (1994), *Poverty a History.* (Käännös) Kolakowska, Agnieszka. Cambridge: Blackwell.

Grönfors, Martti (1981), *Suomen mustalaiskansa.* Juva: WSOY.

Fiske, John (1992), *Merkkien kieli johdatus viestinnän tutkimukseen.* Tampere: Vastapaino.

Foucault, Michel (1969/2005), *Tiedon arkeologia.* Tampere: Vastapaino.

Fält, Olavi K. (2002), *Introduction.* Teoksessa Alenius, Kari – Olavi K. Fält – Seija Jalagin (toim.), *Looking at the Other Historical Study of Images in Theory and Practise.* Acta Universitas Ouluensis B Humaniora 42. Oulu: Oulu University Press.

- Hall, Stuart (1992), *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (1999), *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Harle, Vilho (2000), *The Enemy with a Thousand Faces the Tradition of the Other in Western Political Thought and History*. Lontoo: Praeger.
- Harle, Vilho – Sami Moisio (2000), *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen, Vesa – Pirjo Hiidenmaa – Ulla Tiililä (2000), *Teksti työnä, virka kielenä*. Tampere: Gaudeamus.
- Horsti, Karina (2005), *Vierauden rajat monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Häkkinen, Antti – Vappu Ikonen – Kari Pitkänen – Hannu Soikkanen (1991), *Kun halla nälän tuskan toi miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Helsinki: WSOY.
- Häyhtiö, Tapio – Jarmo Rinne (2007), Satunnaisesta politiikosta refleksiiviseksi toimijaksi Poliittisen osallistumisen muutoksesta. *Politiikka* 49:2, 76–91.
- Jaakkola, Magdalena (2005), *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työministeriö, työpoliittinen tutkimus No. 286.
- Jokinen, Arja – Kirsi Juhila – Eero Suoninen (1993), *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja – Kirsi Juhila – Eero Suoninen (1999), *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Kimmo – Kimmo Saaristo (2002), *Suomalainen yhteiskunta*. Juva: WSOY.
- Karvonen, Erkki (1998), Ihminen ja kulttuuri eli Robinsonit asfalttiviidakossa. Teoksessa Kivikuru, Ulla-Maija – Risto Kunelius (toim.), *Viestinnän jäljillä Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Helsinki: WSOY.
- Katukerjääminen ja viranomaisyhteistyö (2008), Sisäasiainministeriön julkaisuja nro 21. Helsinki.
- Kosonen, Pekka (1995), *Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot Yhdentymistä ja hajaantumista*. Tampere: Gaudeamus.
- Kosonen, Pekka (1998), *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kunelius, Risto (2003), *Viestinnän vallassa Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin*. Helsinki: WSOY.
- Kylmänen, Marjo (toim.) (1994), *Me ja muut kulttuuri, identiteetti, toiseus*. Tampere: Vastapaino.

- Laczko, Frank – Irene Stacher – Amanda Klekowski von Koppenfels (toim.) (2002), *New Challenges for Migration Policy in Central and Eastern Europe*. Haag: TMC Asser Press.
- Lappalainen, Pertti (2008), Internet kansalaisten politiikassa. *Politiikka* 50, 9-20.
- Lehtimäki, Hanna – Juha Suoranta (2006), Lapset ja nuoret – kuluttamisen erityisasiantuntijat. *Kasvatus* 4, 346-350.
- Lehtonen, Mikko (2000), *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko (2004a), Johdanto: Säiliöstä suhdetimppuun. Teoksessa Lehtonen, Mikko – Olli Löytty – Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko (2004b), Suomi on toistettua maata. Teoksessa Lehtonen, Mikko – Olli Löytty – Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko (2004c), Suomi rajamaana. Teoksessa Lehtonen, Mikko – Olli Löytty – Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko (2004d), Vieraus ja viisaus. Teoksessa Lehtonen, Mikko – Olli Löytty – Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino.
- Lepola, Outi (2000), *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 787. Helsinki: SKS.
- Löytty, Olli (2005), Toiseus. Teoksessa Rastas, Anna – Laura Huttunen – Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.
- Matikainen, Janne (2006), Identiteetti verkossa – yhteisöllisen vuorovaikutuksen näkökulma. *Psykologia* 2, 112–122.
- Micheletti, Michele (2003), *Political Virtue and Shopping Individuals Consumerism and Collective Action*. New York: Palgrave.
- Nieminen, Hannu – Mervi Pantti (2004), *Media markkinoilla Johdatus joukkoviestintään ja sen tutkimukseen*. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Mäkinen, Virpi – Anne Birgitta Pessi (2009), *Kerjääminen eilen ja tänään Historiallisia, oikeudellisia ja sosiaalipoliittisia näkökulmia kerjäämiseen*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Paasi, Anssi (1998), Koulutus kansallisena projektina “Me” ja “muut” suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa Alasuutari, Pertti – Petri Ruuska (toim.), *Elävänä Euroopassa Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Pietikäinen, Sari (2000), *Discourses of Differentiation Ethnic Representation in Newspaper Texts*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Pietikäinen, Sari – Anne Mäntynen (2009), *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Veikko (1995), *TV-uutisista, hyvää iltaa merkityksen ulottuvuudet televisiuutisjutuissa*. Tampere: Vastapaino.

- Pietilä, Veikko (1998), Hajanaisesta moninaiseksi. Joukkoviestintätutkimuksen kehityksestä (etupäässä) angloamerikkalaisessa kulttuuripiirissä. Teoksessa Kivikuru, Ulla-Maija – Risto Kunelius (toim.), *Viestinnän jäljillä Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Helsinki: WSOY.
- Potter, Jonathan – Margaret Wetherell (1994), *Discourse and Social Psychology Beyond Attitudes and Behaviour*. Lontoo: Sage Publications Ltd.
- Pulma, Panu (1994), Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jaakkola, Jouko – Panu Pulma – Mirja Satka – Kyösti Urponen, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva – suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Jyväskylä: Gummerrus.
- Pulma, Panu (2005), Ongelmavähemmistöstä vähemmistöongelmaksi: Suomen romanipolitiikkaa 2. maailmansodan jälkeisellä ajalla. Teoksessa Häkkinen, Antti – Panu Pulma – Miikka Tervonen, *Vieraat kulkijat – tutut talot näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Pulma, Panu (2006), *Suljetut ovet Pohjoismaiden romanipolitiikkaa 1500-luvulta EU-aikaan*. Jyväskylä: Gummerrus.
- Rantanen, Päivi (1994), Hevosenkaltainen kansa – suomalaisuus topeliaanisessa diskurssissa. Teoksessa Kylmänen, Marjo (toim.), *Me ja muut kulttuuri, identiteetti, toiseus*. Tampere: Vastapaino.
- Raportti (2004), *The Situation of Roma in an Enlarged European Union Fundamental Rights & anti-discrimination*. Employment & Social affairs. European Commission.
- Rasimus, Ari (2006), *Uudet liikkeet Radikaali kansalaisaktivismi 1990-luvun Suomessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Ridell, Seija (1998), Suuri yleisön metsästys Joukkoviestinnän vastaanoton käsitteellistämisestä ja tutkimisesta 1930-luvulta nykypäiviin. Teoksessa Kivikuru, Ulla-Maija – Risto Kunelius (toim.), *Viestinnän jäljillä Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Helsinki: WSOY.
- Rogers, Nicola – Rick Scannell (2005), *Free movement of Persons in the Enlarged European Union*. Lontoo: Sweet and Maxwell Ltd.
- Ruuska, Petri (2004a), Juurien arkinen poliittisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko – Olli Löytty – Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino.
- Ruuska, Petri (2004b), Missä suomalaisuutta tulkitaan. Teoksessa Lehtonen, Mikko – Olli Löytty – Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino.
- Räsänen, Pekka (2000), Kulutusvalintojen postmodernit piirteet ja rakenteelliset reunaehdot. *Sosiologia* 3, 228-242.
- Salonen, Annamari – Susan Villa (2006), *Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa 2005*. Helsinki, Ihmisoikeusliitto.
- Saukkonen, Pasi (2007), *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: WSOY.

- Seppänen, Janne (2001), *Katseen voima kohti visuaalista lukutaitoa*. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Janne (2005), *Visuaalinen kulttuuri Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle*. Tampere: Vastapaino.
- Sihvonen, Tanja (2006), Representaatio/stimulaatio. Teoksessa Ridell, Seija – Pasi Väliäho – Tanja Sihvonen (toim.), *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino.
- Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä (2004), *Suomen romanit Finitiko romaseele*. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä nro 2. Vantaa.
- Strandberg, Kim (2004), Massornas politiska torgmöten ellen de motiverades klubbar? En studie av medborgardiskussioner på Internet. *Politiikka* 46, 17-29.
- Street, John (2001), *Mass Media, Politics and Democracy*. New York: Palgrave.
- Tanner, Arno (2000), *Keski- ja Itä-Euroopan romanit Historia, yhteisöt ja nykyolot*. Ulkomaalaisviraston julkaisuja 2. Helsinki: Edita.
- Tervonen, Miikka (2005), Elämää veitsen terällä: Kiertävien romanien ja maanviljelijöiden väliset suhteet muistelukerronnassa 1920–1960. Teoksessa Häkkinen, Antti – Panu Pulma – Miikka Tervonen, *Vieraat kulkijat – tutut talot näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Trux, Marja-Liisa (toim.) (2000), *Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä*. Helsinki: WSOY.
- Urponen, Kyösti (1994), Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jaakkola, Jouko – Panu Pulma – Mirja Satka – Kyösti Urponen, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva – suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Jyväskylä: Gummerrus.
- Uusitalo, Hannu (1994), Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvot ja käytäntö. Teoksessa Andersson, Jan Otto – Antti Hautamäki – Riitta Jallinoja – Ilkka Niiniluoto – Hannu Uusitalo, *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa arvot ja tosiasiat*. Helsinki: WSOY.
- Vanamo, Marja (2003), Romaniväestön kokemuksia viranomaistoiminnasta erityisesti oikeus- ja poliisihallinnossa. Teoksessa Laitinen, Ahti (toim.), *Kirjoituksia syrjäytymisestä, syrjinnästä ja petoksista*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Rikos- ja prosessioikeuden sarja A: 31. Tampere.